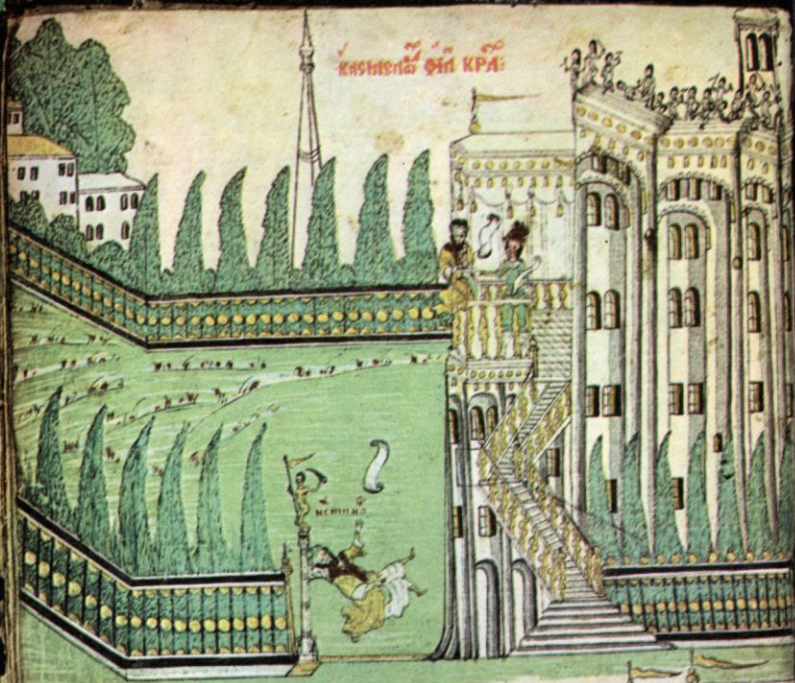

magazin istoric

ANUL XII Nr. 9 (138) SEPTEMBRIE 1978

काशीनां श्री कपाः

आद्यं द्यौः प्रथमं नमो भगवते वासुदेवाय
 नमो भगवते वासुदेवाय

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul XII - Nr. 9 (138)
septembrie 1978

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER

VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① ④ ② ③

① ④ Popoarele africane — din rîndul căroră proprietarii de sclavi și-au recrutat vic-timele — au creat o artă originală, de mare finețe; giuvaere de aur, din perioada regatului Ashantilor, Ghana, secolele XVIII-XIX (Dincolo de calele vaselor de sclavi, p. 59)

② Miniatură dintr-un manuscris moldo-venesc cu traducerea românească a *Alexan-driei*, terminat la „Iași, la veliat 1790, aprilie 30“

③ La 10 noiembrie 1789, în timpul răz-boiului ruso-austro-turc, trupe austriace, co-mandate de principele de Saxa Coburg, au trecut prin București. O stampă de epocă redă sosirea austriacilor la porțile Capitalei (Ienăchiță Văcărescu — diplomat, p. 24)

sumar

1 decembrie 1918 — „Cel mai important moment al vieții mele“:	2
ALEXANDRU BORZA	7
Protocolul agendelor Consiliului Național din Blaj	9
La Alba Iulia: VALERIU BRANIȘTE	12
Un bucovinean printre frați: ION SCURTU	14
Pasiunea lui Ion Bulacu, un țaran ca toți țararii (I): CORNELIU TAMAȘ, IOAN LĂCUSTĂ	17
Cartea: vie a culturii orale: MIHAI POP	21
O singură patrie — același dregători: N. STOICESCU	24
Ienăchiță Văcărescu — diplomat: ANDREI BUSUIOCEANU	28
Cetăți medievale de pământ pe teritoriul României: M. PETRESCU-DIMBOVIȚA	33
Casa „Ioan Zidarul“ din Bistrița: VASILE ILOVAN	34
Clio și matematica: SOLOMON MARCUS	37
William C. Bullitt — Memorii: FLORIN HERA	43
Un comandant de armată își amintește (I): K. S. MOSKALENKO	48
Mărturisesc că am trăit... (I): PABLO NERUDA	54
Germania în timpul războaielor napoleoneene (I): PIERRE GAXOTTE	59
Dincolo de calele vaselor de sclavi (II): PHILIP D. CURTIN	

● Cărți sosite la redacție... 47 ● Poșta Magazin istoric... 62

1 Decembrie 1918: Vrem să ne unim cu țara!

ALEXANDRU BORZA:
„CEL MAI IMPORTANT
MOMENT AL VIEȚII MELE”

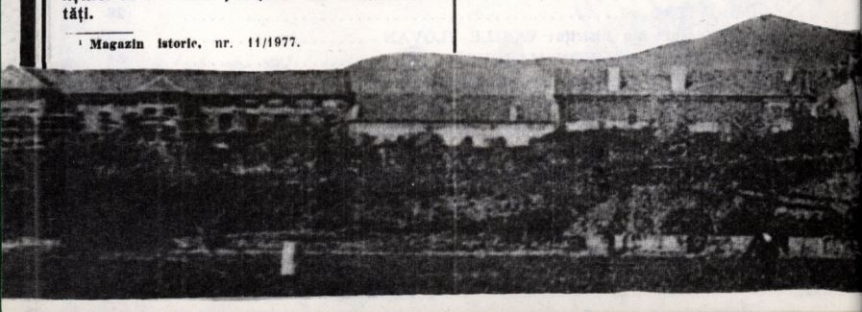
Alexandru Borza a făcut parte din acea pleiadă de intelectuali români care au datorat foarte mult Unirii. Abia după 1918, în climatul general favorabil creat de întregirea statului național, el și-au putut manifesta plener capacitățile creatoare. La rîndul său, Unirea — ca act politic — a încorporat eforturile entuziaște ale acelei generații și le-a dat chipul împlinirii. Este o relație firească între o generație și un mare act istoric.

Alexandru Borza s-a născut în 1887, la Alba Iulia, într-o modestă familie cu adînci rădăcini în Țara Moșilor. După strălucite studii liceale în orașul natal, a urmat cursurile Seminarului teologic din Budapesta. Pasiunea sa pentru botanică a fost însă hotărîtoare: s-a înscris la Facultatea de științe naturale a Universității din capitala Ungariei. După absolvirea acesteia a venit, ca profesor, la Liceul din Blaj (1911). În 1913 și-a luat doctoratul, primind calificativul „summa cum laude”. Un an mai tîrziu, cu o bursă din partea Societății „Transilvania”, care își avea sediul în București, a plecat pentru specializare la Universitățile din Breslau (Wrocławul de azi) și Berlin. Încă din această perioadă, Al. Borza s-a impus în lumea specialiștilor ca un om de știință cu mari disponibilități.

Izbucnirea primului război mondial l-a surprins în Germania, de unde s-a întors imediat la Blaj. În 1914-1915 a desfășurat o intensă activitate pedagogică, fiind nevoit să suplinească și pe unii dintre colegii plecați pe front. În 1916, după intrarea României în război, a fost supravegheat cu strîngicie de organele de siguranță și, în cele din urmă, mutat la Oradea, într-un fel de domiciliu forțat. În 1917, a căpătat permisiunea autorităților să se întoarcă la Blaj, participînd, în anul următor, la memoriale evenimentele ale Unirii.

După 1 decembrie 1918 s-a mutat la Cluj, fiind numit profesor la Universitatea din acest oraș. A condus timp de trei decenii Institutul botanic, Grădina și Muzeul Botanic din Cluj, instituții cărora le-a fost cîtor și îndrumător destoinic. A participat la numeroase reuniuni științifice internaționale (S.U.A., Germania, Italia, Franța, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, Elveția, Portugalia), ducînd peste tot faima școlii botanice românești. În 1958, la invitația Academiei de Științe din Republica Populară Chineză, a făcut o vizită în această țară, cu care prilej colegii de breaslă chinezi l-au prezentat premierului Ciu En-lai ca pe „cel mai vechi autor de floră chineză în viață”.

Blajul la începutul secolului XX. În jurul școlilor românești din acest oraș s-a desfășurat o amplă activitate în slujba unității naționale

(în tinerețe, Al. Borza scrisese o lucrare despre flora din provincia Iunnan).

Pînă la sfîrșitul vieții (1971), Al. Borza s-a bucurat de stima și prețuirea multor contemporani de vază. S-a aflat în relații de colaborare și prietenie cu mari savanți ca I. Simionescu, E. Pop, Tr. Săvulescu, V. Pârvan, S. Pușcariu, Gh. Vlăsan, E. Racoviță, C. Moțaș, N. Iorga, G. Moisil, C. Giurescu, Gh. Ionescu-Sișești și mulți alții, cu care a purtat o imensă corespondență.

La începutul anului 1969, Academia Republicii Socialiste România l-a ales membru de onoare. Personalitate de mare prestigiu, Al. Borza a fost membru a numeroase societăți și instituții științifice internaționale.

Pentru a-l defini mai bine pe cetățeanul și patriotul care a fost Al. Borza ni se pare nimerit a relata două episoade din viața sa. Primul a avut loc în 1904. Eminentul elev din Alba Iulia se afla în corespondență cu un alt strălucit licean român, dar care trăia în patria liberă, la Turnu Severin: este vorba de viitorul savant Gh. Ionescu-Sișești. Împreună cu alți patru elevi, doi din vechiul regat și alți doi din regiunile aflate sub stăpînirile străine, au plănuit să se întîlnească la Putna, unde urmau să se desfășoare festivitățile organizate cu prilejul împlinirii a 400 ani de la moartea lui

Ștefan cel Mare. A fost o întîlnire emoționantă, care a dat o puternică expresie sentimentelor de solidaritate națională ale participanților sosiți din toate provinciile românești. Ca un corolar, grupul celor șase elevi și-a completat traseul cu o excursie în Maramureș, Munții Apuseni și Banat.

Doi ani mai tîrziu, grupul și-a dat întîlnire la București, unde se deschisese Expoziția generală organizată în 1906. Dincolo de semnificația ocazională, expoziția reprezenta „cea mai mare sforțare pe care a făcut-o România dinainte de război, spre a prezenta înfăptuirile pe toate terenurile economiei sale naționale, ale culturii, ale luptelor pentru a deveni o țară independentă, conștientă de menirea și de idealurile ei viitoare. Din punct de vedere al înniruirii sufletului și al efectelor politice, momentul culminant al expoziției a fost adunarea la un loc, pe scena Arenelor romane, a maselor de populație românească din țările române subjugate, venite la București sub formă de societăți corale, ca s-aducă în capitala țării libere revelația prin cîntec a simțirii românești din plaiurile înstrăinate. Aci, frații noștri de prin toate colțurile Ardealului și Bucovinei au văzut cu ochii mirați și înlăcrimați de bucurie țara românească a fraților, liberă, frumoasă și în plin progres, unde se afirma cu mîndrie însușirea de român, și au avut intuiția emoționantă a României mari și unite care trebuia să cuprindă la un loc întreg neamul românesc” (C. Kirilescu).

Participant la multe emoționante manifestări de viață românească — expresie a conștiinței naționale care doboră artificialele granițe politice impuse de vitrege împrejurări istorice — Al. Borza și-a întărit încrederea în izbînda nobilului ideal al luptei pentru unitate națională.

Un alt episod care reflectă atașamentul său față de marile idealuri de unitate, libertate și independență va fi istorisit chiar de el însuși și se referă la neuitatul an 1918, anul marilor împliniri. Fragmentul l-am luat din memoriile rămase pînă acum inedite ale acad. Al. Borza, ce ne-au fost puse la dispoziție de familia sa. Întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte între paranteze drepte; titlul, substituirile și notele din subsol aparțin redacției noastre.

Marian ȘTEFAN,
Vasile ȘIMANDAN

Cînd fronturile au început a se clătina era de așteptat o grabnică lichidare a monarhiei austro-ungare. Comitetul Partidului Național Român pregătea metodic fazele înstăpînirii noastre pe plaiurile strămoșești ale Ardealului, Banatului și ale părților ungurene locuite de români [...]. La Oradea s-a ținut memorabila ședință a Comitetului Național, în care s-a dat mandat d-lui Al. Vaida-Voivod să declare în Parlament¹ că națiunea română se consideră dezlegată de toate legăturile ce a avut cu „coroana” maghiară, referindu-se și la proclamarea ultimului rege maghiar Carol².

Consiliul Național Român...

De la începutul acestor mișcări, ba încă din vară, noi blăjenii am trimis curieri (pe Nicolescu, apoi pe N. Negruțiu) la Arad, pentru informații și aderare la toate acțiunile. Era destul de primejdios, pregătind ruperea noastră de Ungaria într-un timp cînd jandarmeria și armata asigurau stăpînirea maghiară cu mijloace neiertătoare, în timp de război. Prin octombrie s-a produs o epidemie primejdioasă de gripă spaniolă, de care au suferit grav toți ai mei din Blaj și pînă în mei din Turda, pe care m-am dus să-i cercetez. În timpul acesta a avut loc intervenția d-lui Vaida-Voivod în Parlamentul maghiar, prin care declara, în numele națiunii române, că vom face uz de dreptul de autodeterminare, proclamat de președintele Wilson al Statelor Unite, ca temelie al noii orînduiri în lume, după război. Declarația aceasta a umplut de groază pe maghiari [cercurile conducătoare], iar pe noi de bucurie imensă. La Arad s-a constituit după aceasta Consiliul Național Român Central, ca suprem for diriguitor al națiunii române, iar în tot cuprinsul Ardealului s-au

constituit consilii naționale locale, în capitalele de comitat, dintre care mai însemnate au fost cele din Blaj, Sibiu și Cluj. Eu am asistat la constituirea Consiliului Național din Blaj și am luat parte importantă la toate acțiunile de mai apoi. Le povestesc aici ca să rămînă o însemnare autentică.

După toate conciliabulele tinerilor profesori din Blaj și ale fruntașilor politici, ținute mai ales în Căzina Română³, al cărei secretar eram eu, am căzut de acord că trebuie să institui o organizație revoluționară, fără întîrziere. Lucrul acesta s-a *chiar* precipitat, căci a sosit de la Arad, căpitanul Victor Munteanu, un tînar bucovinean, încins cu esarfe tricolore de-a cruciușul și curmezișul și în jurul șăpcii, și a insistat să ținem imediat adunarea de constituire a unui *Consiliu Național Român*. Am convocat în piață pe a doua zi adunarea națională, în fața Catedralei, și a venit toată lumea din Blaj, țărani din jur, teologii și elevii mai mari ai școlilor. A prezidat adunarea vicarul dr. Vasile Suciu, iar eu am fost secretarul mitingului. La început s-a intonat frenetic un *Deșteaptă-te române*, iar toată lumea s-a împodobit cu tricolor, pe cînd steaguri filfiau pe Catedrală și liceu. A cuvîntat înălțător Alexandru Nicolescu, mitropolitul de mai tîrziu, și alții. Moșunea a redactat-o, împreună cu o comisiune, profesorul Alexandru Ciura. S-a proclamat constituirea Consiliului Național Român din Blaj, cu autoritate supremă în ținutul acesta, sub prezenția lui Vasile Suciu (mitropolitul de mai tîrziu), avînd ca viceprezidenți pe Gavril Precup și Victor Macavei, secretari pe Zenobie Piclișanu și pe mine, cu un număr de membri și comisiuni. Memorabila adunare s-a terminat în cîntece naționale.

Tot atunci, un grup mare de teologi, conduși de căpitanul Munteanu, a somat jandarmeria să predea armele și muniția, ceea ce ei au și făcut fără împotrivire. Muniția a fost transportată la liceu în încăperile Clubului Cercetașilor, punîndu-se pază perma-

nentă. A doua zi am organizat biroul Consiliului Național, cu sediul la Administrația Capitalară. Am împărțit pe toți profesorii și funcționarii tineri la birou și la telefon. Apoi s-a organizat conducerea gărzilor naționale, sub comanda căpitanului Victor Munteanu și a cumnatului meu, locotenentul Emil Negruțiu. S-au desemnat delegațiile de două-trei persoane care trebuiau să pacifice satele și să organizeze preteninderi gărzi naționale sătești. S-au trimis curieri cu rapoarte la Arad și s-a luat contactul cu Clujul, unde comanda Amos Frîncu, cu Sibiu și mai ales cu Alba Iulia, unde, în Cetate, se formase un nucleu de armată română ce a pus mîna pe magazii de arme și depozitele de efecte. Celălalt cumnat al meu, Ioan Negruțiu, inginer, era comandantul comisiei de organizare.

În timpul acesta, armata austro-ungară⁴ ajunsese în deplină dezorganizare. Trenurile erau încărcate cu soldați care veneau acasă de pe front, cei mai mulți înarmați. Alții veneau cu cai și căruțe. Zi și noapte se auzeau puscături la tren. Spitalul militar care funcționa în liceu se evacua complet de bolnavi. Cum au auzit de sfîrșitul războiului, toți s-au însănațosit, ca prin minune, și au plecat acasă cu trenul sau pe jos. Numai puțini au fost duși cu tîrgile la gară. Atunci s-a întîmplat cazul odios descris de Victor Macavei în *Unirea*, care a devenit gazetă zilnică. Un soldat rănit la șira spinării a fost dus cu targa la gară. Tre-cînd pe lângă Catedrala pe care filfiau două steaguri impunătoare, a început să cînte ca în extaz: „Iar cînd, fraților, m-oi duce dintre voi și-o fi să mor/ Pe mormînt atunci să-mi puneți mîndrul nostru tricolor...”⁴

Prima preocupare a Consiliului Național Român din Blaj a fost să pacifice satele, să asigure ordinea. Această misiune a reușit peste așteptări, căci țărănimea înțelegea datorită de onoare a neamului românesc, de a nu murdări clipele dezrobirii sale cu acte nedemne [...].

⁴ Ostașul respectiv a fost ucis de un grup de elemente diversioniste.

¹ *Magazin istoric*, nr. 7/1978.

² La 16 octombrie 1918, împăratul Carol I Habsburg (rege al Ungariei sub numele de Carol IV) publicase manifestul *Către popoarele mele credincioase*, privind reorganizarea Austro-Ungariei într-o federație de șase state „independente” (austriac, ungăr, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean), Transilvania rămînînd în continuare în componența Ungariei.

³ Locul în care românii organizau diferite acțiuni culturale-sociale.

...și Garda Națională din Blaj

Consiliul Național s-a substituit și administrației publice. La prețură am aflat o cantitate mare de cingători tricolore, pe care le confiscaseră jandarmii de la flăcăii români în zilele de târg, ca o măsură stupidă administrativă, căci aceste cingători făceau parte integrantă din portul bărbătesc tradițional din regiunea Țirnavelor și a Mureșului. Ce bine au prins aceste superbe cingători cîteva zile mai târziu, cînd s-a luat jurămîntul de la ofițerii și gradații care au constituit Batalionul Blaj al Gărzii Naționale. Toți s-au incins cu eșarfe în fața altarului din Catedrală, unde vicarul Vasile Suciu le-a luat jurămîntul solemn în mijlocul uralelor și intînd *Deșteaptă-te române*. Au fost momente solenne și mișcătoare.

Batalionul s-a instalat în localul Internatului de băieți. Din soldații întorși de pe front s-au alcătuit patrulele pentru oraș, gări și sate. S-au ordonat recrutări la care s-au prezentat în număr mare tinerii în vîrstă [pentru recrutare]. Dănilă Sabo, Iusti Nestor, Emil Negruțiu erau ofițerii principali ai batalionului. Garda Națională era plătită. Primele fonduri pentru acest scop le-a dat Banca „Patria”, iar mai mult dintr-un împrumut mare făcut de Banca „Albina” din Sibiu Consiliului Național Român Central. Sume însemnate s-au realizat și prin licitarea bunurilor fără stăpîn (cai, vite, oi) și prin vînzarea bunurilor rechiziționate și sechestrate din trenurile militare germane. În privința aceasta am ajuns să organizăm o întreagă rețea de capture. Agenții noștri din Copșa, Dumbrăveni și Brașov ne semnalau că vin trenuri de marfă sau militare încărcate cu vin, cai, petrol etc., pe care gărzile naționale slabe de acolo nu le puteau opri, căci transporturile erau apărute de gărzi străine. Atunci intra în acțiune garda puternică din Blaj, sechestra trenul, descărca marfa pe care o înmagazina la Cîmpia Libertății [...].

Echipamentul Batalionului Blaj s-a procurat astfel: la

Coșlariu erau magazine enorme cu efecte bine păzite pînă la sfîrșit, din care numai Ministerul de Război, respectiv un comandament din Cluj, elibera materiale. Ai noștri au confecționat un ordin de serviciu plăsmuit și cu el au ridicat cîteva vagoane de îmbrăcăminte, boacane, centuri, saci de spate, foi de cort și altele. S-a umplut cu ele sala de gimnastică a liceului [...].

Batalionul din Blaj a primit și armament: puști și mitraliere din cetatea Alba Iulia. Ba a făcut rost și de cîteva tunuri, pe care le-a primit de la un regiment ceh care se retrăgea din București și ne-a lăsat nouă tunurile, în schimbul slăninilor (de la Mitropolie și Seminar) cedate și oferite lor. Lichidarea Spitalului militar s-a făcut printr-o comisie prezidată de dr. V. Hîncu. De la acesta a primit muzeul un excelent microscop și o colecție mare de substanțe chimice. Astfel am putut organiza cu elevii mei cîteva ședințe de lucrări practice microscopice, spre marea lor plăcere și satisfacție [...].

Bizuiindu-ne pe forța batalionului nostru, am putut ține în respect trenurile militare care mai circulau. La telefon am amenințat și pe prefectul județului cu represalii dacă nu retrage pe jandarmi din munți și nu-i dezarmează. Dănilă Sabo a dat acest ultimatum grandilocvent Aiudului și chiar Clujului. Noi am fost autoritatea care îngăduia sau nu trupelor germane care se retrăgeau pe jos sau cu căruțe să cantoneze peste noapte în comunele din jurul Blajului. De altfel, cronica amănunțită a întîmplărilor mici și mari din acel memorabil noiembrie-decembrie 1918 este cuprinsă în cele două volume ale ziarului de birou¹.

Dar progresau rapid și chestiunile naționale. Pe ziua de 1 decembrie era convocată Marea Adunare Națională la Alba Iulia, care urma să decidă de viitorul nostru. Circurile electorale, corporațiunile bisericești, școlare și sociale, colegiile meseriașilor aveau să-și trimită delegați liber aleși, în-

zestrați cu actele doveditoare de calitate lor la Alba Iulia. Așa s-au făcut alegerile și s-au desemnat deputații și la circumscripțiile electorale și corporațiunile din Blaj pe la mijlocul lui noiembrie. Din Blaj au fost aleși deputați fruntași cunoscuți: V. Suciu, G. Precup, V. Macavei, Șt. Roșian, E. Negruțiu etc. Eu am fost ales deputat al Caziniei Române din Blaj. Pentru a fi de folos și ajutor celor din Alba Iulia în pregătirea zilei sfinte a Unirii, m-am dus cu vreo șase zile mai devreme la Alba Iulia, ca un fiu al acestui oraș, care puteam călăuzi pe oaspeți, pe străini, pe deputați care se așteptau. De fapt am putut face parte din grupul mare care a redactat ziarul ocazional *Alba Iulia*, scriind un articolăș despre trecutul glorios al orașului. Am călăuzit prin Bathyanem și prin Catedrală pe unii vizitatori și aveam schimb de vederi cu cei ce organizau sala, ședința, încadrîrile și ordinea.

Un sol de peste Carpați

Contactul cu vechiul regat nu se putea lua ușor atunci: armata era încă concentrată și strîmtorată în Moldova, guvernul era încă la Iași, trenurile nu circulau și trecătorile Carpaților Orientali erau înzăpezite. În aceste împrejurări a fost o bucurie și o cinste nespuse de mare cînd delegatul guvernului român a venit la Blaj, cu un avion de la Cartierul general din Tecuci. Ce senzație pentru Blaj: într-o după-amiază, un avion s-a rotit deasupra orașului — purta culorile românești — și apoi a aterizat pe Cîmpia Libertății. Imediat s-a format o gardă din teologii și profesorii Blajului — în frunte era mi se pare Alexandru Lupean — care a păzit avionul toată noaptea și zilele următoare. Atunci am purtat și eu uniformă și armă pentru singura dată în viața mea, mergînd cu locotenentul Emil Negruțiu să inspectez, noaptea, garda avionului [...].

1 decembrie 1918. Încă în ziua precedentă venise lume enormă, din toate părțile, la Alba Iulia. Chiar înainte de amiază mișunau deputați,

¹ Se referă la documentul din care publicăm fragmente în acest număr al revistei, sub titlul *Protocolul agenților Consiliului Național din Blaj*.

delegații și oaspeții în oraș, când a venit avangarda unei trupe germane călări. Comandantul pieții, căpitanul Medrea și cu mine i-am întâmpinat pe nemți în drum lângă parc și le-am cerut categoric ca timp de trei zile să înceteze a circula peste Alba Iulia, ci să rămână la Sebeș, pentru a nu da prilej la vreun incident, în aceste zile sărbătorești. Colonelul german a înțeles rostul lucrurilor și s-a supus invitației și interdicției noastre. În prețuia adunării s-a ținut ședința memorabilă a Consiliului Național Român care pregătea moțiunea în sălile de sus ale Hotelului „Dacia” (atunci încă „Hungaria”) [...].

Tot în preseara zilei de 1 decembrie se adunase lumea jos, în Cafeneaua „Dacia”, mai ales delegații și oaspeții veniți din Basarabia și Bucovina, care făcuseră unirea de curând. Era o înghesuială nemaipomenită. Noi, localnicii, am avut ideea să cîntăm cu anticipație *Imnul României*. Mi-aduc aminte că eu m-am urcat pe o masă de marmură și de acolo instruiam lumea să cînte noul nostru imn și conduceam corul improvizat, secundat de muzicanții cafenelei. Printre oaspeții pe care i-am cunoscut atunci erau Pan Halipia, cu frumoasa lui barbă neagră, și plăpîndul profesor cernăuțean Procopianu-Procopovici.

Ziua de 1 decembrie a fost liniștită, solemnă, entuziastă. Dimineața au fost servicii divine la cele două biserici propopești, unită și neunită, cu coruri, apoi s-a strîns lumea la Sala „Unirii” (deputații cu credenționale), iar ceilalți pe platoul din spatele Cetății. Garda de onoare în Cetate o formau moții în straie albe și căciuli la a Mihai Viteazul. Pretutindeni, ordine exemplară și însuflețire fericitoare.

Nu țin să descriu detaliat cum a decurs adunarea națională propriu-zisă, căci aceasta e prea binecunoscută și aparține istoriei ca unul din cele mai memorabile evenimente în viața neamului nostru [...]. S-a votat în unanimitate și în mijlocul unui adevărat delir moțiunea de unire. Belșugul de sentimente s-a revărsat apoi în acordurile zguduitoare ale imnului *Deșteaptă-te române*.

În timpul acesta, cei 100 000 români îmbrăcați în straie de sărbătoare și încadrați în sute de steaguri tricolore ascultau cuvîntul oratorilor improvizati, pînă ce au apărut delegații Marii Adunări Naționale, episcopii Cristea și Hossu, care au citit Hotărîrea Adunării și au luat adeziunea plebiscitară a maselor imense de români însuflețiți.

Socotesc cel mai important moment al vieții mele, când am putut și eu vota unirea tuturor românilor, alcătind acea formațiune statală care era chemată să dea omenirii toată contribuția de care era capabilă această nație veche, cultă, blindă, bună și dotată de la natură cu daruri excepționale [...].

Sub zodia împlinirilor

Chiar înainte de 1 decembrie a început și la Blaj reorganizarea țării în sens românesc. În conferința profesorală de la Liceul din Blaj am hotărît introducerea limbii franceze, refacerea programei de istorie și geografie etc. Într-una din zile a ieșit întreaga școlărie, îndrumată de elevii din cl. VIII de la Școala de stat din strada Lungă și au doborît emblema de email a coroanei maghiare, zidită în frontispiciul etajului.

S-a convocat la Sibiu și un congres al profesorilor secundari — ca o urmare a consfătuirii ținute la 2 decembrie la Alba Iulia (unde eu am fost secretar) — când am discutat și pus la punct programele școlare de tranziție. S-a cerut insistent Consiliului Dirigent¹ preluarea Universității din Cluj și crearea unui învățămînt superior complet [...].

Șextil Pușcariu fusese însărcinat cu organizarea noii Universități, el fiind singurul profe-

sor titular român în monarhie. Nicolae Drăgan fusese numai docent la Universitatea din Cluj. Dar pînă să se ajungă la cursurile de vară și la organizarea Universității, lumea românească din Ardeal a trecut prin momente și emoții zguduitoare. Curînd după Unire, a intrat armata română, primită cu triumf. Ce sărbătoare a fost pe întreg pămîntul nostru strămoșesc! După intrarea armatei s-au lichidat gările naționale ce funcționaseră pînă atunci multumitor [...].

Pe toate manifestările românești le-a întrecut însă vizita suveranilor români, prin aprilie-mai 1919, salutați cu entuziasm de nedescris [...].

În primele zile din mai 1919 primesc, de la resortul Instrucției din Sibiu, ordinul ca pe ziua de 11 mai să fie la Cluj, cu bagajele necesare de stat acolo. Nu știam despre ce poate fi vorba. M-am încarțit la Hotelul „New-York”, într-o cameră cu profesorul Bălan din Sibiu, mitropolitul de mai tîrziu, ce venise la un congres al preoților care pusesse pe tapet unirea bisericilor. Bălan era în acele vremi foarte blind, cunoscut și respectat de noi pentru spiritul său înțelegător de care era animată *Revista teologică* pe care o redacta și pe care o citeam cu mult interes, ca student la Budapesta.

A doua zi am aflat rostul chemării noastre la Cluj. Consiliul Dirigent, prin șeful de resort, Valeriu Braniște, dase ordin prefectului de Cluj, Valentin Borațiu, să ceară ultimativ prestarea jurămîntului de fidelitate de la conducerea și funcționarii Universității pînă în ziua de 13 mai, ora 12. Dacă nu ar voi să facă aceasta, urma să preluăm Universitatea. Eu eram desemnat să preiau Decanatul de științe și Institutele botanice, de zoologie și de chimie. În ziua de 13 ne-am întrunit la Prefectură și așteptam răspunsul lor. Fix la ora 12 a venit curierul rectoratului cu răspunsul negativ, iar noi am plecat cu împuternicirile cuvenite și avînd o gardă militară în curtea Universității, să ne împlinim misiunea [...].

Începea un alt capitol al vieții și activității mele închinat Universității din Cluj.

¹ Adunarea Națională de la Alba Iulia a ales Marele Sfat Național Român (M.S.N.R.), format din 250 membri, dintre care 200 aleși de Adunare, iar restul de 50 cooptați de M.S.N.R. Întrunit în ședință, în ziua de 2 decembrie M.S.N.R. a propus constituirea unui guvern provizoriu, alcătuit din 15 membri, numit Consiliul Dirigent. M.S.N.R. și Consiliul Dirigent și-au stabilit sediul la Sibiu.

Protocolul agendelor

Consiliului Național din Blaj

Împreună cu însemnările memorialistice ale lui Al. Berza, secretarul Consiliului Național Român din Blaj, publicăm câteva fragmente din Protocoalele acestui organism politic.

Început la 6 noiembrie 1918 și încheiat la 17 ianuarie 1919, Protocoalele consemnează, pe zile și ore, desfășurarea evenimentelor nu numai din Blaj și comitatul Albei Inferioare, ci din întreaga Transilvanie, în preajma Unirii. Textul integral al acestor documente urmează să apară în volumul Consiliului Național Român din Blaj. Noiembrie 1918-ianuarie 1919. În Editura Dacia, din Cluj-Napoca, sub îngrijirea filicei secretarului C.N.R. din Blaj, lector univ. Viorica Lascu, și a cercetătorului Marcel Știrban. În avanpremieră editoria, prezentăm, selectiv, câteva pagini din consemnările lunii noiembrie 1918.

Selecția și explicatiile din text, în paranteze drepte, aparțin redacției. Am păstrat stilul lapidar și particularitățile ortografice ale Protocoalelor, care au fost redactate sub forma unor consemnări rezumative ale evenimentelor zilnice. Sublinierile din text sînt conforme, de asemenea, cu originalul.

Orele de inspecție [de serviciu] 6 nov. 1918, 8-12, Sîncel. Trimișii Statului [Consiliului] Național Român din Sîncel aduc protocolul luat cu ocazia constituirii noului Sfat Comunal și a Gărzii Naționale și raportează că au luat jurămîntul alături de la Sfat și de la Gardă. Cer să avizăm Consiliul Național Maghiar din Dicioșmărtin, ca să nu trimită forță străină. S-a dat cerere oficială către Consiliul amintit.

6.35. Dr. Alexandru Rusu și Vict. Pop au sosit din Presacă, raportează cum că satele amintite sînt liniștite, au format Comitate Naționale și Gărzii Naționale [...]

7 nov., 5.00. Un țaran din Oenișoara raportează că azi pe la orele 3 au năpădit 30 jandarmi în sat, care i-au bătut pe ficiori și predea armele. Au predat vreo 3 puști.

8 nov., 8.40. Cerem telefonice informații de la Seful Gărzii Naționale din Alba Iulia, dl. căpitan Negruțiu, privitor la transportul armelor și muniției de la Alba Iulia. Spune că deodată nu ne poate da 850 puști, ci, eventual, pe rînd. Căruțe acolo nu au, deci să trimitem noi care. De altfel, dl. căpitan Negruțiu spune că va veni pe seară la Blaj, cînd ne vom înțelege verbal.

12.45. Consiliul Național Român din Cluj cere informații despre situația de aici. Dat informațiile cerute. [...] Am cerut să ni se trimită, barem provizoriu, un automobil. Vor face tot posibilul. Comandat un sigil al Consiliului de aici.

9.30. Convorbire telefonică cu Legiunea Română din Sibiu. Informații referitoare la organizare. Legiunea anunță că a sosit telegrama, conform căreia Wilson a declarat unirea tuturor românilor.¹ Trăisască!

¹ E vorba despre nota predată la 5 noiembrie 1918 de Secretarul de stat Lansing reprezentantului României la Washington, în care se spune: „Guvernul Statelor Unite încuviințează dorințele poporului român, alături între hotarele regalului român, cît și în afara hotarelor sale. Guvernul american a fost martorul suferințelor și jertfelor mari românești aduse pentru libertate, pentru unitatea națională și pentru dorințele românești

9 nov., 10.30. Comisia de organizare I. Băgăian, Petru Suciu și E. Negruțiu a fost în comuna Iclod, unde au organizat Sfat Național și Gardă Națională. Sedința s-a ținut în cea mai mare ordine. Jurămîntul li s-a luat. Oenișoara. S-a ținut Sfat Național și Gardă Națională. Li s-a luat și jurămîntul. Clugruzel. S-a organizat Sfatul și Garda și s-a luat jurămîntul.

9.25. Dl. Alexandru Pop anunță că reîntorcîndu-se de la Alba Iulia a adus cu sine circa 450 puști, 150 le-a numărat și le-a lăsat acolo unui sergent în grijă. A mai adus cu sine 10 lăzi, muniție pentru puști și mitraliere [...]

10 nov., 11.40. Convorbire cu Dicioșmărtin. Consiliul N.R. de acolo a publicat pe sate declarația lui Wilson. Pe edificiile publice s-au arborat steagurile naționale române.

12.00. Dl. Alex. Pop relatează cele experiate [observate] în drumul la Alba Iulia. La Coslar, unde e magazie, sînt de pază soldați unguri și funcționari de gară. Aceștia fac brutalități, împușcă „supra trecătorilor, așa că în fiecare zi se înțîmplă nenor. cîrî. Propune ca să se facă pașii de lipsă [și se ia mîsurile necesare] ca magazinele acestea să ajungă în posesia noastră, în contelegeren cu Sfatul Român din Alba Iulia. Puști din Alba Iulia nu vom mai căpăta, fiindcă nu mai sînt. Să se dea legitiimație de-a purta puști tuturor gardiștilor [membrilor Gărzii Naționale].

11 nov., 9.00. Dl. Ioan Moldovan raportează că în Husușu s-a format Sfat Național prin trimisi de la Sîmărtin, tot asemenea și Gardă Națională. Iaolaltă cu sașii și ungurii. [...] Jandarmaria a dezmărat-o și puștile și muniția a transpus-o Gărzii Naționale.

6-12, seară. Valeriu Iozon raportează din turneul făcut în Țărlăuș și comunele din jur.

În Crăciunelul de Sus, Gardă Națională era în formațiune, asemenea și Sfatul Național. În comună lîniste. În Țărlăuș s-a format Sfat Național și Gardă. Puștile necesare li se vor da din centru. În sat lîniste. În Boian s-a format Gardă Națională mixtă și Sfat Național român.

12 nov., 12.00. Sfatul Românesc din Cluj dă ordin telefonic prin dr. Utalea ca să organizăm noi Comitatul Tirnavei Mici, formînd Garda și Comitate Naționale Românești.

12.45. Consiliul Naț. Român din Dicioșmărtin cere 4 steaguri românești și 1-2 delegați la adunarea generală românească ce se va ține în 13 nov. în D.S. Mărtin la 10 a.m. Au luat la cunoștință că Integ. Comitatul [diviziune administrativă, în fruntea căreia se afla comitele suprem] Tirnava Mică stă sub organizarea și dispunerea Sfatului Naț. Român din Blaj. La telefon V. Rades, Cer și 1-2 ofițeri.

[Seară] Dl. I.F. Negruțiu raportează că aseară a sosit la Alba Iulia împreună cu dl. A.C. Domsa. Seară la 7 a fost constituire la protopopul I. Teulescu. Le-au raportat ce-i la Blaj. S-au constituit și ei. [...] Atît la mergere cît și la întoarcere delegații noștri au vizitat Gărzile din satele prin care au trecut. Au aflat ordine. Mihăileșii s-au înțeles cu cei din Coslar. Ei promit că dacă li se va da ordin sînt în stare a ocupa magazinele de la Coslar.

Spre știre

Raporteză C. Precup despre misiunea la Arad. Am plecat sîmbătă în 9. Duminică ne-am prezentat împreună cu delegații bălgrădeni [din Alba Iulia] la Sfatul Central Național [Consiliul Național Român Central]. Dl. Goidis ne-a spus următoarele: [...] A sosit la Arad un curier de la Maniu din Viena. Maniu propune: să se facă decursuri ca să luăm administratie din toate teritoriile luate de români. Maniu reprezintă chestia în Viena înaintea popoarelor eliberate din monarhie. Dînsul cere împotriversie ca să poată vorbi în numele nostru și cere și cheltuieli. Așa a ajuns în discuție chestia financiară. [Aurel] Vlad a propus luarea unui împrumut național. S-au încins discuții vii. S-a hotărît să se aleagă 3 membri care pînă după-amiază să raporteze. Comisia: dr. Lazăr din Oradea, Aurel Vlad, Ion Raica și dr. Chețianu [...]. La sedință erau mai mulți ofițeri de stat. A ajuns în discuție chestia organizării. S-a constatat necesitatea formării unei secții militare la Arad, care să aibă în mînă organizațiile toate. S-a ales o comisie; Herbay,

înăbustite de dușmanii noștri. Simpatizînd ideea și dorința unității naționale a românilor de pretutindeni, guvernul Statelor Unite nu va înfrîza nimic ca în timpul potrivit să mijlocească prin lînțuirea sa dobîndirea drepturilor politice și teritoriale ce se cuvin poporului român și să i le asigure împotriva oricărui atac din afară.

Avramescu și Georgescu să vină cu plan concret. Sosec P. Popovici și E. Colbazi de la Viena, care spun că acolo s-a constituit Senatul Militar Român. A fost așezat în fața generalului baron Boeriu. El vor informa militărească care vine din diferitele părți despre situația noastră. Sfatul din Viena își are rostul lui acolo. Ce e central va fi în Arad.

18 nov., 6.30. Dr. Oct. Frie raportează: După o călătorie anevoioasă au sosit cu ceva întirziere la Sîmbrin. Adunarea a fost în piață, demnă și impozantă. Primirea a fost grandioasă. Sute de săteni s-au stins în preții și invitații în frunte. Stindardele naționale fluturau în bătaia vântului. A participat și fostul fișpan (comite suprem, reprezentant al puterii executive) Gyarfás și actualul fișpan. S-a vorbit poporului cu mare însufiețire. Din piață lumea și-a luat drumul către casa comitatului (sediul administrativ), unde stindardul nostru național s-a arborat. Însufiețirea poporului creștea din ce în ce. În casa comitatului a vorbit cu mare însufiețire avocatul dr. Folea și alți mulți frațuși. După aceea lumea românească s-a împrăștiat în liniște, cîntînd imnul nostru național (imnul de stat al României de atunci).

18 nov., 6.30. C.N.R. din Sibiu întreabă dacă s-a trimis de aici 30 oameni la Sibiu, ori ba. Se răspunde că da, s-au trimis dară numai 15 oameni. Raportează că ieri a fost sfîntirea steagului Legiunii Române din Sibiu.

E de însemnat că ofițierul de la poștă ne-a provocat să vorbim ungurește, pentru că alții are poruncă să desceapole (întrupă) legătura. Asta nesimțit (înclintizat) s-a discuta în sedință.

20 nov., 5.50. Ioan F. Negruțiu raportează că ieri, în 19.XI, împreună cu Ionel Coltor au fost la Sîncel, unde a inspecționat Garda; i-au îndemnat să-și facă datoria, să grăiască de buna ordine. În 20 nov. au fost din nou... În școală erau adunați reprezentanții Sfatului Național Român din comunele: Sîncel, Spîln, Pînade, Iclod și popor mult. El a deschis adunarea; căpitanul I. Munteanu a vorbit de organizarea Legiunilor Române și formarea I (primului) batalion român în Blaj. I-a îndemnat să se înscrie cît mai mulți. Roagă pe președintele Sfatului Național (Române), să compună lista celor obligați la serviciul militar. Părintele Șt. Roșianu, într-o vorbire lungă, arată datorițele ce le are fiecare român în aceste zile mari și roagă să păstreze ordinea pentru ca atunci cînd reprezentanții popoarelor din Europa, în frunte cu Wilson, se vor întruni pentru încheierea definitivă a păcii, să nu se poată acuza că nu sîntem popor de ordine.

23 nov., Blaj, 1.00. Apare deasupra Blajului un aeroplan românesc cu doi pasageri, aruncînd proclamații. După mai multe virajuri coboară pe Cîmpul Libertății, unde alegă o toată garda și blăjeni în număr mare. Coboară piloții: locotenent Nicolescu din armata română și căpitanul Precup din armata ardelenă română (voluntar). Au plecat de la Marelui Cărtier General Român din Baedă.

24 nov., 7.00. Viena. Din Viena s-au trimis Sfatului Național Român din localitate 10 exemplare din foaia Timpul nou a soldaților români.

Plecarea avionului român. La ceasurile 11.10 a plecat aeroplanul român între aclamațiunile unei mulțimi imense. Înainte de plecare, damele române au încărcat pe aviatorii Precup și Nicolescu cu buchete de chrisanteme; corul damelor și domnișoarelor din Blaj a întonat cîntarea Pe-al nostru steag și Deșteaptă-te române.

Cluj. Victor Deac, stegar la Garda Națională din Cluj, se roagă să fie primit în Legiunea de aici. Să se scrie cîteva șire la garda din Cluj să i se dea voie să se prezinte aici.

În aceeași zi, Sfatul Național Român din Blaj a lansat următorul apel — n.r.:

Veniți la Alba Iulia!

Frați români!

Cînd damă multămintă Marelui Dumnezeu, că după patru ani și jumătate de cîmplit război, la care au participat aproape toate popoarele pămîntului, a fîșit dreptatea biruitoare, și prin ea s-au eliberat zeci de popoare din 'jugul sclăviei seculare, un cuvînt mai avem către voi, frați români!

Veniți cu toții la MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ, care se va ține la 1 decembrie a.c. la orele 10 a.m., în Bălgăradul lui Mihai Viteazul.

Veniți cu mile, cu zecile de mil!

Lăsați pe o zi grîziile voastre acasă, căci în această zi vom pune temelie unui viitor bun și fericit pentru întreg neamul nostru românesc.

E ziua în care noi românii din Ungaria și Transilvania să spunem pe față înaintea popoarelor lumii, că ce voim?

Toate popoarele fostei monarhii austro-ungare și-au spus deja cuvîntul, că scăpînd din jugul străin, ce vor să facă după aceasta? Cehii și slovaci au declarat că vreau statul lor independent, slavii de Sud, croații și sîrbi cer alipirea lor la țara mamă, care e Serbia, iar alte popoare pretind independența, pe care le-o dictează interesele lor naționale.

Rămîne ca și noi românii din Ungaria și Transilvania să ne spunem cuvîntul. Mai dorim oare să rămînem sub stăpînirea ungurească ori vrem să ne unim cu frații noștri din Tara Românească, din Bucovina și Basarabia, cu care împreună să formăm un stat românesc pe întreg pămîntul acesta binecuvîntat, lucrat de părinții și moșii noștri și răscumpărat de atîtea ori prin singele fiicălor noastre, pierțiți în războaie. [...]

Veniți să dăm răspunsul! Ochii tuturor popoarelor sînt ațîțiti asupra noastră. În Alba Iulia vor fi împreună cu voi toți fiii aleși ai neamului nostru din Ungaria și Transilvania.

Veniți în bună încredință, fiecare comună grupată în jurul steagului propriu. Păstrați ordinea, ca și în chipul acesta să dovedim lumii că sîntem vrednici de soarta ce ne vom croi.

În haine de sărbătoare, sub filifirea flamurilor noastre naționale, cete de cete, să intrați în bătrîna noastră cetate, atît de bogată în momente de glorie și suferințe de ale trecutului nostru.

E ziua cînd se va hotărî asupra sorții noastre pentru o veșnicie.

Veniți și jurăți, că nedespărțiți vom fi și uniți rămînem de aici înainte cu frații noștri din țara noastră pămîntului românesc, sub una și nedespărțită cîrmuire, așa după cum au spus-o de curînd aleșii neamului nostru într-o scrisoare adresată popoarelor lumii: „Națiunea Română din Ungaria și Transilvania speră și așteaptă ca în năzuința ei pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc cu care una vom a fi de aici înainte în veci!”

Trăiască România Mare, Trăiască neamul românesc! Dumnezeu cu noi!

Blaj, 24 nov. 1918

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN

[Arh. Stat. Cluj-Napoca, colecția documente 1918, Blaj, doc. 96 (foaie volantă tipărită); cf. și Unirea, din 28 noiembrie 1918, p.1.]

25 nov., Blaj, 1.00. Domnii: cap. Ion Munteanu și prof. Nicolae Negruțiu soses de la Arad și se prezintă în Biroul permanent al C.N.R. [...] Toate părțile locuite de români trimis în continuare curieri pentru informație la Arad. Există — spun dînșii — o legătură destul de strînsă între toți românii din Ungaria și Ardeal. Vestează aeroplanului român la Blaj pînă la plecarea d-lor din Arad (duminiică dimineața) n-a ajuns încă la cunoștința celor de acolo.

Alba Iulia, 9.00. Protopopul Urzică din Alba Iulia telefonează: 1) Alegerile în Ighiu și Vinț s-au făcut. Actele trimise la Arad. 2) Programul adunării din 1.XII: a) La 8.00 serviciu divin în bisericile proto-popești; celebrarea arhieriei. b) La 10 adunarea la Casa de ofițeri, în cetate. Poporul înaintea Casei, pe terenul de exercițiu. De pe patru tribune vor vorbi oamnenilor oratori în decursul dezbaterilor; c) Publicarea rezoluției; d) Închiderea Adunării.

Întrucît se poate, oamneni să-și aducă alimente.

1.25. Un automobil cu trei ofițeri germani soses și cercă [caută] un batalion pierdut, eventual întreabă unde e Sebesul?

26 nov., A[iba] Iulia, 4.30. Consiliul Național din Alba Iulia telefonează că sîmbătă, necondiționat, să meargă de aici 100 gardiști, bine echipați; vor sta acolo pînă luni. Vor primi întreținere și cîrtei [cazare]. În sensul acesta a primit ordin căpitanul Medrea de la comanda supremă de la Arad.

27 nov., Alud, 11.00. Vicescomitele, pe telefon, avizează:

a) Soldații unguri care sînt în Teiuș au fost trimisi acolo de Ministerul de Război ungar, pentru paza gării; și nu cu scopuri ostile nouă, respectiv Adunării din Alba Iulia. Comandantul trupei ungurești, căpitan Tokos, va merge mîine personal la Alba Iulia, să confereze cu Comandamentul de acolo.

29 nov., gara Blaj. Șeful stației comunică programul mersului trenurilor la Adunarea de la Alba Iulia. Pentru oaspeți vor fi încopiate la trenul de 9 a.m. 8 vagoane. D[upă] [amiază] la 4.50 va pleca un tren special; iar duminică la 4 a.m. (pleacă de la Copsa) trece un tren, de asemenea special, care la orele 8 va sosi la Bălgărad.

30 nov., 10.15. Dl. stegar Alexandru Pop raportează că pe gările Blajului s-au arborat stindardele.

LA ALBA IULIA

VALERIU BRANIȘTE

„Simbăta trecută a fost mare bucurie pentru mine când am primit permisiunea să vă trimit articolele, sub paza cenzurii.

Simbăta seara, când m-am reîntors, n-am mai avut lumină suficientă să lucrez, dar cu atât mai mult timp să meditez și să făuresc planuri. Duminică dimineața, după plimbare, la ora 7, m-am așezat la masă și am scris fără întrerupere «sub presiune» până la ora 12, iar de la 14 până la 17, deci opt ore, cum pretind socialiștii. În acest timp am scris cinci articole editoriale și citeva mai mititele și am făcut traduceri. În total 1 300 rinduri de tipar. Cea mai mare performanță a vieții mele. La vârsta de 25 ani am scris odată trei editoriale. Acest record l-am bătut acum, «la 50 ani!», scria Valeriu Braniște, simbăta 27 aprilie (stil nou) 1918, soției sale, Maria, într-o scrisoare trimisă din închisoarea Seghedin.

Ilustrul gazetar transilvănean a fost arestat de la locuința sa din Lugoj, la 3/16 februarie 1918, fiind învinuit de spionaj în favoarea României. Condamnat, el a stat în închisoarea de la Seghedin până în octombrie 1918. În toată perioada detenției, el a continuat să scrie, trimițând numeroase articole ziarului Drapelul, al cărui director era.

Valeriu Braniște a fost unul din militanții cei mai de seamă, care a desfășurat o amplă și tenace activitate pentru eliberarea națională a românilor din Banat, Transilvania și Bucovina, aflați sub dominația Imperiului austro-ungar. Animat de un fierbinte patriotism, V. Braniște a contribuit la pregătirea desăvârșirii unității naționale a poporului român. Încă din 1916, a fost pus sub supravegherea severă a poliției maghiare. În anul 1917 i se ceruse, ca dealtfel și altor români transilvăneni, să semneze declarația de fidelitate față de guvernul de la Budapesta, urmărindu-se prin aceasta discreditarea lor. Refuzând, Valeriu Braniște își sembase el însuși sentința.

În închisoare, ilustrul gazetar a folosit numeroase mijloace pentru a-și scrie memoriile¹ și articole destinate ziarului Drapelul. De exemplu, s-a folosit de aprobarea — primită la intervențiile făcute de cîțiva fruntași politici români în colaborare cu unii exponenți ai democrației maghiare — de a face traduceri literare: începea un calet în care pe primele pagini traducea din literatura universală și apoi continua cu memoriile sale. Astfel, a reușit să scrie șase calete. Articolele și scrisorile redactate în închisoare au urmat căi întortocheate. Multe din acestea au ajuns la destinație prin intermediul ostașilor români, care îi escortau din temniță la Tribunalul militar, unde era interogată. Altele, deoarece corespondența familiei era cenzurată dar nu și cea a personalului casnic, au fost adresate unei săliștence, Elena Stelea, care se afla în casa Braniște.

În felul acesta, a publicat, în Drapelul din 26 mai/8 iunie 1918, articolul Din legea de fier a necesităților evoluției..., rod al meditațiilor sale din perioada de restrîngere, în care își expune o concepție progresistă, profund patriotică asupra istoriei: „În goana zilelor dezolate pe care le străbatem, între necontenite temeri și griji, nu este permis unui popor a pierde din vedere perspectiva istorică, care ne face cu puțință a cuprinde întreaga evoluție ce se desfășoară cu necesitatea de fier a logicii evenimentelor, de tot liber de singuratecele manifestări încurajatoare sau

¹ Valeriu Braniște, Amintiri din închisoare, Ed. Minerva, București, 1973. Vezi și Magazin istoric, nr. 10/1971 și 7, 9, 10/1973.

deprimătoare ale zilei, care alternează cu urcuşul şi coborişul în undulaţiunea eternă a valurilor vieţii.

Evenimentele mari în viaţa unui popor — cărora ne-am deprins a le zice „epocale” — nu sînt împliniri izolate, capricii ale evoluţiunii sau simple pietre demarcaţionale, care să indice călătorului obosit lungimea căii ce străbate de la o staţiune la alta, fie că duce calea la deal sau la vale.

Nu! evenimentele acestea sînt cu mult mai mult decît simple erupţii cronice ale unui vulcan clocotitor sau ale unui izvor subteran ce îşi găseşte pentru moment la suprafaţă, ca apoi să-l înghită din nou pămîntul [...]. Zilele mari ale istoriei sînt, deci, produsele logice ale evoluţiei logice evenimentelor, care lucrează de multe ori veacuri de la rîndul, pînă ce-şi scoate rezultatele la suprafaţă. Pentru că în această lume a necontenitelor prefaceri, toate îşi au vremea lor, cînd vine împlinirea vremii şi nimic înainte de vreme. Iar rostul bărbaţilor providenţiali în istoria popoarelor este tocmai că înţeleg al vremii glas şi îi dau astfel expresiune, ca prin cuvîntul lor să se desprindă deodată dorul milioanei ahtiate de mintuire, devenind acest cuvînt solia întemeietoare de credinţă în mintuire şi scăpare“.

Înşind din închisoare, la 7 octombrie 1918, Valeriu Branişte a continuat să-şi aducă contribuţia la lupta pentru lichidarea monarhiei austro-ungare asupritoare şi pentru desăvîrşirea unităţii naţionale. După crearea Consiliului Naţional Român şi după victoria revoluţiei burghezo-democratice din Transilvania, s-a aflat în fruntea celor care au înfiinţat, la 3 noiembrie 1918, Consiliul Naţional Român al comitatului Caraş-Severin. El s-a ridicat cu hotărîre împotriva măsurilor teroriste ale rămăşişilor vechiului regim, care căutau să intimideze populaţia românească¹.

Marele Stat Naţional Român, ales de Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, l-a desemnat pe Valeriu Branişte ca membru în Consiliul Dirigent şi şef al resortului învăţămîntului. În această calitate, el a pus bazele învăţămîntului românesc din Transilvania eliberată şi a militat, totodată, cu fermitate pentru respectarea drepturilor naţionalităţilor conlocuitoare. Ca o recunoaştere şi preţuire a bogatei sale activităţi naţionale, politice şi culturale, la 7 iunie 1919, Academia României l-a ales membru de onoare.

Pe lîngă activităţile politice, Branişte şi după ieşirea din închisoare a condus redacţia ziarului Drapelul, publicînd o serie de articole, printre care Emanciparea, Revoluţie învingătoare, Unitatea naţională, Deplină încredere, La Alba Iulia etc., toate avînd drept scop înfăptuirea „Unirii celei mari“.

Numerosele articole elaborate de publicistul transilvănean au fost adunate pentru a fi publicate într-un volum intitulat de la Blaj la Alba Iulia, ce va apare la Editura „Facia“, din Timişoara, volum prefaţat de dr. Mircea Muşat.

În avanpremieră editorială, publicăm, în continuare, articolul La Alba Iulia apărut în ziarul Drapelul, care arată poziţia justă a patriotului român cu privire la naţionalităţile conlocuitoare.

Ioana URSU

¹ Împrejurările legate de acest eveniment sînt astfel relatate de avocatul maghiar din Lugoj, Jakabffy Elemér în publicaţia *Temesvári Hírlap*, din 24 decembrie 1933: „După masă [7 noiembrie 1918] la orele 4 a fost o constătuire la vicecomitele Issekutz. Au luat parte dr. Eötvényi Olivér, comite suprem, dr. Valer Frenţiu, episcop, dr. Valeriu Branişte, Daniel Nikoltits şi eu. În cuvîntul de introducere vicecomitele s-a referit la chemarea lui Hock János, în numele Statului Naţional Maghiar, Teodor Mihail, în numele Statului Naţional Român, şi Wilhelm Meltzer, în numele deputaţilor saşi în care sînt invitaţi toţi filii naţiunilor maghiare, române şi săseşti să ia legătura unii cu alţii, pentru ca să asigure ordinea internă cu încredere reciprocă şi în bună înţelegere să caute a înlătura orice dezordini ca să se poată păzi avuţii populaţiei. Vicecomitele a propus să se alcătuiască o comisie de 10 membri, dintre care să facă parte 5 maghiari şi 5 români. De această comisie să ţină seamă autorităţile în rezolvarea tuturor problemelor mai importante. Daniel Nikoltits salută cu bucurie propunerea, în speranţa că se poate astfel asigura o mai bună colaborare reciprocă, şi eventualele măsuri gresite ale autorităţilor nu vor avea consecinţe dăunătoare... După el, dr. Valeriu Branişte şi-a expus punctul de vedere. Într-adevăr, captivitatea lui motivări au produs o adîncă impresie. Ştiam foarte bine că printre noi se află cel mai serios şi extrem de interesant reprezentant al puterii politice, care apărea învingătoare“.

Un fior sînt cutremură astăzi toate inimile româneşti la gîndul măreţii adunări de la *Alba Iulia*, unde după veacuri de patimi şi robie este chemat poporul românesc să-şi proclame libertatea sa naţională. Va fi o zi istorică, o zi neuitată în viaţa poporului, o zi de la care se va nota o nouă epocă. O zi pe care o vom aminti urmaşii îndepărtaţi cu evlavie şi admiraţie. La *Alba Iulia* se va începe un nou capitol al istoriei naţionale româneşti. Iar conţinutul acestui capitol va fi dat prin vrednicia celor de faţă şi a urmaşilor noştri. Şi dacă plecăm acum sub zidurile fortăreţei de care ne leagă pe lîngă multe reminiscenţe dureroase şi unele amintiri luminoase, avem să ne dăm seama deopotrivă de drepturi şi de dorinţe.

Şi dacă umbra luminoasă a lui Mihai Viteazul, care planează asupra zidurilor acestei fortăreţe, ne va chema la desăvîrşirea idealului pentru care atît am păţimit, va străbate din adîncurile fortăreţei şi ecoul gemetelor acelor martiri care au fost acolo frînţi în roată. Iar sufletul nostru va fi chemat să îşi cumpănă între jale şi bucurie, între trecutul înmăsurat şi viitorul strălucitor ce ne cheamă.

Ne vom gîndi la noi, la urmaşii noştri, la drepturile noastre, la libertatea noastră. Ne vom spune voinţa noastră mutată, aşa cum s-a oţelit aceasta în cursurile veacurilor de grea cumpănă, vom spune la auzul întregii lumi că sîntem şi vom să fim. Dar n-avem să ne gîndim numai la noi. N-avem să cădem în păcatele acelor, de sub al căror jug scăpăm acum. Sîntem datori în aceste zile mari să ne gîndim şi la concetăţenii noştri de altă limbă şi lege, care de aici înainte vor fi chemaţi să împartă cu noi binele şi răul. În aceste momente sîntem datori a cîştiga deplina încredere a acestor concetăţeni ai noştri, care privesc astăzi la noi cu teamă şi nedumerire. Chemaţi sîntem să le dovedim prin fapte că n-au de ce se teme de noi, pentru că libertatea noastră n-are să însemne pentru ei sclavie ci, din contră, libertate ca şi pentru noi. Avem acum să le dovedim că libertate

UN BUCOVINEAN PRINTRE FRAȚI

ION SCURTU

Pe șoseaua Bosanci, județul Suceava, la circa 2 km de fosta capitală a Moldovei, se află un modest monument pe soclul căruia citim:

„Ion Grămadă. Născut la 3 ianuarie 1888 în satul Zaharești [județul Suceava], mort pentru țară la 27 august 1917, la Cireșoia, județul Bacău.

Ne închinăm luptătorilor neamului și sfînta lor jertfă o cinștim și o slăvim“.

N. Iorga, în 1926, l-a descris astfel: „A fost un om întreg și hotărît, pe lingă o inteligență și o cultură pe care le au puțini, dar viața lui, cu sfîrșitul ei glorios și tragic, este și o mare și frumoasă învățătură“.

Pe cînd era elev, Ion Grămadă s-a încadrat în mișcarea de emancipare a românilor din Bucovina, făcînd parte dintr-o societate culturală secretă ale cărei ședințe se țineau noaptea, pentru a fi ferite de supravegherea autorităților. Participa cu mult interes la activitatea societății, unde-și contura o imagine radical deosebită de cea căpătată în școală asupra istoriei poporului român și a celui străvechi teritoriu românesc care era Bucovina. Nu o dată a trecut, noaptea, apa Sucevei, pentru a aduce din România cărți, ziare și reviste, pe care le distribuia apoi colegilor și caselor de lectură din sate.

După luarea bacalaureatului a urmat cursurile Universității din Cernăuți și ale celei din Viena, luîndu-și doctoratul, în 1913, cu o lucrare privind asediul Vienei, din 1683. În timpul studiilor a participat la acțiunile Societății studențești Junimea din Cernăuți, fiind și președintele Secției literare. În 1908, cu prilejul împlinirii a 30 ani de la înființarea acesteia, din inițiativa lui I. Grămadă, s-a organizat o mare serbare culturală, la care au participat personalități ilustre din România, printre care: N. Iorga, D. Onciul, S. Mehedinți, C. Stere, Șt.O. Iosif, D. Anghel, M. Sadoveanu. Făcea parte și din Societatea România jună, din Viena, îndeplinind funcția de președinte al Secției literare.

A studiat cu pasiune istoria Bucovinei, îndeosebi perioada de după 1775, cînd acest străvechi teritoriu românesc a fost anexat de Imperiul habsburgic. Cîteva dintre studii au fost înmănunchate în volumul *Din Bucovina de altădată. Schițe istorice*, publicat în 1911. Scrierile sale cu conținut istoric se ca-

racterizează printr-o temeinică bază documentară, prin claritatea stilului și prin mesajul profund patriotic pe care-l conțin. Era convins că românii din Bucovina și din Transilvania, „avînd aceleași interese de apărare și aceleași aspirațiuni de susținut în viitor, trebuie să-și întindă mina frățească ca să lupte împreună contra dușmanului comun, statul austro-ungar“. În ideea unității și colaborării între toți românii, în 1912, a acceptat să facă parte din redacția ziarului *Românul*, care apărea la Arad și a publicat mai multe articole în *Tribuna* de la Sibiu și în alte ziare și reviste din vechiul regat, precum: *Viața românească*, *Neamul românesc*, *Apărarea națională* ș.a.

Prin activitatea sa publicistică, el a devenit o personalitate cunoscută.

După absolvirea Universității, în 1913, a fost numit profesor de istorie și logică la Liceul III de stat din Cernăuți. Un an mai tîrziu și-a început munca de redactor la gazeta *Viața nouă*, organul Clubului Național Român din Bucovina.

În momentul declanșării primului război mondial, guvernul de la Viena a încercat să solidarizeze toate naționalitățile din monarhie la acțiunea sa militară. În acest scop, asupra românilor din Bucovina s-au exercitat mari presiuni, cerîndu-li-se să facă declarații în favoarea războiului purtat de Austro-Ungaria. Printre cei care au fost ținta autorităților imperiale s-a aflat și I. Grămadă; de aceea s-a refugiat în România.

Din primul moment al sosirii sale la București, s-a alăturat celor care militau pentru intrarea țării în război alături de Franța,

Iunie 1917: la Iași sosesc primii ofițeri din batalioanele de voluntari ardeleni

Anglia și Rusia, împotriva Austro-Ungariei. În ziarul *Dimineața*, din 2/15 septembrie 1914, a explicat poziția sa, precum și a altor români bucovineni, față de declanșarea primului război mondial, condamnând războiul purtat de monarhia habsburgică. A publicat o serie de articole în care cerea cu hotărâre ca armata română să intre în acțiune pentru eliberarea fraților din Transilvania și din Bucovina, participând la numeroase întruniri și luând cuvântul alături de N. Filipescu, V. Lucaciu, Take Ionescu, O. Goga, B. Ștefănescu-Delavrancea ș.a.

La venirea în România, împreună cu alți transilvăneni și bucovineni, a cerut să fie luat în evidența armatei române pentru a lupta și contribui la unirea Transilvaniei și Bucovinei cu România. După cteva săptămâni, a fost numit profesor la Liceul militar de la Mănăstirea Dealu.

În martie 1915, s-a ținut la București un congres „al românilor de peste hotare”, respectiv al celor aflați în provinciile istorice românești de sub dominație străină. Congresul reprezenta manifestarea unității de voință a românilor pentru realizarea idealului lor național: Unirea. Printre cei care au luat parte la această mare întrunire au fost Simion Mindrescu, Vasile Lucaciu, Ioan Ursu, Vasile Stoica, Emilian Slușanschi și alții. În apelul lansat de organizatori se spunea: „Am crezut că e bine să se audă și cuvântul nostru, al românilor de peste hotare, aflați în țară, cuvânt ferit de orice influențe potrivnice intereselor neamului, și, în consecință, am hotărât să organizăm un congres al nostru”. Luând cuvântul, I. Grămadă a ară-

tat asupra și împilarea la care erau supuși românii din Bucovina: „De la izbucnirea războiului și pînă astăzi, un lanț de prigoniri, de împuscări și de spînzurări s-au petrecut în această țară, călcată în picioare și palmuită în fața românilor de aici”. În continuare, relevînd dorința fierbinte a românilor din Bucovina, de a se uni cu țara, el spunea: „La granița dinspre România au fost văzuți noaptea țărani români îngenuncheați care se închinau cu fața spre România, cu minile frînte, cerînd să vie odată mîntuitorii. Zi și noapte, suiți pe dealuri, privesc să vadă dacă nu apare dorobanțul, dacă nu se văd roșiorii. Să vină! Aceasta este speranța noastră. Să vie mai degrabă, căci prea e grea crucea, n-o mai putem răbda”.

Activitatea lui Ion Grămadă în România a provocat furia autorităților habsburgice, care l-au condamnat, în contumacie, la „moarte prin ștreang pentru înaltă trădare”.

Fiind mobilizat pe loc — în calitate de profesor la Liceul militar de la Mănăstirea Dealu — el a cerut, din momentul intrării României în război, în august 1916, să fie trimis pe cîmpul de luptă. Patriotul bucovinean a insistat să fie trecut în rîndul combatanților, deși el beneficia și de prevederile ordinului Marelui Cartier General, potrivit căruia, tuturor refugiaților li se mențineau situația militară din statul de unde proveneau. Referindu-se la această atitudine, istoricul C. Kirițescu scria în *Istoria războiului pentru întregirea României*, că I. Grămadă „era și un om de caracter, de acțiune și de avînt.

(Continuare în p. 63)

PASIUNEA LUI ION BULACU. UN ȚĂRAN CA TOTI ȚĂRANII (I)

„Moralul era ridicat. Așteptam numai momentul să trecem munții în Ardeal”.

Literatura istorică privind participarea României la prima conflagrație mondială este deosebit de bogată. În cursul celor 11 ani de apariție, Magazin istoric a publicat o suită de articole și memorii consacrate principalelor momente din desfășurarea războiului. Acestor pagini li se adaugă acum însemnările de față, datorate „călărașului cu schimbul”, Ion Bulacu.

Dacă bibliografiile sînt foarte darnice în a ne oferi nenumărate scrieri memorialistice semnate de ofițeri, comandanți de oști, oameni politici implicați în evenimentele războiului, ele sînt însă extrem de sărace în scrierile datorate oștenilor de rînd. Un astfel de document rar, provenit de la un simplu soldat, sînt însemnările lui Ion Bulacu, unul din milioanele de anonimi care a trăit războiul pe treapta cea mai modestă a ierarhiilor militare, treapta care a dat însă cele mai multe jertfe omenești conflagrației. Eroismul și vitejia soldaților români, înaltul lor patriotism au înscris în primul război mondial nepieritoare pagini de glorie în cartea de aur

a istoriei noastre. Pentru realizarea idealului național, au căzut pe cîmpurile de bătălie 217 016 soldați și 2 330 ofițeri români. Pierderile materiale ale țării au fost evaluate la 31 miliarde lei aur.

Depășind firul întîmplărilor sale din război, Ion Bulacu povestește de fapt despre camarazii săi de arme, despre toți cei care, la fel ca el, așteptau, în acele zile fierbinți ale lui august 1916, semnalul intrării în Transilvania, acolo „unde — după cum notează el — sînt români, frații noștri și trebuie să-i dezrobim. Moralul era ridicat. Așteptam numai momentul și ora declanșării războiului, să trecem munții în Ardeal”.

Autorul acestor însemnări s-a născut la 20 decembrie 1890, în comuna Lăpușata, din județul Vilcea. A făcut cinci clase primare în satul natal și trei ani la școala de cîntăreți din Rîmnicu Vilcea. În 1907, a fost numit secretar al Băncii populare din Lăpușata, în cadrul căreia a parcurs toate funcțiile, ajungînd chiar președintele ei. A fost încorporat în 1912, mobilizat în 1916, luînd parte la luptele din august-octombrie 1916, din Transilvania. Luat prizonier de către germani, a fost dus la muncă forțată într-o localitate de lângă Sibiu, de unde a evadat, întorcîndu-se, în 1917, în comuna sa, care se afla în teritoriul vremelnic ocupat de inamic. A fost închis la Comandatura trupelor germane din Drăgășani, după care a fost lăsat în libertate, cu obligația de a se prezenta periodic autorităților de ocupație. În 1918, a fost numit notar al comunei, iar în 1926, primar. A murit în luna martie 1978. În anii 1973-1974 a depus la Filiala Rîmnicu Vilcea a Arhivelor Statului, alături de alte documente, și un caiet de însemnări din primul război mondial, din care reproducem cîteva fragmente. Sînt notațiile unui om legat de pămîntul patriei, cu puternice legături de sînge, simțîndu-și frați pe toți românii, chiar dacă trăiau la mari depărtări de satul său vilcean.

Am corectat, fără a le mai semna, greșelile de scriere a unor nume sau cuvinte, păstrînd însă particularitățile stilistice ale autorului. Explicațiile unor cuvinte sau expresii le-am dat în paranteze drepte, în text. Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

Corneliu TAMAȘ, Ioan LĂCUSTĂ

„...lancule, sună
mobilizarea! ...”

Pe ziua de 12 august 1916, la ora zece dimineața, fiind concentrat în escadron la Rîmnicu Vilcea, a venit o telegramă de la regiment, ca toate furgoanele și trăsurile de subzistență să le scoată afară, să le ungă și să facă în grabă ce era stricat la ele. Era primul semn care prevestea războiul nostru. Totul a rămas în tăcere.

13 august 1916. Pe la ora 12, luînd de obicei masa în oraș, fiind descăzarmat, în timpul mesei vine un prieten al meu, militar, care era

tot concentrat, venind din București și el se așează lângă mine să luăm masa împreună. A stat pe scaun și a oftat. L-am întrebat că de ce suferă, de este așa de indispus. Mi-a răspuns, scoțind din buzunarul vestonului un ziar ce-l luase din Capitală: „Sintem în ajunul războiului”. Deodată s-a făcut tăcere în camera unde luam masa. Continundu-ne cuvîntul, a spus: „Mine, sau cel mult poimîine, se va suna mobilizarea; aceasta o pot spune în mod sigur.” Ne-am sculat de la masă și foarte gînditori la zilele ce ne așteaptă, m-am despărțit de prietenul meu și am luat drumul, pășind încet, spre escadron. Eram foarte fericit că generația aceasta de oameni, în care categorii intru și eu, aveam fericirea de a lupta pentru întregirea neamului românesc, venind timpul ca țara să-și dezrobească frații români de sub jugul străinilor.

14 august 1916. Dimineata, în zori de zi, m-am prezentat la escadron. Era o zi frumoasă și senină. Vestea intrării țării noastre în război se revărsase peste tot. Noi călărășii eram veseli. Presa vorbea foarte clar despre războiul nostru. Nimeni nu mai sta la îndoială. Pe la ora 7 seara, am văzut în piața din Rîmniciu Vilcea lumea adunată și bătînd toba, anunțînd starea de asediu a țării. În seara de 14/15 august 1916, m-am culcat îngîndurat; nu știam care-mi va fi soarta. Eram cu gîndul la părinți, la soție și cei doi copii pe care îi aveam.

A venit, pe cînd dormeam, camaradul și prietenul meu Măciuceanu și m-a deșteptat din somn cu glas ușor: „Scoală, Iancule, că afară sună mobilizarea. Ascultă cum sună clopotele și cum sună gornîștii alarma la infanterie”. Bărbătește m-am sculat și am deschis fereastra spre stradă. Era o noapte senină, stelele luceau pe cer, iar din depărtare se auzeau clopotele Episcopiei și ale celorlalte biserici. Goarbele infanteriștilor se apropiau din ce în ce spre noi însoțite de strigăte de „Ura!”, și „Ura!” mereu se repeta. Cu toții ne-am îmbrăcat și, împreună cu trompetii noștri, am stat în stradă întru întîmpinarea manifestanților care veneau spre escadron cu steagul tricolor, în frunte cu gornîștii. Tot orașul era în sărbătoare, numai steaguri tricolore, iar populația, cu mic cu mare, ieșea întru întîmpinarea noastră, strigînd: „Trăiască armata română!”, „Trăiască cavaleria!”, „Trăiască România mare!”.

În timpul acela în garnizoana Rîmniciu Vilcea nu era decît Escadronul de călărăși. Regimentul 2 infanterie era concentrat la graniță. Am mers cu toții la statuia Independenței, unde protopopul Bărescu a ținut o înflăcărată cuvîntare, plină de curaj. Iar noi am cîntat mai multe cîntece patriotice. Ne-am strîns toți cavaleriștii și am pornit spre escadron, cîntînd și strigînd mereu „Ura!” A doua zi, pe la orele 9 seara a venit ordin să plecăm, am pus șeile pe cai, era totul gata. Căpitanul a pornit furgoanele înainte. Pornind și noi, am trecut prin oraș, era pretutindeni întineric fiind camuflat. Populația deschidea ferestrele, fără să facă manifestații. Am mers toată noaptea, direcția Cîneni. Din cînd în cînd făceam cîte un popas. La Brezoi,

am stat, fiindcă se făcuse ziua. Plutoanele I și III, a dat dispoziție căpitanul, au luat direcția Voinaș. Plutoanele II și IV am luat direcția Cîneni, cu căpitanul, eu fiind în Plutonul II.

Întîmpinați sărbătorește

16 august 1916. Era o zi frumoasă. Ne aflam în satul Brezoi. Zorii zilei se revărsau peste munții stîncosi. Noi eram obosiți după mersul de noapte, atît de lung, de unde nu odihnisem nici noaptea trecută. Cînd treceam prin defileul Oltului, priveam la tranșeele lucrate de armata noastră. Din ce ne apropiam de Cîneni mai mult, se observau multe tranșee. Pe drumul nostru, oamenii civili ne povesteau cum a trecut armata noastră granița și înaintează victorios. La orele 10 dimineata, eram în comuna Cîneni: Ne-au întîmpinat oamenii din sat cu plîne și lapte. Aici am luat masa, am dat cailor apă și ovăz, sosindu-ne din urmă și furgoanele. A venit, la ora 10, ordin să plecăm din Cîneni spre front. Mergînd pe drum, praful de pușcă începuse să miroasă. Tăcîntul puștilor și al mitralierelor și buibuitul tunurilor se apropiau.

17 august 1916. În zori de zi, ne-am pornit toți călărășii care mai rămăsesem, să ne ducem la Cîneni, să luăm cartușe din gară. În gară am scris o carte poștală acasă. Luînd cartușele în saci ne-am înapoiat spre front. Satul Boița se ocupase noaptea de Regimentul 43 infanterie. Am trecut prin sat, un sat curat românesc. Din Boița se înălța un deal, al Tălmacilor, care era bine fortificat cu tranșee maghiare, unde se dăduse noaptea atac la baionetă și i-am scos din tranșee. Am coborît în satul Tălmaci, sat sădesc, și aici ne-am înfîlțit cu vreo 300 prizonieri unguri luați din tranșee. Am mers, cei 8 călărăși cu căpitanul, pînă la fabrica de cherestea. Acolo a dat ordin generalul ca o patrulă de călărăși să se ducă să recunoască satul Vesteș. Căpitanul ne-a trimis pe cei 8 în patrulă. Am recunoscut satul, fără să dăm vreun foc. Inamicul plecase noaptea. Oamenii din sat s-au bucurat mult cînd au văzut căteanele românești. Primarul și preotul, cum și ceilalți, au luat măsuri să facă primirea armatelor române cu steaguri, preotul cu *Evangelhia*, iar populația cu flori și îmbrăcați în haine de sărbătoare, urîndu-ne bună venire.

Pe plaiurile Șelimbărului

18 august 1916. Am plecat de dimineată spre Vesteș, unde ne-am înfîlțit cu căpitanul. Am stat puțin în apropierea frontului și pe urmă ne-am înapoiat la fabrica de cherestea de la Tălmaci. Eu cu căpitanul am cantonat la o casă, băgînd caii într-un grajd. Escadronul a băgat caii toți în fabrică, unde erau 25 gateri.

19 august 1916. Pe la orele 11, a venit ordin să punem șeile pe cai și am plecat tot esca-

dronul, trecînd prin satul Veștem. Am ajuns în apropierea satului Șelimbăr. Acolo am găsit Regimentul 1 grăniceri, în formație de marș.

S-au trimis trei patrule de călărași de au recunoscut și cercetat satul. În marginea satului a ieșit înaintea armatei preotul cu crucea și *Evangelia*, împreună cu românii din sat. Grănicerii au trecut prin satul Veștem și au ajuns în apropierea satului Șelimbăr. Ieșind din sat, au luat formații de luptă pe companii și plutoane. Mergînd înspre Sibiu, grănicerii au primit foc de la inamic din partea dreaptă. Pe calea ferată venea un tren blindat, care a atacat pe grăniceri pe flanc. Imediat artileria noastră a intrat în acțiune și după cîteva lovituri de tun a rupt linia ferată în spatele trenului blindat. Inamicii, cînd și-au văzut nenorocirea lor, au fugit ca șoarecii și au lăsat trenul. Noi, cavaleria, am rămas la marginea satului, iar grănicerii și-au aranjat poziția și și-au făcut măști individuale.

Pe cînd stam, a venit o mașină de-a noastră, cu ofițeri de la Statul major. Au dat un plic căpitanului să-l trimită colonelului Cantacuzino, comandantul grănicerilor, care era pe front. Eu fiind în apropierea căpitanului, mi-a dat plicul și am pornit la trap cu calul prin Șelimbăr. La 500 m de sat, grănicerii erau pe burtă, unii trăgeau asupra inamicului, alții își făceau măști individuale. Ofițerii erau în picioare, în spatele soldaților, pe front, purtînd binoculurile la ochi. Colonelul și doi maiori erau chiar pe linia tragerilor. M-au îndreptat ofițerii la colonel, 'am descălecat și am dat plicul. Văzînd calul, țintă mare, inamicul a îndreptat mai tare tragerea unde eram eu și colonelul. Eu m-am pus pe brînci. Căzînd gloanțele pe lingă noi și pe lingă colonel, mi-a fost teamă că mă nimeresc vreun glont.' Colonelul a strigat la mine să mă scol în sus, ce, fmi este frică de moarte. M-am sculat, dar nu mai era inimă în mine.

După ce a citit colonelul ordinul mi-a semnat de primire, am încălecat și, stînga împrejur, am plecat. Era pe seară, priveam cum proiectilele artileriei noastre bat asupra Sibiului.

29 august 1916. La orele 10 am pus șeile pe cai și am plecat spre satul Baia și Cornăfelul. Am găsit pe front Regimentul 1 grăniceri și Regimentul 42 infanterie. Pe la orele 4 a început atacul grănicerilor cu germanii. Regimentul 42 infanterie era în rezervă. Noi, cavaleria, ne-am postat pe aripa stînga a regimentului de grăniceri și înaintam cu el înspre inamic, dar cam riscant, că noi eram țintă mare. Era un foc viu de mitraliere și de o parte și de alta. Grănicerii au înaintat; germanii s-au retras lăsnd două mitraliere în niște boscote de mărăcini; artileria noastră a bătut pînă ce a scos cele două mitraliere din bătaie. Pe seară, am ocupat poziția pe care o aveau germanii.

3 septembrie 1916. De dimineață am băgat caii în curțile oamenilor din sat, în grajduri și în sure. Satul Avrig era un sat mare și frumos, curat românesc, așezat pe malul stîng al Oltului, sub Muntele Negoiu. Se tri-

miteau în fiecare zi patrule de recunoaștere, de făceau legătura cu Armata II la Făgăraș. În tot timpul cît am stat în Avrig, am trăit ca la mine acasă, eram îndestulați de toate, atît noi cît și caii. Am fost în cantonament la un om, anume Ion Pavăluț. Ne făcea în fiecare zi mămăligă și pline, mai tăia cîte un pui de găină.

„Un fior rece a trecut prin inimile noastre“

10 septembrie 1916. A venit ordin și la ora unu noaptea am pus șeile pe cai și am plecat tot regimentul, direcția Porumbacu. În luminatul zilei ne aflam în marginea Oltului, aproape de satul Glimboaca. Imediat s-a început o luptă între Regimentul 5 vînători și germani, pe care i-au respins vînătorii noștri, unde s-au luat de către ai noștri 5 mitraliere, un tun și prizonieri. În lumina zilei, brigada de cavalerie a fost nevoită să se retragă, fiind expusă focului de arme și artileriei inamice, retrăgîndu-se tocmai în comuna Sărata, o comună adăpostită între dealuri. Oamenii, deși erau săraci, erau foarte ospitalieri.

12 septembrie 1916. Pe la orele 11, am pus șeile pe cai și am pornit, Escadronul 4 și 5, direcția Porumbacu, cu maiorul Ghenciu. Am mers peste cîmp, oprindu-ne sub un mal unde erau niște patrule de ale noastre. Pe mal, sus, s-au ridicat ofițerii și maiorul, care cu binocul observa cîmpia spre Porumbacu. Au venit comandanții de plutoane și ne-au ordonat ajustarea armamentului și echipamentului ca să fim gata de luptă la șarjă.

Un fior rece a trecut prin inimile noastre. Cu mare emoție am strîns calul de chingi. Se dă ordin de încălecare; escadroanele aranjate în linie. Am înaintat și am suit la pas sus pe platou. La o depărtare cam de 1 500 m ne-a apărut cavaleria inamică în linie de escadroane. Venea în direcția noastră. S-a dat ordin de scoaterea săbiilor și la trap s-au trimis cercetători înainte. Totul era pregătit pentru șarjă, luptă corp la corp cu sabia. La germani se vedeau sulite. Cînd a fost distanța de 800 m, între noi și inamic, s-a dat ordin de galop. Emoția a fost mare. Parcă vedeam înaintea ochilor lovierea puternică și încăierarea corp la corp. La un moment dat, s-a observat că escadroanele germane s-au rupt în două dinaintea noastră, luînd o parte la dreapta și o parte la stînga, lăsnd lumină în fața noastră, de unde au început să bată trei mitraliere în escadroanele noastre. Imediat s-a dat comanda pe plutoane la stînga împrejur și în galop am pornit în adăposturile de unde pornisem. Din această luptă ne-am ales cu patru morți, 15 răniți și 30 cai răniți în tot divizionul. Am tras cu focuri în plin în cavaleria inamică, dar nu știm ce efect au avut. Am comunicat la Avrig, de unde a venit toată brigada și a ocupat Porumbacu, unde a pornit a ne bombarda inamicul cu artileria. Am părăsit Porumbacu și am ocupat o poziție pe un deal deasupra Avrigului.

CARTEA VIE A CULTURII ORALE

Prof. dr. doc. MIHAI POP

În lucrarea *Aspects du mythe*, Mircea Eliade observa pe bună dreptate că: „Noi știm câteva lucruri despre Zalmoxis al geșilor, pentru că Herodot ne-a dat unele informații culese de la grecii din Hellespont. Fără aceste informații ar fi trebuit să ne mulțumim doar cu aluzii ca și pentru celelalte divinități trace din Balcani: Derzelas¹, Bendis² etc. Dar acum, când avem informații mai puțin sumare despre religiile precreștine ale Europei, ne dăm seama de complexitatea și bogăția lor“.

Reputatul istoric al religiilor arată că aceste popoare, deci și strămoșii noștri, au avut o cultură, o viață religioasă și o mitologie destul de puternice pentru a se perpetua — aproape neschimbate — până în zilele noastre. Această cultură, cu dimensiunile ei cosmice — „singurele forme vii ale păgânismu-

lui“ — a supraviețuit în tradițiile culturii orale și populare până astăzi.

Cu toate acestea, rolul folclorului ca sursă istorică a fost deseori contestat. Multă vreme și în multe locuri, cei care au încercat să cunoască trecutul îndepărtat al popoarelor de cultură orală au considerat că singurele surse de informații valabile sînt rezultatele săpăturilor arheologice și datele pe care le-au consemnat în scris cei ce au cunoscut — din afară — aceste popoare. Dar ceea ce pot oferi săpăturile arheologice, mai bine spus rezultatele acestora — pietre sau cioburi ce vorbesc doar prin anumite simboluri, nu pot da, cu toate corelările pe care le-am face, o imagine coerentă asupra culturii, spiritualității acestor popoare. Iar datele, de obicei răzlețe și sărace, pe care în vremuri îndepărtate le-au consemnat în scris cei ce aparțineau altor sfere culturale nu sînt nici ele de natură să ne dezvăluie în totalitatea ei viața spirituală a strămoșilor ce nu își scriau nici legile, nici datinile, nici miturile, nici cîntecele.

¹ Numit și zeul cel Mare; divinitate de origine tracă, stăpînă asupra lumii subpămîntene — n.r.

² Divinitate feminină dăcă și tracică, protectoare a femeilor; zeiță a lunii și a pădurilor, avea aceleași atribute ca Artemis la greci și Diana la romani — n.r.

Cercetarea mai nouă caută să-și întregască informațiile prin ceea ce li pot oferi studiile de antropologie culturală și etnologie, scrutând trecutul prin investigarea culturii orale, încă vie, a urmașilor. Constatările generale asupra acestei culturi de azi sînt valabile și pentru istoria noastră îndepărtată.

Primii care și-au dat seama de importanța culturii orale, ca sursă pentru cunoașterea vieții spirituale a strămoșilor lor și au pus-o în valoare, așezînd-o la temelia ideii naționale au fost romanticii germani. Acesta este sensul propriu al marii opere a fraților Grimm¹ în domeniul limbii, dreptului și mitologiei germanice. De importanța tradiției orale, și-au dat seama și învățații români din Școala ardeleană cînd, în lipsă de săpături arheologice și documente scrise, au „cîtit” în cultura românească a vremii lor ca într-o mare carte vie pentru a proba originea neamului românesc și viețuirea lui neîntreruptă pe pămîntul Daciei din neolitic pînă în vremea noastră.

Ei au deschis această mare carte vie și, după ei, mulți au continuat să citească în ea, dar — cum se întîmplă adesea în cultura popoarelor cînd trec de la oralitate la scris — alte valori ale culturii (mai cu seamă cele artistice) au început să trezească interes. Cartea vie a rămas însă deschisă și ea poate să ne ofere, prin noi lecturi, date ce nu mai pot fi nesocotite. Cercetările asidue, de mai bine de un secol, în domeniul folclorului și etnografiei ne demonstrează că am păstrat o cultură orală coerentă care, cu toată evoluția ei milenară, conține date relevante despre viața spirituală a strămoșilor noștri, despre trecutul cel mai îndepărtat. Coordonate cu rezultatele săpăturilor arheologice și cu consemnările istoriografice, ele pot întregi imaginea istoriei strămoșilor noștri.

Neamul — un concept milenar

Închegată într-un sistem coerent, cu adînci și îndepărtate rădăcini în timp, cultura noastră orală vorbește despre relațiile dintre om și natură, despre năzuințele continue ale omului de a face ca natura să-i fie folositoare, să-l ajute în mersul său înainte. Ea vorbește, de asemenea, despre relațiile dintre oameni în cadrul comunităților tradiționale și dintre diferitele comunități ce au alcătuit, în timp, poporul român. Sistemul de gîndire și modulele ei de organizare, structurile diferitelor manifestări (deși cu o atît de lungă durată în timp) sînt, cu toată varietatea genurilor de expresie, unitare pe întreg teritoriul culturii orale românești.

În orice zonă a țării, la baza relațiilor interumane stă familia mare — neamul, în înțelesul în care poporul a păstrat pînă astăzi conceptul. La români, ca dealtfel în întreg bazinul Mediteranei, neamul este acea formație socială fundamentală, structurată pe legăturile de înrudire consangvină și de afinitate și prin înrudirea rituală a nașiei.

¹ Jakob (1785-1863) și Wilhelm Grimm (1786-1859). Lingviști, arheologi și folcloriști germani, care au subliniat importanța culturii populare. Autori ai celebrelor basme — n.r.

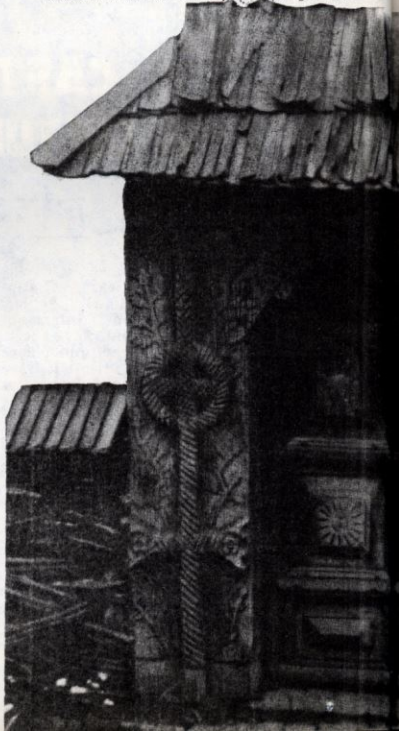
De la acest concept fundamental străvechi s-a trecut la concepte mai largi, incluzînd elemente politice. Așa de pildă, cronicarii au vorbit „de neamul moldovenilor” (Miron Costin), iar mai tîrziu istoricii au extins această noțiune vorbind de „neamul românesc”.

În tradiția poporului nostru, structura totală a neamului este formată din două jumătăți — cea din lumea de aici și cea din lumea de dincolo — permanent și strîns interrelate printr-un amplu sistem de rituri și ceremoniale. Din neam facem parte și noi, dar fac parte și moșii și strămoșii noștri. Ei sînt cunoscuți de neam și această cunoaștere dă oamenilor conștiința clară și concretă a istoriei lor, a dăinuirii lor dintotdeauna pe locurile pe care au trăit și trăiesc și astăzi. În scurgerea vremilor, acest concept fundamental a trecut de la familia mare la întreg poporul, la întreg neamul românesc care își cinstește strămoșii, pe acei „bărbați vrednici”, care, din trecutul cel mai îndepărtat, au stat în frunte, la făurirea istoriei.

Familia mare — neamul — ca și comunitățile, își are statutul propriu și în virtutea

În p. 17: fragment dintr-o pictură pe sticlă imaginînd un fantastic zbor între stele, mărturie a viziunii folclorice românești despre spațiu

Poartă maramureșeană. Sculptura în lemn a constituit, din cele mai vechi timpuri, una din izvoarele artistice de seamă ale strămoșilor noștri gelo-daci

acestui statut îi revin roluri permanente sau ocazionale. Buna rânduială în viața societății se bazează pe îndeplinirea acestor roluri, în funcție de locul pe care un om îl ocupă în ierarhia societății. Familia, ca și comunitatea, nu este suma indivizilor ce o compun, ci totalitatea lor. Comunitatea reprezintă pe fiecare membru al ei și, la rândul său, fiecare membru reprezintă comunitatea, răspunde prin faptele sale de buna ordine a acesteia, de bunăstarea ei. La fel cum pentru a-și păstra integritatea, comunitatea este datorată să recupereze pe un membru al ei care, încălcând buna ordine a lucrurilor, ar putea să-i periclitaze bunăstarea.

Trecerea de la o categorie de vîrstă la alta, de la un statut la altul, obligă pe fiecare membru al unei comunități să fie capabil să îndeplinească rolurile ce-i vor reveni. Această capacitate se însușește treptat, prin trăirea împreună în cadrul familiei și a comunității. Trecerea de la o etapă la alta a vieții (naștere, căsătorie, moarte) este marcată prin rituri și ceremoniale pentru care cel ce le trece este îndelung inițiat. Aceasta face ca timpul, oricît ar fi de îndelungat, să fie conceput ca o înlanțuire regulată de treceri de la o generație la alta. Prin această înlanțuire se asigură continuitatea în timp a culturii orale, îndelunga, neîntreruptă ei durabilitate. Totodată, cultura orală are capacitatea de autoreglare față de diferitele influențe la

care este supusă, ceea ce îi asigură viabilitatea, dinamismul. Ea poate să asimileze sau să respingă elementele ce îi revin din afară sau perturbările interne. Așa se explică de ce cercetările contemporane detectează frecvent în cultura noastră orală elemente ce se regăsesc și în culturile altor popoare din zona noastră, de ce în straturile cele mai vechi au fost identificate elemente ce se găsesc în cultura antică a Mediteranei Orientale, leagă-nul întregii culturi europene.

Personajul central — omul

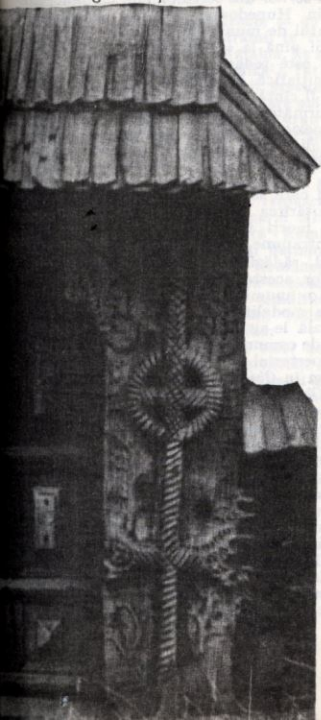
Fără să reprezinte prezumția că, pe baza acestora, ar putea fi reconstituită integral, citeva concepte fundamentale, unele obiceiuri, mituri și rituri vorbesc totuși despre străvechi forme precreștine păstrate în cultura noastră orală.

Contrar mitologiei creștine, după care Dumnezeu a făcut pe om după chipul și asemănarea sa, oamenii culturii orale au făcut întru chipările mitologice ale naturii ce îi înconjură, în care trăiesc, după chipul și asemănarea lor. Lumea culturii orale este antropocentrică. În ea animalele vorbesc, se comportă ca și oamenii, iecele cîntă și dansează, natura participă într-o viziune cosmică la marile încercări ale omului.

În creația culturală orală, spațiul și timpul sînt corelate cu deprinderile și nevoile omului. Casa, centrul de viață a fiecărei familii, nu este numai clădirea în care se locuiește, ci totalitatea sferei de viață, gospodăria întregă, cu locul, curtea și acareturile, livada și pășunea din jur, plantele și animalele. Ea este în zonele cu veche viață de țărani liberi semnul statutului ierarhic al fiecărui neam. Așa ne putem explica, de pildă, de ce în valea Șomuzului Mare, din județul Suceava pomii din livadă se leagă cu aluat din colacii ce se pregătesc pentru Anul Nou. Conceptul de spațiu are și el condiții concrete tot prin viziunea globală și antropocentrică a lumii. Graiurile populare românești nu cunosc cuvîntul spațiu. El este un termen tehnic al limbii standard. Cunoșc în schimb o mare varietate de sensuri și derivate ale cuvîntului *loc* care vorbesc de la sine despre acest concept: *loc bun* și *loc rău*, *loc sfînt* și *loc special*, și *loc sus* și *loc jos*, și *locul meu*, și *locuri*, multe *locuri*, și *pe loc*, *în loc*, *de loc* etc.

În satele vechi, care păstrează tradițiile, locurile cele mai de seamă în ierarhia neamurilor sînt cele dinspre miez, iar în miezul tuturor este cimitrul, locul moșilor și strămoșilor de la care se trage, pe care se bizuie comunitatea.

Și, în aceeași ordine de idei, a statului, locul, hotarul este împărțit între bărbați și femei. Spațiul de viață și de activitate a femeilor merge pînă la hotarul cultivat, pădurile și munții fac parte din spațiul bărbaților. Dar acest spațiu este uneori foarte larg. Spațiul ciobanilor, al crescătorilor de oi cuprinde nu numai hotarul satului, ci și locuințe de

vărat — munții și locurile de iernat — balta, unde ei se simt acasă.

S-ar putea ca prin acest întins concept al spațiului, legat direct de ocupațiile oamenilor, să se explice de ce, transhumând și nu migrând, românii au ajuns departe în munții Dalmatiei și în Istria, în Silezia și Moravia, în Crimeea, și au rămas acolo — așa cum o dovedește istoria — numai atunci când în reiterările lor drumuri de dus și întors s-au interpus obstacole de netrecut.

Cît de strîns se leagă între ele și sînt legate cu întregul toate elementele structurii globale ale culturii orale românești se vede și din osmoza dintre conceptele fundamentale și ocupațiile oamenilor, dintre diferitele categorii ale societății tradiționale.

În cultura noastră orală, bărbatului îi revine, prin tradiție, rolul de a procura pîinea. În consecință, toate riturile și ceremoniile în legătură cu muncile agricole, începînd cu poezia *Plugușorului*, îl situează pe bărbat în locul central. Femeii îi revine rolul de a confecționa îmbrăcămintea și tot ea are locul central în cultivarea inului și a cînepii. Nu este întîmplător faptul că grîul, despre care vorbesc istoriograful antică ca despre o minune a cîmpilor dacice și pentru care stau dovadă depozitele carbonizate găsite în sanctuarele arheologice de la Grădiștea Muncelului, ocupă un loc atît de important în riturile, în ceremoniile și în poezia culturii noastre orale.

Străvechile rituri păstrate pînă astăzi în cultura noastră orală, sînt, în esență, procedee tehnice prin care omul se pregătește să treacă sau trece un prag, prin care depășește deci o stare liminală. Sînt acte cu rol de mediator care asigură pentru cei care le practică bunul mers al vieții, recuperează pentru comunitate pe cel ce, eventual, ar fi putut fi pierdut. Le regăsim în cultura noastră orală de astăzi, sub forma proprie sau sub cea de ceremonii ori obiceiuri, dar și sub forme verbalizate ce merg de la metatextul inițial pînă la minunatele metafore ale poeziei noastre populare. O citire atentă a lor ne poate dezvălui străvechi elemente de viață spirituală, cu mituri și concepte fundamentale ce au făcut parte din cultura strămoșilor.

Probabil așa s-a născut Miorița

Un singur exemplu poate arăta cred ce putem descifra dintr-o lectură atentă chiar a unor fapte recente de cultură orală. Cu vreo două decenii în urmă, într-un sat din Bărăgan, un tînăr tractorist a murit, într-un accident. Fetele l-au bocat potrivit datinei, dar în textul bocetului au introdus un pasaj ce parafrazează versurile despre moartea ciobănașului, remarcate de O. Densusianu:

„Foaie verde de trei flori, / Ciobănaș de la miori, / Cînd ți-a fost moartea să mori? / Sus în virful muntelui, / În bătaia vîntului, / La cetina bradului, / Și de ce moarte-ai murit? / De trăznit cînd a trăznit, / De jeli cînt-te-a jeli? / Păsările-au cîrpit, / De mine că m-au jeli. / De scîldat cînt-te-a scîldat? / Ploile cînd au plouat, / Pe mine că m-au scîl-

dat. / De-mpînzit cînt-te-a-mpînzit? / Luna cînd a răsărit, / Pe mine că m-a-mpînzit. / Lumîna cînt-ți-a pus? / Soarele cînd a fost sus“. Foarte probabil, la început au constituit și ele un bocet. Imagine poetică minunată, de dimensiuni cosmice, pe care o regăsim și în ceea ce Mircea Eliade numește nunta mioritică din *Miorița*, corelată la structura globală a culturii orale, ea ne dezvăluie legături care sîngure îi dau sensul întreg. În concepția despre lume și viață a oamenilor de cultură orală, omul se naște, crește, se căsătorește, trăiește, moare. Moartea la vîrsta bătrîneții, la împlinirea sorocului, face parte din rînduiala firească a lumii Cel bătrîn „trece“ în rîndul strămoșilor.

Dar dacă cineva moare tînăr, necăsătorit, de o moarte năpraznică, buna ordine a lucrurilor este tulburată și, pentru ca ea să fie restabilă, tînărul este înmormîntat cu un ceremonial ce prefigurează nunta. Iar dacă moartea s-a întîmplat în loc și în condiții în care ritul nu mai poate fi practicat, cum este cazul soldaților morți pe front sau a ciobanilor morți în virful muntelui, se sare, printr-o logică compensatorie, se introduce dimensiunea cosmică; se trece, deci, de la realul ritual la fabulosul metatextual. Este un pas intermediar spre *Miorița*. Ceea ce nu se poate face în realitate, se transferă metatextual mitului. Este aceeași situație ca și în *Cîntecul zorilor* din ceremonialul de înmormîntare din Hunedoara, Oltenia subcarpatică și Banatul de munte, unde marea călătorie a mortului pînă la integrarea în neamul strămoșilor este redată ca un metatext cu valoare inițiativă în cîntecul pe care femeile numite îl cîntă în cadrul ceremoniei funebre. Pasul următor, *Miorița*, mare creație artistică, poezie de puritate unică, se desprinde atît din ritual cît și din grupul metatextelor citate. Pentru a-i da valoarea poetică deplină este nevoie să se închipuie o altă lume în care se introduce elementul conflictual, hotărîrea frustratoare a omorului, nu a unei morți întîmpltătoare. Acestei morți i se contrapune nunta mioritică.

Avînd rădăcini în istoria străveche a românilor, aceste obiceiuri și rituri vorbesc despre o anumită viziune a lumii, despre anumite modalități pe care oamenii de cultură orală le-au elaborat în procesul multi-secular de comunicare cu natura și cu semenii lor. Repertoriul lor este deosebit de bogat. Lă găsim în *Obiceiurile de Anul nou*, la *Căluș*, în *Obiceiurile de Sînzien*, în cele de seceriș. Le găsim în *Plugușor*, dar și în *Binecuvîntarea plugului* — și în *Obiceiurile păstorești*, în *Focul viu*.

Punctate doar, aceste obiceiuri populare arată cît de bogată este cartea vie a culturii populare și cîte așteaptă să fie citite în ea pentru a descifra, prin lecturi temeinice, acele date pertinente care ne pot ajuta să cunoaștem mai bine viața spirituală a trecutului nostru îndepărtat, spiritualitatea străveche ce stă la temelia culturii prin care ne definim identitatea nu numai ca neam, ca popor, ci și ca națiune modernă în marele areopag al națiunilor lumii.

O SINGURĂ PATRIE — ACEIAȘI DREGĂTORII

N. STOICESCU

Locuite — ca și Transilvania — de același popor (motiv pentru care străinii le cunoșteau fie sub numele general de Valahia, fie sub acela de Valahia Mare și Valahia Mică¹), Țara Românească și Moldova au constituit, precum se știe, două state feudale cu o organizare politico-administrativă foarte asemănătoare: erau conduse de câte un domn sau voleyod, ajutat fiecare de un sfat domnesc, alcătuit din dregători ce îndeplineau aproape aceleași funcții. Asemănarea dintre organizarea politică a Moldovei și a Țării Românești a fost remarcată încă de acum trei secole de cronicarul Miron Costin, care, trecând prin Țara Românească, afirma că, în afară de ban și hatman, „celelalte dregătorii [ale Țării Românești] sînt toate cu aceleași numiri și cu aceleași slujbe [ca ale Moldovei]”. Această similitudine corespundea aceluiași necesități, resimțite de o populație de aceeași origine.

De multe secole, locuitorii celor două țări, care aveau nenumărate posibilități de a se cunoaște între ei, au fost conștienți de faptul că moldovenii și muntenii, cum scriau boierii munteni în anul 1599, sînt „toți de o lege și de o limbă”. Astfel stînd lucrurile, muntenii se simțeau la ei acasă în Moldova, așa cum moldovenii nu erau deloc străini în mijlocul fraților lor munteni. De aceea, fără teamă de primejdia înstrăinării, „gospodarul moldovean devenea gospodar muntean și gospodarul muntean devenea gospodar moldovean”, cum remarcă, la sfîrșitul secolului XVI, Dan visterul și Vintilă clucerul, boierii munteni aflați vremea în Moldova.

Datorită acestor împrejurări — cunoscute tuturor istoricilor și evocate aici pe scurt — ca și faptului că unii domni au stăpînit atît în Țara Românească cit și în Moldova sau au avut legături de familie în cealaltă țară, dregătorii puteau fi mutați dintr-o parte în alta, însoțind de obicei pe voleyozii de care erau apropiați. Este unul din elementele deosebite de interesante ale legăturilor politice dintre cele două state medievale românești — element neîntîlnit, după cîte știm, în istoria altor țări. Studiind activitatea a circa 1 000 dregători din cele două țări românești pînă la începutul sec. XVIII², am constatat că începînd cu a doua jumătate a veacului XVI și pînă la sfîrșitul celui următor — deci într-o perioadă relativ scurtă — un număr de 34 dregători au ocupat demnități atît în Țara Românească, cit și în Moldova³. Nu am avut în vedere și pe acei dintre boierii ce l-au însoțit pe Mihai Viteazul în Transilvania și Moldova și care și-au păstrat titlurile de dregători din Țara Românească, unde cei mai mulți dintre ei s-au și întors după scurtă vreme.

¹ Materialul pe care l-am cules s-a constituit într-o lucrare apărută în 1974 sub titlul Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova.

² Unii dintre dregătorii care s-au mutat dintr-o țară în alta erau străini (mai ales sud-dunăreni), aduși la noi de diverși domnitori. Mulți dintre cei veniți s-au așezat pînă la urmă în una din cele două țări, formînd familii ce s-au înrudit cu boierimea pămînteană și s-au romanizat repede. Așa a fost cazul lui Const. Cantacuzino postelnicul, care a pus temeliea puterii familiei a Cantacuzinilor munteni — conducătoare a partidelor „naționale” din a doua jumătate a sec. XVII —, al fraților săi Toma și Iordache, de la care s’-a pornit familia Cantacuzinilor moldoveni, al Catargiilor, Rusetștilor, Ghiculeștilor etc.

³ Magazin Istoric, nr. 10/1969, 10, 12/1970, 12/1976 și 3/1978.

IVAN NOROCEA DIN RĂZ-VAD este primul dintre boierii care au ocupat dregătoria în ambele țări. După ce — între anii 1561-1568 — a fost mare postelnic și mare logofăt în Țara Românească, a ajuns dregător al lui Petru Șchiopul, în Moldova, în perioada 1589-1593: pîrcălab, mare vornic al Țării de Sus și hatman. Reîntors în Muntenia a devenit între 1594 și 1597, mare vornic al lui Mihai Viteazul, pe care l-a slujit cu credință.

De altfel, în sfatul lui Mihai Viteazul vom întâlni și alți dregători veniți din Moldova. Prin aducerea acestora în Țara Românească, marele domn urmărea, probabil, să cunoască mai bine realitățile din Moldova și, în același timp, să stabilească, și prin intermediul lor, legături politice mai strînse între cele două țări, pe care avea să le unească apoi sub sceptrul său.

Într-o astfel de situație s-a aflat **ANDREI (CORCODEL)**, originar din Moldova, care, după ce, între 1583 și 1592 a ocupat dregătoriile de treti-logofăt (logofăt III), pîrcălab, hatman și mare vornic al Țării de Sus, a venit în Țara Românească, unde a fost mare logofăt al lui Mihai Viteazul.

Între 1593 și 1595, **NICOLAI COCI** s-a mutat de două ori din Moldova în Muntenia, slujind succesiv pe Aron Țirănuș și Mihai Viteazul și fiind pe rînd: mare comis, în prima țară, mare postelnic în cea de-a doua, mare paharnic în Moldova și din nou mare postelnic în Țara Românească.

O masivă deplasare de dregători a avut loc tot sub Mihai Viteazul, în timpul unirii celor trei țări române. Unii au mers în Transilvania (Radu Buzescu clucerul, Mihalcea Caragea banul, Teodosie Rudeanu logofătul, Stoichiță vistiierul etc.), unde și-au păstrat titlurile pe care le aveau în Țara Românească. Alții l-au însoțit în Moldova, majoritatea fiind menționați cu aceleași titluri pe care le aveau în

Muntenia (Mihalcea Caragea banul, Teodosie Rudeanu logofătul etc.); singurul care și-a schimbat funcția a fost **UDREA BĂLEANU**, care din mare ban al Țării Românești a devenit hatman al Moldovei (mai-iulie 1600), luînd titlul dregătorului comandant de oaste de aici.

În aceeași epocă, un alt boier, **CÎRSTEA** — după ce a fost postelnic al lui Mihai Viteazul — a plecat cu Simion Movilă în Moldova, unde a devenit pîrcălab; întors în Țara Românească, a intrat în slujba lui Radu Mihnea, fiind, între 1611-1617, mare spătar și mare vornic.

Unul din căpitaniii lui Mihai Viteazul, **MÎRZEA din BERLEȘTI**, înrudit prin soție cu Radu Șerban și mare spătar al acestuia, a trecut apoi în slujba lui Ștefan Tomșa, devenind mare vornic în Moldova; revenit în Țara Românească, a ajuns mare paharnic.

Cele mai numeroase mutări de dregători dintr-o țară în alta au avut loc în vremea lui Radu Mihnea, care a stăpînit succesiv în Țara Românească (1611-1616; 1620-1623) și Moldova (1616-1619; 1623-1626) și care, în timpul domniei fiului său Alexandru Coconul în Muntenia (1623-1626), a condus de fapt ambele țări. În cei 15 ani ce formează epoca lui Radu Mihnea, numit de Miron Costin și Radu cel Mare, 15 mari dregători s-au mutat dintr-o capitală într-alta. Unul dintre ei, **IANACHE CARAGEA** a fost cîtor de căsăuri în ambele țări („Sf. Sava” din Iași și Mănăstirea Slobozia din județul Ialomița). **BERNARD BORISI**, mare postelnic în Țara Românească, l-a însoțit pe domn, cu aceeași funcție, în Moldova.

MIHO RACOTĂ, fratele lui aga Leca al lui Mihai Viteazul, a fost mare spătar în Muntenia, hatman al Moldovei și reîntors în Țara Românească a îndeplinit de mai

multe ori funcțiile de mare spătar și mare logofăt (1618-1640).

GORGAN din CRIVA, rudă cu familia Brîncoveanu, a deținut un adevărat record al mutărilor. El și-a început cariera ca mare stolnic în Țara Românească (1616-1618), după care a fost mare vornic și pîrcălab în Moldova (1621); revenit în Muntenia, a ocupat, scurtă vreme, dregătoria de mare paharnic (1623) și a plecat din nou peste Milcov, fiind mare spătar (1624-1625), funcție pe care a deținut-o și după o nouă reîntoarcere în Țara Românească (1628).

DUMITRACHE CANTACUZINO a fost mare vistiier și mare paharnic în Moldova în perioada 1616-1623 și „prim sfetnic” al lui Radu Mihnea și mare vistiier al lui Alexandru Coconul în Muntenia (1624).

MIHAI FORTUNA și-a început cariera politică în Moldova, ca mare comis și mare paharnic (1616-1618), după care a fost mare comis în Muntenia; s-a mutat din nou — cu aceeași funcție — la Iași, unde, mai tirziu, a ajuns unul din principalii dregători ai lui Vasile Lupu: mare postelnic, pîrcălab și mare comis (1633-1646).

ASLAN a început ca pîrcălab al lui Radu Mihnea, în Moldova, și apoi a fost mare vornic în Muntenia, după care a ocupat aceeași funcție la Iași; revenit în Țara Românească, a ajuns mare ban, în 1630.

În perioada 1620-1629, **BARTOLOMEU MINETI** a fost mare stolnic în Țara Românească, s-a mutat în Moldova, devenind hatman. În aceeași vreme **TRUFANDA** a îndeplinit funcția de postelnic în Muntenia, s-a mutat în Moldova cu aceeași dregătorie și apoi a devenit pîrcălab și, reîntors la București, a ajuns mare vistiier.

HRIZEA din BĂLTENI a fost tot unul dintre boierii care și-au început cariera sub Radu Mihnea, fiind mare vis-

tier, întâi în Muntenia și apoi în Moldova. Reîntors în Țara Românească, a deținut funcțiile de mare logofăt și mare vornic; în timpul lui Matei Basarab a ajuns mare ban și mare vornic.

IANCU COSTIN, tatăl marelui cronicar, a început prin a fi postelnic II în Țara Românească, în vremea aceluiași Radu Mihnea, după care s-a stabilit cu aceeași funcție, în Moldova, unde a ajuns mai târziu mare postelnic și hatman.

În numai nouă ani (1622-1631), **GHEORGHE CATARGI** a fost mare postelnic în Moldova, a trecut cu aceeași dregătorie în Țara Românească și apoi s-a întors la Iași, unde a ajuns din nou mare postelnic și pîrcălab.

BATIȘTE VEVELLI, pe care N. Iorga îl caracteriza ca pe un „om de mare inteligență și pricepere”, a fost mare paharnic al lui Radu Mihnea în Țara Românească (1622-1623), după care a plecat în Moldova, unde se bucura de trecere la Curtea lui Alexandru Iliș. În ceea ce îl privește pe **CONSTANTIN CELEBIUL**, acesta a fost, scurtă vreme, pîrcălab în Moldova, după care a ocupat funcția de mare clucer în Muntenia (1624-1626) și, reîntors la Iași, a ajuns din nou pîrcălab, în 1632. Mai frumoasă a fost cariera lui **CONSTANTIN CANTACUZINO**, ginerelul lui Radu Șerban. El și-a început activitatea politică fiind paharnic în Moldova (1624-1625), după care s-a mutat ca mare postelnic în Muntenia; o vreme, a îndeplinit funcția de mare paharnic și a ajuns din nou mare postelnic pe toată durata domniei lui Matei Basarab (1632-1654).

În sec. XVII mutările dintr-un scaun domnesc în altul au fost deosebit de frecvente, acest fenomen explicînd în parte deseale peregrinări ale dregătorilor dintr-o țară în alta. Astfel, **ALEXANDRI**, fost mare

vistier în Moldova (1612-1615 și în 1621) a ajuns mai apoi mare postelnic în Muntenia (1630-1631). **IANACHI CATARGI** a fost mare ban (1613-1620, cu întreruperi) și apoi a plecat cu Alexandru Iliș în Moldova. Fratele său, **NECULA CATARGI**, mare postelnic și mare spătar în Muntenia, între anii 1618-1624, a trecut în Moldova, unde a ajuns mare postelnic și mare vistier; s-a întors în Țara Românească și a ocupat funcția de mare spătar, pentru ca, la venirea lui Matei Basarab pe tron, să plece din nou la Iași, devenind mare vistier (1638-1640). În perioada 1619-1643, un alt boier, **APOSTOL CATARGI** — fiul lui Ianachi — după ce a îndeplinit diferite misiuni în Țara Românească, a trecut în Moldova ca mare paharnic; revenit în Muntenia, a ocupat aceeași dregătorie și, în final, s-a stabilit în cealaltă țară românească, unde a deținut funcțiile de mare paharnic, mare vistier și mare postelnic.

O scurtă peregrinare în dregătoriile celor două țări românești a avut și **CONDILU DIN ALBEȘTI**, fost mare postelnic în Țara Românească (1628-1629) și comis în Moldova (1632). Vestitul cărturar **NICOLAE MILEȘCU**, mai întâi grămatic și spătar în Moldova (1653-1659), a ajuns apoi mare spătar în cealaltă țară, în 1660. Alți doi mari boieri, frații **LAȘCARACHE** și **IORDACHE RUSET**, au deținut dregătorii în ambele țări. Primul și-a început cariera în Moldova, unde, în perioada 1665-1670, a fost vistier II, mare cămănar și mare vistier, ca apoi să treacă în Muntenia, fiind mare postelnic și mare spătar (1674-1678), iar după cîțiva ani să fie mare postelnic în Moldova. Fratele său a început prin a fi mare postelnic în Țara Românească (1676-1678) și apoi a trecut în Moldova.

O situație ceva mai deosebită au avut alți cinci dregători, rude sau apropiați ai unor domnitori și care i-au însoțit pe aceștia în mutările lor din scaunul domnesc al Moldovei în cel al Țării Românești. Astfel, **NESTOR URECHE**, tatăl cronicarului, după ce a fost mare vornic al Țării de Jos în timpul lui Ieremia Movilă, l-a însoțit pe Simion Movilă în Țara Românească, ocupînd înalta funcție de mare ban. **DUMITRACHE CHIRIȚĂ**, fost pîrcălab în Moldova (1597-1600), a venit și el cu Simion Movilă, care l-a făcut mare postelnic. Ambii boieri s-au întors apoi în Moldova, unde au ocupat în continuare înalte dregătorii.

Pe durata a numai doi ani (1630-1631), **PĂTRAȘCO BOUL** a fost mare spătar în Moldova și mare ban în Țara Românească, unde domnea cumnatul său Leon Tomșa. Mare cămăraș în Moldova (1657), **TODERAȘCO STURZA** a fost în două rânduri mare spătar în Țara Românească, în timpul domniilor muntene ale cumnatului său Grigore Ghica (1662-1664 și 1672-1673).

În sfîrșit, **LUPAȘCO BUHUȘ** a fost mare jîtnicer, pîrcălab, mare sluger, mare șetrar și mare paharnic în Moldova, după care l-a însoțit pe cumnatul său Gheorghe Duca, în domnia munteană a acestuia, fiind mare spătar (1675-1677).

Pe lîngă celelalte forme de manifestare ale unității (legături economice, culturale etc.), transferul dregătorilor dintr-o țară românească în alta a adus o contribuție de seamă la întărirea conștiinței unității de neam, afirmată cu tărie de intelectualii din sec. XVI-XVIII, între care se găsesc și trei din fiii demnitarilor amintiți mai sus, străluciți ctitori de cultură românească: Grigore Ureche, Miron Costin și stolnicul Constantin Cantacuzino.

Cunoscut mai ales
prin activitatea sa
literară,
Ienăchiță Văcărescu
și-a cîștigat un loc
de frunte
în conștiința publică
românească
datorită aceluia
memorabil
„testament” poetic,
al cărui mesaj
il resimțim
și azi la fel de vibrant:
„Urmașilor mei Văcărești
Las vouă moștenire
Creșterea limbii românești
Și-a patriei cinstire”.
Cărturarul boier valah
a fost însă
și un remarcabil
om politic și diplomat;
prima calitate
i-a fost deja
întășișată
în paginile revistei
Magazin istoric¹;
celelalte două
il consacram rindurile
care urmează.

IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU

diplomat

ANDREI BUSUIOCEANU

Între polcovnic și feldmareșal

Urmas al unei vechi familii de boieri, care pretindeau că descind din însoțitorii lui Negru vodă², Ienăchiță s-a născut pe la 1740, ca fiu al lui Ștefan Văcărescu și al Ecaterinei Done, o nepoată de soră a cronicarului moldo-

vean Ion Neculce. Lipsesc amănuntele privitoare la formarea și desăvîrșirea educației sale; se știe doar că vorbea mai multe limbi: italiană, franceză, greacă, turcă și, poate, germană. Și-a început cariera boierească pe la 1760; căsătoria cu fiica lui Iacovache Rizu — om cu multă trecere la Poartă — era de natură să-i asigure o frumoasă ascensiune, dar urcarea pe tron a lui Constantin Racoviță i-a determinat pe Văcărești, care

¹Magazin istoric, nr. 7/1977; 8/1978.

Bătălia de la Focșani dintre armatele Imperiilor țarist și otoman, din 1789. Detaliu dintr-un desen de epocă aflat la Biblioteca Academiei R.S.R.

fi erau ostii, să plece în pribegie la Istanbul. După scurta domnie a lui Racoviță (1763-1764), Ienăchiță a revenit în Țara Românească, urcând mai departe treptele ierarhiei boieresti; în timpul domniei cumnatului său, Grigore Alexandru Ghica (1764-1767)¹ a devenit mare vistier. Războiul ruso-turc, început în 1768, i-a oferit lui Ienăchiță primul prilej pentru o acțiune diplomatică. Peripețiile ei — ca și întreaga activitate pe acest tărâm — le-a povestit în lucrarea *Istoria preaputernicilor împărași otomani*, scrisă între 1788 și 1794. În împrejurările legate de trimiterea lui Grigore III Ghica vodă² ca prizonier la Petersburg, spătarul Pirvu Cantacuzino, parti-

zan al apropierii de Rusia, a crezut că ar putea obține dominația cu sprijinul trupelor acestuia. La sugestia lui, s-a alcătuit o delegație compusă inițial din doi boieri: vistierii Mihail Cantacuzino (fratele lui Pirvu) și Ienăchiță (ulterior li s-a adăugat și logofătul Nicolae Brîncoveanu) pentru a cere feldmareșalului Rumianțev (comandantul trupelor ruse) un corp de oaste pentru paza țării.

„Pe cale mergînd — povestește Văcărescu în lucrarea amintită — și [și] descoperi Mihail [Cantacuzino] chibzuirile [intențiile] către mine, la o gazdă, într-o seară, cînd dormea Nicolae [Brîncoveanu] și mă ispiți întrebîndu-mă așa: „Feldmareșalul cînd ne va porunci să facem și alegere de domn, în țara noastră, dintre noi, pe cine găsesc eu

cu cale?” socotind, poate, că voi răspunde: „pe dumnealui spătarul, fratele dumitale”. Eu i-am și răspuns, că nu găsesc altul mai cu cale, decît pe mine. Îmi zise și: „Acest răspuns îl pot face toți boierii”. „Și ce îndoială ai dumneata?” îi zisei”.

Din discuția purtată se vede că Ienăchiță Văcărescu manifesta un remarcabil realism politic; în plină ocupație țaristă, în plin război ruso-turc, el avertiza asupra primejdiei înscăunării unui domn cu ajutor străin. El arăta că „mai lesne s-ar fi făcut deocamdată domn acilea [în țară]”, căci — spunea el — „în Europa, împărații domn absolut nu fac”, vrînd să sublinieze că un principe ales cu ajutor străin ar fi devenit inevitabil tributatar puterii care l-a susținut. (Dealtfel, de acest adevăr s-a convins însuși spătarul Pirvu Cantacuzino, care a trebuit să acționeze cu toată energia pentru a împiedica amestecul direct al trupelor lui Rumianțev în treburile interne ale Țării Românești.)

Diplomația lui Ienăchiță a ieșit însă și mai în evidență la întâlnirea cu polcovnicul Nazarie Caramzin (cel care-l arestase pe Grigore III Ghica). Acesta i-a sfătuit pe cei trei să meargă nu la feldmareșal, ci... direct la împărăteasa Ecaterina a II-a pentru a cere privilegiu. „Ca [și] cum nu ar mai fi rămas altă treabă pe aici de stăpînire [conducerea] țării, și numai privilegiile lipseau!” — notează, cu umor, Ienăchiță. Îndemnul lui Caramzin avea însă serioase implicații politice, căci cererea de „privilegii” ar fi însemnat, solicitarea protectoratului țarist. De aceea, Ienăchiță a recurs cu subtilitate la un tertip menit să respingă propunerea polcovnicului. El a venit cu o propunere; anume, ca să se poată trimite o delegație la țarina Ecaterina era necesară întrunirea Sfatului țării, deoarece — spunea Văcărescu — „trebuie să fie conglasuirea tuturor boierilor cel puțin, căci trebuie să îscălescă toți cererile”. Or, cum o bună parte dintre boieri se refugiaseră din țară, întrunirea acestora era, pentru moment, impo-

¹⁻² Magazin istoric, nr. 12/1975; 11/1975, 7/1978.

sibilă. Dealtfel, pentru a preîntîmpina noi propuneri de acest gen, o asemenea cale a ales și Ienăchiță Văcărescu, retras pentru o vreme la Brașov.

Argumentele Capitulațiilor

Lucrurile s-au complicat însă atunci cînd „Rosia[...]” puse în aplicare ideea ce avea, de a lua cîte o bucată de loc din Polonia, atît Rosia cît și Prusia¹. Este momentul cînd s-a născut ideea primei împărțiri a Poloniei, cu care ocazie și Imperiul habsburgic a ridicat pretenții, cerînd Galiția și Lodomeria (vechile cnezate de Halici și Vladimir).

Diplomații au intrat repede în acțiune; pentru a avea teren liber de acțiune, Rusia țaristă a decis oprirea războiului cu Imperiul otoman, hotărîndu-se convocarea unui „Congres” de pace, al cărui loc de desfășurare a fost ales orașul Focșani (de fapt satul Golești de Jos, de lângă oraș). Întrucît, inevitabil, prevederile păcii urmau să se refere și la Țările române, Iacovache Rizu, socrul lui Văcărescu, l-a convins pe conducătorul delegației otomane, Osman-effendi, să-l cheme la Focșani pe Ienăchiță. Congresul s-a desfășurat cu multe peripeții. La un moment dat lucrările sale s-au întrerupt, fiind, apoi, reluate la București. Demn de relevat este faptul că, folosind prilejul tratativelor, delegațiile boierilor moldoveni și munteni au cerut ca Țările române să fie puse sub garanția puterilor europene și, întărîndu-și autonomia să fie unite într-un singur stat. În sprijinul revendicărilor lor, boierii români au adus pentru prima dată, ca argumente, celebrele Capitulații², care, în sec. XIV-XVI, consfințiseră larga autonomie a Principatelor sub suzeranitatea Sublimei Porți. În timpul lucrărilor cele două delegații, moldoveană și munteană, au acționat de mai multe ori împreună, punîndu-și de acord poziția

și chiar participînd, în comun, la întrevederi cu reprezentanții ai marilor puteri. Nu o dată, deși vorbea în numele unui principat, o delegație se referea și la situația celui alt, uneori numîndu-se chiar „prințipatele moldo-române”.

Principalul document prezentat la acest Congres a fost un Memoriu, în care se afirmă vechile privilegii de care se bucuraseră Principatele, dreptul acestora de a exista ca entitate europeană. Autorul Memorului a fost, după toate probabilitățile, Ienăchiță Văcărescu, care s-a dovedit cu acest prilej nu numai un bun cunoscător al istoriei țării, ci și un luptător pentru conservarea autonomiei ei. Ideile exprimate de el, au găsit un larg ecou în Anafuraua prezentată cu prilejul Tratatului de la Kuciuk-Kainargi din 1774, cînd ideea Capitulațiilor a fost reluată în solicitările pe care Țara Românească le făcea în legătură cu viitorul ei statut.

Mare spătar și... tergimanlic

După întreruperea tratativelor de la Focșani, Ienăchiță s-a reîntors (după o scurtă trecere în Sudul Dunării) la Brașov, unde în primăvara anului 1773, l-a cunoscut pe împăratul Iosif II, sosit într-o vizită în Transilvania³ și în drum spre Galiția și Lodomeria. La audiența colectivă care a avut loc, Ienăchiță a îndeplinit oficial de... translator, traducînd pentru împărat în limba italiană ceea ce boierii spuneau în românește. În Istoria preaputernicilor împărați, Văcărescu a remarcat bunăvoința arătată de Iosif II, care a poruncit ca atîta timp cît pribegii români se vor afla în cetatea Brașovului, orice „pricină ar avea [...] între dînșii, să nu fie volnic a-i judeca cineva, fără de cît noi [românii] între noi să-i judecăm”. Seara, împăratul i-a pofțit la o „assemblee” la locuința generalului guvernator al cetății; acolo, Iosif II

s-a adresat boierului muntean cu aceste cuvinte: „Sinior Văcărescule, te pohtesc să te pui în osteneală ca să-mi faci astăseară tergimanlic” — adică slujba de traducător! Timp de peste patru ore — scrie Văcărescu — împăratul a stat de vorbă cu toți cei prezenți. A doua zi, au fost invitați, cu toții, la o paradă militară.

Ienăchiță a rămas la Brașov pînă în toamna anului 1774. În iulie, se încheiasă pacea de la Kuciuk-Kainargi, iar în septembrie, Alexandru Ipsilanti a fost numit domn al Țării Românești. Cu poruncă de la otomani, boierii aflați la Brașov au fost chemați în țară. Văcărescu și-a continuat drumul pînă la Istanbul, unde a fost primit de marele vizir și a căpătat un „ferman arătător de slujbele credinței mele”. S-a întors de acolo împreună cu noul domn, care i-a încredințat vechea dregătorie de mare vistier, avansîndu-l apoi mare spătar, deci căpetenie a armatei.

În timpul domniei lui Ipsilanti, Ienăchiță a îndeplinit una din misiunile care au stîrnit multă vîlvă în cronică diplomației românești din acea vreme. În decembrie 1781, doi fii ai domnitorului au fugit la Brașov, cu intenția de a ajunge la Viena și a se pune în slujba lui Iosif II. În pofida faptului că vodă Ipsilanti era bine văzut la Poartă, acest incident putea să-l coste tronul. De aceea, voievodul a trimis imediat o solie care să obțină reîntoarcerea fugarilor; între soli era și Văcărescu. Dar, la Brașov, generalul-governator nu l-a putut ajuta cu nimic; nici „comandirul Ardealului”, nici baronul Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei³ nu au putut face ceva. Trebuia luat drumul Vienei.

„Cu duh și cu dreptate”

În capitala Imperiului habsburgic, Ienăchiță Văcărescu a cerut audiență cancelarului Kauritz; acesta i-a comu-

¹⁻³ Magazin istoric, nr. 3/1975; 5/1978; 4/1978.

nicat că se trimiseseră, deja, porunci către conducătorii Transilvaniei, pentru „repatrierea” beizadelelor. Pe neașteptate, Kaunitz l-a întrebat când ar dori să meargă în audiență la împărat. „Eu, vrînd să-mi caut treaba cu temei, răspunsei că mă rog să fie îngăduială pînă va veni răspunsul de la Ardeal, pentru că să vedem, și de s-au întors principii în Valahia, la audiență să nu mai fac rugăciune împăratului, ci numai mulțămîtă, iar de nu s-au întors, atunci să-i fac și rugăciune”. A doua zi însă la 18 ianuarie 1782, Văcărescu a primit „cu ștafetă înștiințare de la București că s-au mazit domnul Țării Românești, Alexandru Ipsilanti, după cererea ce făcuse”. În adevăr, domnitorul își ceruse singur mazierea, pentru ca nu cumva să fie bănuît de înțelegere cu austriicii. Caimacam al țării, pînă la venirea noului domn, Nicolae Caragea, trebuia să fie însoțit de seamă asupra regulilor și orînduiriilor gramaticii românești; gramatica propriu-zisă era însoțită de unele versuri ale sale, între care celebrul *Testament*.

Anunțînd imediat pe Kaunitz de neașteptata întorsătură a evenimentelor, Văcărescu a obținut ca audiența la împărat să fie programată a doua zi. Și proaspătul „locotenent al domniei” — cum s-a recomandat el însuși cancelarului — și-a încheiat ziua aceea mare pentru el „la balul sölului Spaniei, unde erau toți cei mari ai Beciului [Vienii], pînă și arhiduca Maximilian, fratele Cezarului [împăratului].”

A doua zi, la 10 dimineța, „regentul” s-a prezentat în audiență. „Sinior Văcărescule, dumneata în Viena, cum au fost cu puțință a veni, aflîndu-te și consilier [aluzie la proaspăta funcție] al Principatului?”, l-a întrebat Ioșif II, care l-a recunoscut de îndată. Între împărat și caimacam a început o lungă discuție, în care Văcărescu a vădit o bună cunoaștere a legilor și a dreptului internațional, ceea ce l-a determinat pe împărat să-i spună: „Bravo, dumneata îmi graiești cu duh și cu dreptate” și să-i promită trimiterea celor două beizadele la părintele lor.

Întors în țară, Văcărescu a preluat căimăcămia, îndeplinind funcțiile ei pînă în aprilie 1782, cînd Nicolae Caragea a venit la București. Apreciat și de noul domn — căruia i-a devenit ginere (prin căsătoria cu Elena Caragea; prima soție murise în 1780) — și de succesorul acestuia, Mihail Suțu, boierul diplomat a rămas în slujbe înalte pînă în 1786, cînd pe tronul Țării Românești s-a urcat Nicolae Mavrogheni, căruia Văcărescu îi spunea „poznă a firii”. Dîndu-și demisia din Divanul țării, Ienăchiță s-a îndreptat spre preocupări cărturărești, tipărind în 1787, la Rîmnicu Vilcea, *Observări sau băgări de seamă asupra regulilor și orînduiriilor gramaticii românești*; gramatica propriu-zisă era însoțită de unele versuri ale sale, între care celebrul *Testament*.

Anul 1787, a adus, iarăși, un război ruso-austro-turc, care a prilejuit o nouă afirmare a dorinței de independență a Țărilor române. După ce, în septembrie 1790, vodă

Mavrogheni și-a pierdut capul, Ianache Văcărescu a revenit în viața politică a Țării Românești, fiind chemat, chiar de... marele vizir, care i-a cerut părerea cu privire la încheierea păcii printr-o mediațiune prusacă. Sub noua domnie a lui Alexandru Moruzi, Văcărescu a fost numit iarăși mare vistier, dar relațiile sale cu domnul s-au stricat repede, din cauza despotismului exagerat al celui din urmă.

În timpul celei de-a doua domnii a lui Alexandru Ipsilanti (1796-1797), Ianache Văcărescu a contribuit la organizarea unei noi instituții, Logofetia de obiceiuri. A fost ultima sa manifestare pe plan politic: zilele vieții sale s-au sfîrșit la 12 iulie 1797. Pe lîngă experiența sa politică și diplomatică, a lăsat moștenire o impunătoare și interesantă operă, puternic influențată de ideile iluministe, și versurile sale, care se numără printre cele dintîi ale poeziei românești moderne.

**CLIO
ZIMBEȘTE**

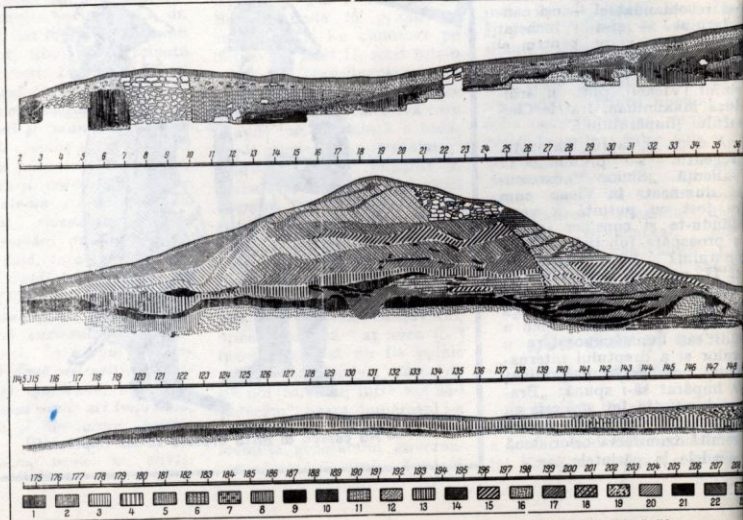
— Nu cumva ai niște bretele să-mi împrumuți?

CETĂȚI MEDIEVALE DE PĂMÎNT, PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Prof. dr. docent M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

Succesivele valuri ale popoarelor migratoare, care s-au scurs aproape fără întrerupere de-a lungul primului mileniu al erei noastre, au întârziat, în bună măsură, cristalizarea alcătuirilor feudale la noi în țară. Le-au întârziat, dar nu le-au împiedicat! Populația autohtonă, legată de vetrele strămoșești, pe care rareori le părăsea din cauza năvălirilor, revenea de îndată ce lăureșul primei navele taceea, pentru a reapeza viața în cadrele ei firești, a cultiva din nou ogoarele pîrjolite, a reinoda îndeletnicirile tradiționale. Perioadele — destul de lungi — în care puterea uneia sau alteia dintre cetele migratoare se afla în declin, au facilitat, de asemenea, dezvoltarea acestei societăți, în cadrul obștilor sătești, care cunoșteau un tot mai pronunțat proces de diferențiere. Cu scurgerea anilor, pe măsură ce forța economică și militară a localnicilor creștea, tot mai des oamenii rămăneau pe loc, pentru a opune forței — forța, armelor — armele. Către începutul sec. IX, în condițiile prăbușirii kaganatului avar și, în continuare, pînă la sfîrșitul acestui secol și începutul celui următor (cînd în Cîmpia panonică au apărut războinicii maghiari), iar în teritoriile extra-

carpatice, pînă la venirea pecenegilor (a doua jumătate a sec. X), s-a creat un echilibru de forțe în această parte a Europei. Teritoriile românești s-au bucurat de o perioadă de relativă stabilitate, care a permis apariția unor forme de organizare social-politică feudală tot mai complexă, forme pe care izvoarele vremii nu au întârziat să le consemneze drept cnezate și volevodate. Una dintre caracteristicile acestor formațiuni a fost și apariția în spațiul carpato-dunărean, atît în bazinul intracarpatic, cît și în afara lui, pe o arie largă, din Răsărit pînă în Cîmpia Tisei, a cetăților de pămînt — centre politice și militare ale formațiunii respective, jucînd foarte probabil rol de reședință a conducătorului, dar și de adăpost a populației în vremuri de restriște. În această privință, fortificarea unor așezări din nordul și centrul Europei (zonă în care se încadrează și cele din Transilvania) s-ar datora, după savantul german R.v. Uslar, invaziilor normanzilor și ungurilor, iar cele din răsăritul continentului (ca Fundu-Herjil, de pildă) după G.B. Feodorov, pătrunderii populațiilor turanice, de stepă.

Cetatea Dăbră. Profilul secțiunii I.

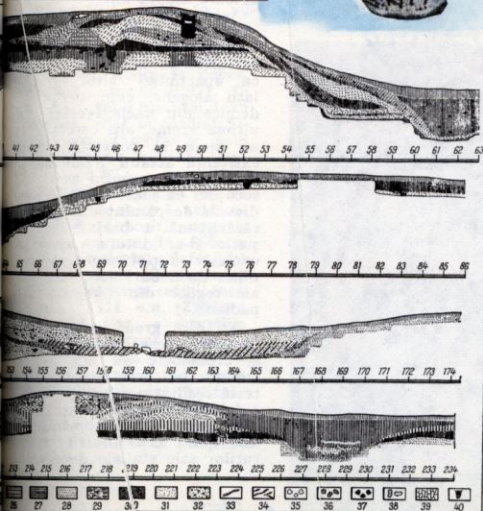
Ridicarea cetăților cu începere din sec. VIII, deci și anterior acestor năvăliri, este în primul rând un rezultat al evoluției societății din epoca respectivă, după cum au subliniat, în lucrările lor, arheologii de prestigiu ca P. Grimm, J. Eisner ș.a. Numeroasele locuințe descoperite în incinta cetății de pământ în Fundu-Herții (Botoșani), precum și gropile de provizii pentru cereale, găsite tot aici, dovedesc că fortificația a fost locuită și era pregătită pentru a face față unei ofensive prelungite. De asemenea, la Dăbica (județul Cluj), unde în sec. IX-X ființa, de asemenea, o cetate de pământ (ce apoi și-a prelungit existența pînă către sec. XIV), una din incinte constituia foarte probabil locul de reședință a feudalului, în vreme ce la 200 m exista o altă incintă, rezervată adăpostirii populației.

Cu Dăbica și Fundu-Herții am enumerat două dintre cele mai importante cetăți de pământ de pe teritoriul României unde au fost efectuate săpături pe scară largă, practic ele fiind cercetate în întregime. Prima a format obiectul unor ample cercetări începute din 1964 de un numeros colectiv condus de academiciianul Ștefan Pascu și Mircea Rusu. Un consistent raport

Stăruința populației românești și relațiile ei cu lumea înconjurătoare sînt probate de numeroase descoperiri: piese de ceramică din sec. IX-X descoperite în cetatea Dăbica și obiect bizantin de podoabă din aceeași perioadă

asupra săpăturilor de aici a fost publicat, în 1968, în *Anuarul Muzeului de Istorie al Transilvaniei (Acta Musei Napocensis)*. La cea de-a doua, cercetată între 1967 și 1972, o monografie — avînd ca autori pe prof. Mircea Petrescu-Dîmbovița și Dan Teodor — este în curs de apariție. Deși înscrisuri doar în ultimii 10-15 ani, această problemă în aria preocupărilor sale, arheologia feudală românească a obținut și alte remarcabile succese în cercetarea cetăților de pământ: săpături se efectuează la Cluj-Mănăstur; de asemenea și în cetatea, tot de pământ, de la Vladimirescu (Glogovăț), lângă Arad, cercetările se află într-un stadiu avansat. Deosebite rezultate s-au obținut în cercetările de la Biharea și Dersca (jud. Botoșani). La Slon (Prahova), în apropierea vechiului drum ce duce de-a lungul Teleajenului, au fost cercetate două cetăți datînd din aceeași perioadă (sec. IX-X), dar construite din piatră (material ce se găsește din abundență în zonă). Numeroasele sondaje efectuate în diferite alte puncte de interes arheologic — la Sebiș, pe dealul Bilhart, la cetatea Sf. Petru de pe dealul de deasupra Castelului de la Hunedoara — atestă existența unor fortifi-

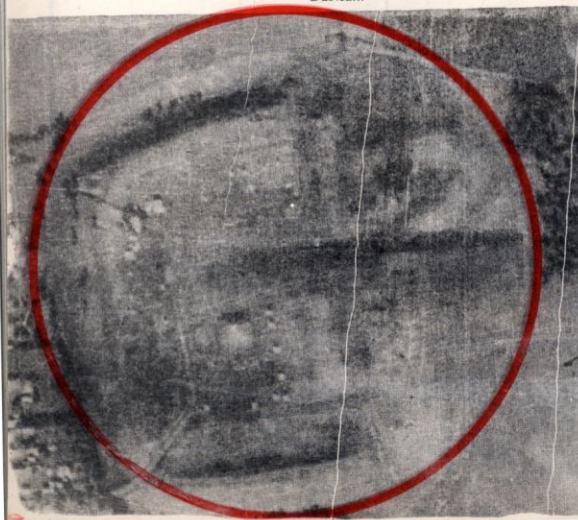

LEGENDA

1. Human antic
2. Pământ negru din vale cu blane puerile
3. Human modern
4. Pământ negru închis, pigmentat cu lut galben
5. Pământ negru amestecat cu pietriș
6. Pământ negru amestecat cu lut brun
7. Pământ negru pigmentat cu cărbune și cîmășii
8. Husa din amputura țanțului de apărare
9. Străt compact de arsură
10. Străt nativ
11. Pământ cenușiu închis
12. Pământ cenușiu
13. Husa din amputura țanțului de apărare
14. Străt compact de pământ pueril ars
15. Lut brun din val
16. Lut galben
17. Lut brun amestecat cu pietriș
18. Pământ negru-cenușiu din amputura țanțului
19. Străt de pietriș nativ
20. Străt de pământ ars, cărămiziu
21. Valuri de foc
22. Pământ negru închis acoperit cu pietriș, acura din val
23. Pământ cenușiu cu pietriș, acura din val
24. Străt de pietriș galben închis
25. Străt de pietriș galben
- 26-27. Străt de lut brun amestecat cu pământ negru
28. Străt nativ de pietriș galben
29. Străt de cărămizi din anul feudal
30. Străt de stîncă decompusă
31. Străt de nisip acura din val
32. Străt de pietriș acura din val
33. Blane puerile
34. Străt compact de cărbune
35. Pietre nefasonate
36. Bucăți de chipci de la locuințe
37. Calciuri mari de pământ ars
38. Leșuri de grănie arse, de la cîmpuri
39. Zid feudal din blocuri fasonate
40. Grupuri de stiluri

▲ Celdăile de pământ au constituit, la cumpăna veacurilor IX și X, unul din principalele elemente de rezistență a țării. În imagine, zona celdărilor Dăbica...

cații de pământ pe întreg teritoriul țării, ca o reflectare a dezvoltării societății românești în ultimele veacuri ale mileniului I e.n., a închegării unor formații feudale de caracter statal.

Doar pe teritoriul Transilvaniei sînt semnalate aproape 300 cetăți de pământ datînd din diferite epoci istorice, ceea ce înseamnă că în toată țara numărul lor este considerabil mai mare. (Dealtfel, ele sînt în curs de repertoriere — lucrare ce se execută de către un colectiv de arheologi clujeni și va cuprinde, toate celelalte obiective arheologice de acest fel de pe teritoriul României).

Numeroși cercetători și școli arheologice, inclusiv din țările vecine, acordă studierii unor asemenea monumente un mare interes, izvorît din însăși deosebita lor importanță. Cu cît investigația devine mai largă, cu atît mai imperioasă este necesitatea interpretării lor științifice în contextul istoric și social-economic în care au existat.

Interesul cercetării cetăților medievale de pe teritoriul României este cu atît mai mare cu cît, nu de puține ori, în lucrări de specialitate apărute în străinătate sau în sinteze istoriografice mai largi, s-au exprimat opinii contradictorii și uneori chiar surprinzătoare asupra lor.

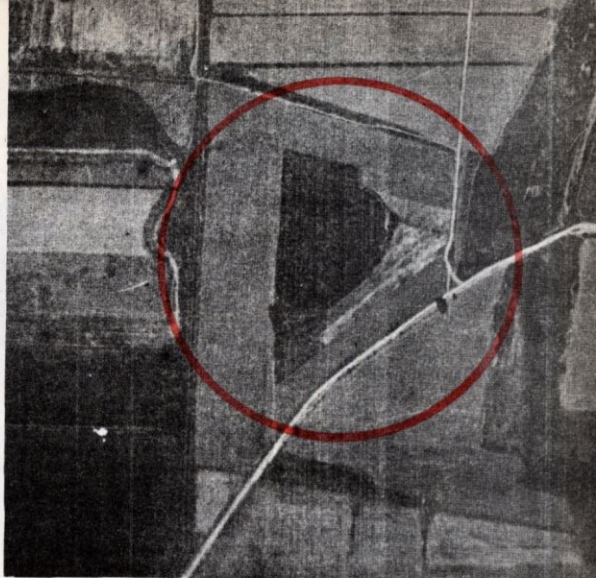
Asemenea cetăți din spațiul carpato-dunărean nu pot fi considerate, ca fiind folosite exclusiv de către slavi sau ca aparținînd altor populații alogene, cum se poate deduce din unele lucrări. În ultima vreme, alți cercetători au ajuns să conteste însăși existența acestor monumente înainte de începutul sec. X, socotind că toate cetățile medievale de pământ din partea răsăriteană a bazinului carpatic și-ar datora existența exclusiv inițiativelor căpeteniilor de triburi maghiare sau ale regilor din dinastia arpadiană.

Nu este greu de observat că aceste teze de ordin etnic și cronologic au un factor comun: ele ocolesc sau contestă realitatea istorică, aceea a folosirii acestor cetăți și de către populația românească din epoca cristalizării structurilor sale statale de esență

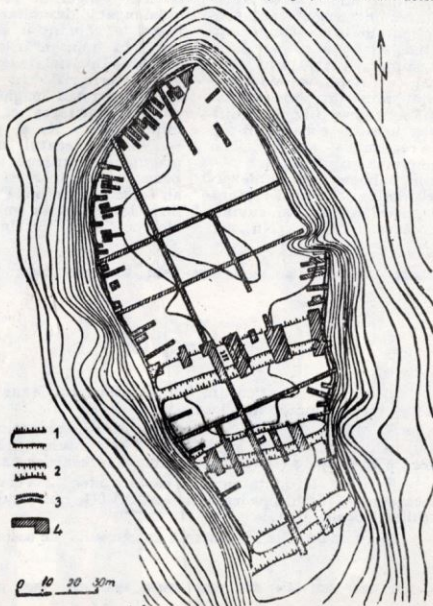
feudală. Lipsa de temeinicie a acestor aserțiuni este dovedită de relatările din izvoarele scrise pentru această perioadă, potrivit cărora, la venirea ungarilor în Transilvania, sub primii arpadieni, asemenea fortificații existau. Așa, de pildă, **Gesta Hungarorum**, cea mai veche cronică maghiară păstrată, datorată notarului anonim al regelui Bela III (1172—1196), dar folosind izvoare scrise, tot maghiare, din sec. XI, povestește pe larg despre cetățile de pământ din Bihor, din voievodatul Transilvaniei sau din Banat, adică acolo unde stăpîneau voievozii (ducii, în cronică) români Menumorut, Gelu, Glad. Unele dintre aceste cetăți sînt desemnate cu numele lor, ca acel „castrum Byhor” al „ducelui” Menumorut (cetate a cărei identitate cu Biharea ni se pare mai mult decît evidentă), sau cetățile Sătmămar, Orșova și Cuvin. Alte asemenea fortificații sînt doar localizate geografic de autorul cronicii, ca acea cetate de lângă Someș a voievodului român Gelu („castrum suum juxta fluvium Zomus positum”), unde acesta a încercat să se refugieze după lupta cu războinicii maghiari. Cronică stăruie pe larg asupra trăinicieii acestor cetăți și asupra asediilor care au dus la cucerirea lor.

Informațiile maghiare nu sînt însă izolate. Tot pentru sec. X, cronicile bizantine atestă și ele existența fortificațiilor. Cronică lui Kedrenos povestește, cum, în anul 971, în fața împăratului bizantin Ioan Tsimisces (aflat la asediul Silistrei) s-au prezentat și „solii din fortărețele ridicate dincolo de Istru”.

Dovezile arheologice vin, de asemenea, să susțină existența anterioară sosirii ungarilor în Pannonia (în 896) a cetăților de pământ. Materialul ceramic cules la Vladimirescu probează existența cetății încă din sec. VIII e.n. (Ziridava VIII/1977), iar observațiile stratigrafice permit constatarea că în prima jumătate a sec. X (atunci cînd **Gesta Hungarorum** plasează rezistența opusă de Glad) primul nivel al fortificației de refugiu a fost distrus de un puternic incendiu.

... Vladimirescu (fotografii luate din avion)

Planul săpăturilor arheologice întreprinse la Fundu-Hertii în anii 1967—1972: 1, val; 2, șanț de apărare; 3, val lateral; 4, secțiunile arheologice.

De asemenea, la Biharea, analizele asupra materialului ceramic făcute de Sever Dumitrașcu (Crisia, VIII/1978), au atestat prezența ceramicii ornamentată cu striuri, peste care, în partea superioară s-a tras o bandă de linii în val. Acest decor este tipic ceramicii vechi românești de tip Dridu (sec. VIII-XI) din spațiul carpato-dunărean. Asemenea piese au fost găsite atît în cetate, cît și în așezarea din apropierea acesteia.

Dar însăși logica infirmă ipoteza construirii acestor cetăți de către „descălecătorii” maghiari. Dacă lucrurile ar fi stat așa, firesc ar fi fost ca asemenea construcții să fi apărut și în Pannonia, unde s-au așezat mai întîi oștenii lui Arpad, pentru a porni apoi spre apusul Europei. Or, asemenea cetăți feudale timpurii nu sînt pînă acum cunoscute, arheologii maghiari descoperind aici doar cetăți slave (ca la Zalavár, Bácsa Szent Vid) sau rămase de la romani (ca la Sopron, Veszprém, Visegrad) și adaptate prin înălțarea unor palisade noilor cerințe. Este adevărat că Notarul anonim consemnează construirea de către conducătorii maghiari a unor „fortărețe de pămînt, foarte puternice”, după ce primul val de rezistență opus de voievodatele române fusese învins. Edificarea acestor construcții fusese realizată — așa cum chiar Anonymus consemnează — „stringîndu-se multime de popor” dintre locuitorii regiunilor cucerite, cu alte cuvinte de către localnici. Nu mai

este, credem, nevoie să insistăm că nu atunci — cu prilejul cuceririi lor — vor fi învățat localnicii complicata tehnică a înălțării și consolidării unor fortificații, întrucît sînt dovezi concludente că au cunoscut asemenea tehnici și mai înainte.

Este, de aceea, surprinzător că unii istorici, dînd crezare în mod „selectiv” informațiilor din cronici, se arată mai dispuși să atribuie cetățile de pămînt unor războinici nomazi, decît unei populații autohtone sedentare, de agricultori, crescători de vite și meșteșugari.

Desigur, fiecare dintre aceste cetăți și-a avut istoria ei. Unele — după ce stăpînitorii lor au fost înfrinți — au fost abandonate; altele au fost refăcute la proporții mai mici; peste altele s-au clădit noi cetăți, prevăzute cu ziduri de piatră și noi incinte. De aceea, credem că problema cetăților de pămînt medievale timpurii nu trebuie tratată în mod simplist și uniform, sec. X nereprezentînd o cezură în istoria teritoriilor românești, ci doar pragul de la care o îndelungată dezvoltare anterioară a căpătat o altă turnură, în împrejurările atunci apărute. Dealtfel, înseși structurile teritoriale în care a trăit societatea maghiară după sedimentizarea ei, pe la mijlocul sec. X, și pe care s-a bazat regatul medieval maghiar — apărut la cumpăna veacurilor X și XI — au continuat, în bună măsură, formele teritoriale mai vechi ale populației localnice, in-

clusiv în teritoriul transilvănean, în care se infiltraseră maghiarii. Voievodatul Transilvaniei, care s-a impus ca instituție în a doua jumătate a sec. XII, după eșuarea încercării arpadiene de a crea un „principat” al Transilvaniei, a reprezentat continuarea unei forme de organizare specific locale. Ducatul Bihorului continua în forme noi, structura mai veche a voievodatului din timpul lui Menumorut. Fenomenul poate fi urmărit în același sens și la nivelul formațiunilor teritoriale mai mici, anume la nivelul „țărilor” românești. Din Țara Maramureșului, s-a născut comitatul regal al Maramureșului, iar Țara Hațegului, înainte de a deveni un district al comitatului Hunedoarei, a fost o vreme comitat regal al cetății de Hațeg.

Din cele succint prezentate aici, rezultă importanța deosebită a cetăților de pămînt pentru cunoașterea structurilor feudale timpurii românești. Desigur, investigația într-un asemenea obiectiv arheologic nu este simplă, dimensiunile — sute de metri lungime, adîncimile mari ale secțiunilor — impunînd dislocarea (și cercetarea) strat cu strat a mii de metri cubi de pămînt. Succesele obținute pînă în prezent de școala românească de arheologie îndeamnă la cercetarea lor tot mai complexă și mai atentă, astfel încît o întregă epocă, considerată pînă nu de mult „pată albă”, să continue să-și dezvăluie tainele și prin mijlocul „fortărețelor” de pămînt.

PLANȘELE NOASTRE

① Motive tematice din balada **Meșterul Manole**, în reprezentarea muncitorului Petru Ghețu, pictor amator din Turda, jud. Cluj

② Miliția populară din Nürnberg pregătindu-se de luptă împotriva trupelor franceze de ocupație. În medalion: 18 octombrie 1813 — Napoleon ordonă retragerea în bătălia de la Leipzig (**Germania în timpul războaielor napoleonice**, p. 54)

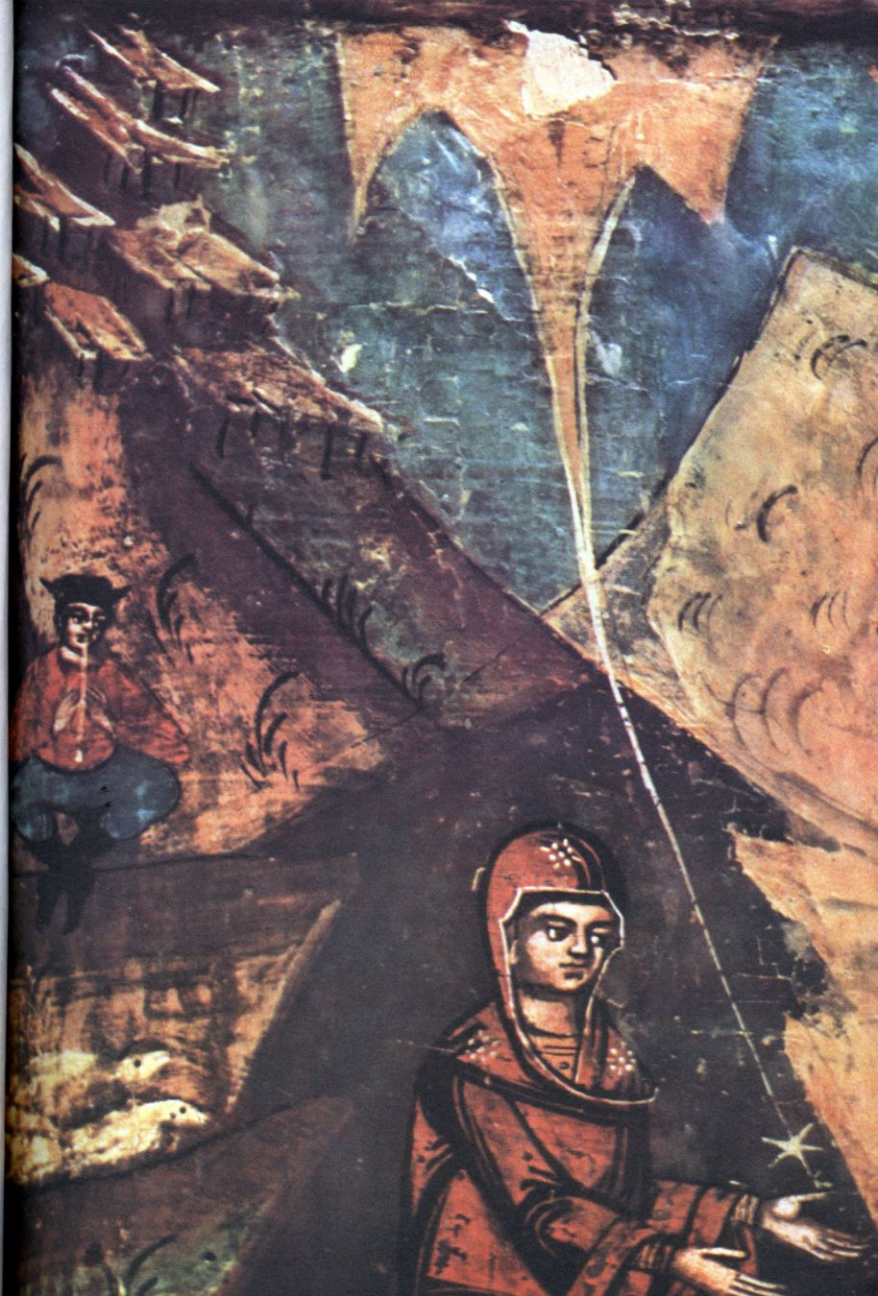
③ „Iar la nunta mea / A căzut o stea”... Versurile de o puritate unică ale **Miorișel**, evocate într-o pictură pe lemn din sec. XVIII, opera unui artist anonim din Oltenia (**Cartea vie a culturii orale**, p. 17)

④ Imagini din Bucureștii începutului de secol XX

FESTIVALUL NAȚIONAL "CÎNTAREA ROMÂNEI"

Album istoric românesc

Așezat la răscrucea a două importante drumuri comerciale, cel al Bîrgăului care — prin pasul cu același nume¹ — făcea legătura cu Suceava și cel al Rodnei, care făcea legătura cu Nordul Bucovinei, orașul Bistrița (atestat documentar încă din secolul XII) a avut, pentru Moldova, un rol comercial deosebit de important, asemănător în multe privințe cu cel jucat de Brașov și Sibiu pentru Țara Românească.

Legăturilor comerciale — existente încă de la formarea statului feudal de sine-stătător Moldova — li s-au adăugat și cele politice. După prăbușirea regatului ungar (1526) sub loviturile armatei otomane, a urmat o lungă perioadă de anarhie în care tronul Ungariei a fost aprig disputat între Ferdinand de Habsburg și Ioan Zapolya, voievodul Transilvaniei. Cum nici unul dintre candidați nu avea forțe suficiente pentru o victorie decisivă, amîndoi au solicitat sprijinul lui Petru Rareș (din 1527, domn al Moldovei)². În cele din urmă, voievodul român s-a decis să acorde sprijinul său lui Ioan Zapolya, care, în schimbul alianței, i-a recunoscut lui Petru Rareș o serie de stăpîniri: Cetatea de Baltă cu domeniile ei și Ciceul cu 60 sate (ambele stăpînite de voievozii moldoveni, începînd cu Ștefan cel Mare). Acestora li se adăugau Ungurașul cu un domeniu de 34 sate, Valea Rodnei cu 23 sate și Bistrița cu 23 sate. În consecință, la 15 iulie 1529, Petru Rareș scria din Hîrlău, anunțîndu-i pe bistrițeni că „pentru dragostea frățească dintre noi, [Ioan Zapolya] ne-a dăruit pe timp neînterupt Bistrița cu oamenii ei și să fiți bucuroși în această situație și vă primim sub protecție și, de asemenea, sub apărarea noastră. Vrem să vă împărtășiți de toată povara și să nu vă temeți de nimic, să vă păstrați în acea credință, ca și domniile voștri [de mai] înainte”. La rîndul său, la 21 august 1529, Ioan Zapolya anunța și el că a dăruit această cetate „strălucitului și gloriosului Petru voievod”.

Legăturile dintre Bistrița și voievodul Moldovei sînt ilustrate și de istoria uneia dintre cele mai vechi clădiri bistrițene, datînd de la începutul sec. XVI. Este vorba de o locuință construită pe colțul străduței „qui ducit ad parvum circum” (care duce la piața mică)

Casa „Ioan Zidarul” din Bistrița

de către Andreas Beuchel, jude-primarius al Bistriței. Clădirea, impunătoare pentru acele vremuri, a pătruns însă în istorie sub numele altui posesor al ei, anume Ioan Zidarul.

Sosirea acestuia la Bistrița s-a petrecut în 1538, în condițiile dramatice legate de sfîrșitul primei domnii a lui Petru Rareș. Cu învoirea Senatului săsesc, meșterul zidar a cumpărat fosta casă a lui Andreas Beuchel.

Motivale plecării sale din Moldova sînt încă neelucidate. Cum reiese dintr-o

scrisoare din 14 noiembrie 1548, adresată de Iliăș Rareș bistrițenilor, Ioan Zidarul ar fi primit de la Petru Rareș 1 500 florini pentru a efectua anumite construcții. Alte documente care relatează plecarea lui Ioan Zidarul din Moldova atestă însă faptul că, în timpul intrării trupelor otomane în țară, acesta ar fi ascuns într-un loc ferit tezaurul unor boieri.

Revenit în 1541, în a doua domnie, Petru Rareș a chemat în repetate rînduri pe Ioan Zidarul să-și termine lucrările și să-și plătească datoriile. Încercînd fel de fel de motive, acesta s-a eschivat, plecînd în cele din urmă, pe ascuns, la Sibiu. Drept urmare, Petru Rareș și-a trimis oamenii de încredere la Bistrița, iar aceștia, împreună cu consiliul orașului, au sechestrat casa și lucrurile din ea. Nici după moartea lui Petru Rareș și urcarea pe tron a fiului său, Iliăș, litigiul nu fusese încheiat. După ce, în cîteva scrisori, acesta a reamintit bistrițenilor datoria, în 1549 le aducea la cunoștință faptul că a vîndut casa lui Paul Budaker pentru 260 florini.

Se pare că, odată cu recuperarea unei părți din suma datorată, diferendul a fost, în sfîrșit, încheiat. Totuși, la 18 iunie 1553, Alexandru Lăpușneanu se adresa bistrițenilor cerînd restul datoriilor de la Ioan Zidarul. La rîndul său, meșterul bistrițean a făcut și el apel pentru a-și primi casa și lucrurile. Inițial, Universitatea săsească l-a declarat absolvit de orice datorie, dar în urma apelului adresat de bistrițeni împăratului Ferdinand, acesta a anulat hotărîrea, menținînd valabilă vinderea casei către Paul Budaker. Astfel ia sfîrșit unul din episoadele cele mai interesante ale acestui vechi monument istoric, care, după restaurare, a fost pus la dispoziția Oficiului județean de turism, fiind astfel accesibil oricărui vizitator.

Vasile ILOVAN

CLIO ȘI MATEMATICA

În epoca noastră profund marcată de revoluția științifică-tehnică, matematica joacă un rol important, gândirea și instrumentele ei fiind tot mai des împrumutate în domenii considerate, până nu de mult, ca situate la antipodii. Sesizând ponderea tot mai mare, în viața de zi cu zi, a acelor științe ce se exprimă în cifre și ecuații, matematicienii D.S. Bartholomew și E.E. Bassett scriau, într-o carte recent apărută la Londra, că omenirea „după ce s-a alfabetizat trebuie să se și numerizeze”.

Colaborarea reciproc stimulantă dintre matematică și istorie este atestată, în prezent, de o serie de studii notorii, dintre care semnalăm doar câteva: randalmentul muncii sclavilor cercetat cu metode matematice de americanii A.H. Conrad și J.R. Meyer; tentativa sovieticilor E.V. Evreinov, I.G. Kosarev și V.A. Ustinov de a decifra scrierea maya cu ajutorul computerului; „Acum încerc să realizez cu ajutorul statisticii matematice o istorie a alfabetizării în Franța, acțiune care a început pe o scară de masă în secolul XVI — spunea tânărul și reputatul istoric francez François Furet (în interviul acordat lui Cristian Popișteanu, în 1975); este unul din subiectele în care matematica este de real folos istoriei”. Revista Magazin istoric și-a informat cititorii despre metoda pentru datarea mormintelor egiptene pusă la punct de David Kendall, profesor la Universitatea din Cambridge, împreună cu colegul său, dr. Hodson, de la Institutul de arheologie al Universității din Londra (nr. 12/1970); decizia lui Mihai Viteazul transpusă în ecuație matematică de prof. Mircea Malița (nr. 3/1971), precum și despre opinia unuia... calculator în problema istoricității lui Negru vodă (nr. 5/1978). În luna mai, la Facultatea de istorie și filozofie a Universității din București, a avut loc o importantă sesiune științifică, în cadrul căreia a fost ținută comunicarea privind factorii determinanți ai intensității răscoalei din 1907, rezultat al cercetărilor întreprinse de un colectiv condus de dr. V.D. Liveanu.

Pentru a afla noi date despre aceste „înrudiri de teritorii”, ne-am adresat prof. univ. dr. doc. Solomon Marcus, cunoscut explorator al științelor de graniță, după cum o dovedesc incursiunile sale matematice în domeniul folclorului (*Sémiotique formelle du folklore*, Paris, 1978), lingvisticii (*Introduction mathématique à la linguistique structurale*, Paris, 1967), poeziei (*Poetica matematică*, București, 1970 și ediția ei germană *Mathematische Poetik*, Frankfurt am Main, 1974), sau teatrului (sub forma unui număr dublu din revista *Poetics*, Amsterdam, 1977, a fost editat un volum scris în întregime de colaboratorii profesorului Solomon Marcus și intitulat *The Formal Study of Drama*):

— Într-una din lucrările dv. aminteți despre teza elaborată de A. D. Xenopol, conform căreia, spre deosebire de științele interesate de fenomene de repetiție, istoria se preocupă de fapte de succesiune. Împărtășiți părerea marelui nostru istoric?

— Fără îndoială, istoria are ca principal parametru timpul, iar evenimentele ce o alcătuiesc, privite în toată concretețea lor, par irepetabile. Aceste observații ușor accesibile ar pleda pentru acceptarea opoziției postulate de Xenopol. Dar o știință nu poate ajunge la adevăruri profunde dacă nu și abstractizează întrucâtva obiectul. Diferența în gradul de abstractizare atins de istorie

pe de o parte și de științele naturii pe de altă parte, în favoarea celor din urmă, a sugerat o opoziție care, de fapt, nu există, pentru că nu ține de natura lucrurilor, ci de reprezentările noastre despre ele.

— Credeți că aplicarea unor modele matematice în studiul faptelor istoriei, considerate „aprioric” irepetabile, ar putea releva esența dezvoltării istorice, înlăturând aspectele neimportante, amănuntele, particularitățile întâmplătoare care creează aparența succesiunii?

— O astfel de metodologie a fost încercată, deocamdată, într-un domeniu vecin cu istoria,

din a cărei experiență în transformarea faptelor de succesiune, în fapte de repetiție, ar putea învăța și studiul istoriei. Mă refer la cercetarea narativității literare, fie ea cultă sau populară. Istoria scrisă este și ea narațiune, dar, spre deosebire de literatură, relatează fapte autentice, nu de ficțiune. În plus, discursul istoric este mai totdeauna lacunar — faptele trecutului, mai cu seamă ale trecutului îndepărtat, neputând fi reconstituite într-o succesiune fermă și neîntreruptă.

— Într-adevăr, e greu să ne închipuim că toate lacunele istoriei pot fi elucidate și transformate în informație. Să nu uităm însă că pentru secvențe destul de lungi de timp există suficiente date pentru a fi preluate ca un bun cimp de cercetare de către istoriometrie, cum numea Grigore Moisil totalitatea studiilor istorice care folosesc date cuantificabile și metode statistice, sau, dacă vrei, cliomatematică, după numele propus de prof. M. Malița.

— Cred că, aplicate în aceste condiții, metodele dezvoltate în studiul narativității literare ar putea înlesni reliefaarea unor distincții, efectuarea unor segmentări ce ar conduce la repetițiile ascunse, neobservate, dar semnificative ale istoriei.

— Vă rog să ne dați un exemplu ca să putem înțelege mecanismul procedurii la care vă referiți.

— Să considerăm un basm-snoavă de tip Păcală, specific folclorului românesc. Este vorba de *Poveste din lume*. Universul narat poate fi segmentat în 17 evenimente: (1) Un băiat intră slugă la un popă, cu condiția respectării reciproce a unei înțelegeri. (2) În prima zi, popa încearcă să-l determine pe băiat să calce înțelegerea, dar acesta rezistă; (3) a doua zi la fel; (4) în a treia zi, băiatul își atrage pedeapsa pentru încălcarea înțelegerii răuvoitoare a stăpînului. (5) Fratele băiatului — Păcală — intră în slujba popii, cu aceeași condiție. (6) Stăpînul reia prima încercare, la care Păcală rezistă, (7) o reia și pe a doua, care are același rezultat (8) și a treia oară la fel. (9) Acum începe stăpînul să fie cel care îi rezistă, în cadrul condiției reciproce stabilite, lui Păcală. (10) O altă întîmplare — la fel și (11) cu a treia de asemenea. (12) Rolurile s-au schimbat, popa începe să cedeze în fața constantei răbdări a lui Păcală și hotărăște să plece el, cu fiul lui, pentru a scăpa de Păcală. (13) Dar acesta îl înșală și se ia după el. (14) Hotărâsc aplicarea unei alte tactici pentru a scăpa, (15) dar Păcală din nou îl înșală, ceea ce (16) face ca răbdarea popii să cedeze cu totul, să încalce el înțelegerea inițială și (17) să-și primească pedeapsa.

Lăsînd deoparte evenimentele 1 și 5, care au exclusiv menirea de a introduce cîte un personaj, celelalte 15 evenimente pot fi grupate, în mod natural, astfel:

2-3-4	6-7-8	9-10-11	12-13	14-15	16-17
I	II	III	IV		

Fiecare grupă e alcătuită din cîte trei componente, pe care le numim *segmente narra-*

tive. Avem, deci, nouă segmente care se reduc la cîte un eveniment și trei segmente formate din cîte două evenimente. În acest moment al analizei, faptele de succesiune încep să se insereze în fenomene de repetiție.

Într-adevăr, fiecare segment narativ are caracterul unei probe de încercare la care e supus un erou (nu neapărat în sens moral, ci în acela de personaj al narațiunii). Apare o simetrie a desfășurării narative, astfel încît fazele I și IV (ale căror segmente le vom nota cu a, b și c) stau sub semnul opoziției dintre un personaj dominator (popa în I, Păcală în IV) și un personaj dominat (fratele lui Păcală în I, popa în IV), iar fazele II și III (ale căror segmente le vom nota cu a₁, b₁ și c₁) sînt caracterizate printr-o stare de echilibru între personajele care se află în confruntare (Păcală și opozantul său). Desfășurarea basmului capătă reprezentarea simbolică

$$a b c a_1 b_1 c_1 a_1 b_1 c_1 a b c \quad (1)$$

Sensul imediat al acestei reprezentări este acela că *cineva* care reușește să-l domine pe fratele lui Păcală este, ulterior, dominat de către Păcală. Dar, în fapt, lectura desprinde o idee mai generală, anume că Păcală e foarte isteț și reușește să domine pe toți cei cărora fratele său nu le poate rezista. Această generalizare, această semnificație simbolică pe care o atribuim basmelor de tip Păcală poate fi exprimată astfel:

$$(a b c)^n a_1 b_1 c_1 a_1 b_1 c_1 (a b c)^n \quad (2)$$

exponentul *n* arătînd că, atît la început cît și la sfîrșit, secvența *abc* e repetată de *n* ori, n fiind aici un număr oricît de mare, care exprimă atît numărul de persoane care-l domină pe fratele lui Păcală, cît și numărul persoanelor dominate de Păcală. Tocmai în această libertate a lui *n* de a putea lua valori oricît de mari se manifestă istețimea superioară a lui Păcală, nu numai în raport cu orice adversar real, ci și în raport cu orice adversar potențial. Putem însă merge mai departe și să admitem, împreună cu ipoteza care a condus la dezvoltarea (2), că numărul confruntărilor echilibrate e egal cu cel al confruntărilor dintre un personaj dominant și unul dominat. O atare presupunere își are și ea o „rațiune narativă”, fiind seama de *efortul* pe care Păcală trebuie să-l depună pentru a reuși să-i domine pe ceilalți. Obținem astfel o dezvoltare de forma

$$(a b c)^n (a_1 b_1 c_1)^{2n} (a b c)^n \quad (3)$$

Dezvoltările (2) și (3) definesc anumite *prelungiri infinite* ale dezvoltării (1); aceasta din urmă constituie *performanța narativă* a basmului de tip Păcală, în timp ce lecturile, interpretările lui (1) conduc la anumite ipoteze asupra *competenței narative*, exprimate în dezvoltările (2) și (3), dar și în altele, care ar putea fi imaginare. Pe această bază se pot descoperi (a se vedea *Sémiotique formelle du folklore*) mecanismele generative ale diferitelor competențe narative, descifrîndu-se astfel natura lor intimă.

— Cum s-ar putea transfera această metodă în studiul istoriei?

— Pentru ca metoda expusă mai sus să poată fi aplicată discursului istoric, e nevoie mai întâi ca istoriografia să fie capabilă să ne furnizeze succesiuni nelacunare și suficient de lungi de evenimente, pentru ca apoi, prin gruparea acestora în segmente de narațiune istorică și prin detectarea semnificațiilor acestor segmente (aici, mai cu seamă, intervin opțiunile noastre filozofice și ideologice), să ajungem la observarea unor repetiții, fără de care nu putem înțelege sensul aspectelor de succesiune. Răbdarea de a cerceta aceste posibilități ar putea fi răsplătită, deoarece întreaga optică existentă în studiul istoriei ar fi esențial modificată.

— În ce sens anume?

— Istoria, ca performanță, s-ar „scufunda” într-o semnificativă desfășurare potențială infinită, obținută prin extrapolarea unui segment real din succesiunea de întîmplări ale istoriei. Este vorba aici de cu totul altceva decât studiul unei istorii ipotetice, condiționate de o anumită schimbare care s-ar fi putut produce în succesiunea de fapte atestată de documente.

— Să sperăm că specialiștii au înregistrat ipoteza dv., atât de ispititoare din punct de vedere științific, în ciuda modului condițional-opativ pe care l-ați folosit pentru a o formula. Știm că lucrarea dv. *Algebraic Linguistics; Analytical Models*, apărută în 1967, la New-York, a fost folosită ca punct de plecare în studiul problemelor de praxiologie de către psihologul Maria Nowakowska, în volumul, *Language of Motivation and Language of Actions* (Haga, 1973). Praxiologia sau teoria acțiunii eficiente se ocupă de structura generală a acțiunilor umane și a condițiilor eficacității acestora. Bănuiesc că ne aflăm pe un teren fertil pentru „subsistemele” istoriei, politica și diplomația, mai ales dacă ne gândim la conceptele de negociere, strategie, ambiguitate.

— Orice strategie a unui partener la o negociere poate fi reprezentată ca o secvență de alegeri. Aceste alegeri sînt, de obicei, etape într-o negociere. Considerăm *alegerile* ca elemente alcătuind o mulțime finită, numită *vocabular*, și un *limbaj* — orice mulțime de secvențe finite formate cu elemente din *vocabular*. Exemple de *limbaj*: mulțimea secvențelor de alegeri aparținînd unuia dintre parteneri; mulțimea secvențelor de alegeri care evită forme viciate ca presiunile, amenințările, înșelăciunile. O aceeași alegere poate servi strategiilor diferite, în funcție de contextul în care ea apare. Dar cît de mare trebuie să fie acest context, pentru ca orice ambiguitate privind determinarea strategiei să fie înlăturată?

Ambiguitatea contextuală e un fenomen important în negocieri și, în general, în activitatea diplomatică, este o unealtă folosită uneori în mod deliberat. De aceea e important

să învățăm să o măsurăm. În cartea noastră recentă (în colaborare), *Metode distribuționale algebrice în lingvistică*, ne ocupăm de această problemă.

Măsura presupune o informație suficient de completă și detaliată asupra unor negocieri reale. Ceea ce am numit ambiguitate contextuală este determinat de faptul că semnificația unei alegeri într-o strategie depinde de contextul în care e utilizată. Astfel, construirea unui sistem de securitate europeană este un rezultat în vederea căruia diferite țări propun diferite strategii. Tratativile bilaterale de cooperare pot fi considerate mișcări (alegeri) care ne apropie de rezultatul dorit. Uneori, într-o negociere nu se urmărește un singur rezultat, ci mai multe. Se pune problema dacă este necesară o strategie distinctă pentru fiecare rezultat, sau este posibilă o strategie care să conducă la toate rezultatele dorite. Astfel de situații sînt tipice pentru conflicte. Un conflict ia naștere deoarece negocierea eșuează, iar negocierea eșuează pentru că nu se găsește o strategie prin care să se atingă atît rezultatele urmărite de un partener, cît și cele urmărite de celălalt partener. Este nevoie atunci de un compromis, prin care unul dintre parteneri să renunțe la unele dintre rezultatele pe care le urmărea, sau să le înlocuiască cu altele, mai modeste, în așa fel încît, pentru noua mulțime de rezultate, să se găsească o strategie prin care ea e atinsă.

De exemplu, cunoașterea amănunțită a tuturor etapelor prin care au trecut negocierile care au condus, mai întîi în iulie 1933 și apoi în septembrie 1974, la o definiție, acceptată pe plan internațional, a agresiunii ar putea da naștere unui studiu interesant privind modul în care un text evoluează pierzînd unele ambiguități și lacune, ar pune în lumină, în ambele cazuri, rolul proeminent al diplomației românești. De asemenea, procesul negocierilor desfășurate, încă din toamna anului 1972, privind regulile de procedură ale primei conferințe general-europene cu participarea Statelor Unite ale Americii și a Canadei, precum și conținutul Actului final semnat, la 1 august 1975, de reprezentanții cei mai autorizați a 35 state, la Helsinki, reprezintă unul dintre cele mai interesante capitole ale istoriei politicii și diplomației europene contemporane, capitol care ar putea constitui obiectul unei modelări, cu ajutorul teoriei matematice a deciziilor sau din punctul de vedere al rezolvării unor ambiguități contextuale.

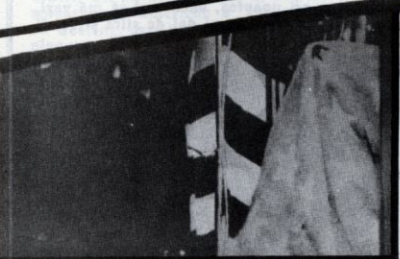
— Concluziile sînt deci: 1) că matematicienii au tot atîta nevoie de istorici pe cît au istoricii de matematicieni; 2) considerăm dorința matematicienilor de a obține cît mai multe și amănunțite date de la cercetarea istorică, drept o strategie prin care se vor atinge rezultatele scontate de cele două științe, dar și de iubitorii de istorie.

Ana-Maria ȘERBĂNESCU

Pentru președinte: personal și confidențial

WILLIAM C. BULLITT

În prefața volumului cu acest titlu¹, care cuprinde corespondența dintre Franklin D. Roosevelt, președintele Statelor Unite între 1933-1945, și William C. Bullitt, primul ambasador american în Uniunea Sovietică (1933-1936), ulterior ambasador în Franța (1936-1941), istoricul și diplomatul american George F. Kennan² scrie despre acesta din urmă: „Primul său contact cu diplomația

¹ For the President Personal and Secret. Correspondence between Franklin D. Roosevelt and William C. Bullitt, Londra, 1973.

² Kennan, George Frost, diplomat și istoric american, s-a născut la 16 februarie 1904 în Milwaukee, statul Wisconsin, S.U.A. A fost unul din colaboratorii apropiați ai lui William Bullitt la Ambasada Statelor Unite din Moscova, ca secretar, devenind apoi ministru-consilier (1945) și în 1952 ambasador. În 1953, în urma unor afirmații în spiritul „războiului rece”, George Kennan a fost declarat „persona non grata” de către guvernul sovietic și a părăsit postul de ambasador. Sub inițiativa „X”, George Kennan a lansat doctrina „frînării” comunismului, una din teoriile strategice ale „războiului rece”. După ce în 1961-1963 a deținut postul de ambasador la Belgrad, Kennan s-a dedicat într-o măsură tot mai mare activității de cercetare a istoriei diplomației și a catedrei sale de la Universitatea Princeton.

O evoluție semnificativă a intervenit ulterior în atitudinea lui George Kennan, în special sub influența schimbărilor fundamentale petrecute în raportul de forțe pe plan mondial, și ca urmare a eșecului politicii americane de intervenție în Indochina. În lucrările, prelegerile, interviurile din ultimii ani, George Kennan se pronunță împotriva tentativelor de revenire la formulele „războiului rece”, se manifestă ca un susținător ferm al coexistenței pașnice între toate țările, fără deosebire de sis-

a fost o misiune în Rusia, în 1919, din însărcinarea secretarului de Stat [Robert Lansing — n.r.], la îndemnul colonelului Edward M. House [consilierul președintelui american Wilson — n.r.] și al premierului britanic David Lloyd George”.

Bullitt i-a transmis lui Lenin o listă a propunerilor americane și engleze cu privire la încetarea intervenției armate în războiul civil din Rusia. „Această primă misiune — scrie Kennan — nu i-a adus lui Bullitt decât dezamăgire și deziluzie. Președintele Wilson a manifestat indiferență față de rezultatele călătoriei — și nici măcar nu l-a primit pe Bullitt la întoarcere. Cît despre Lloyd George — a declarat public că este în necunoaștință de cauză”. Atunci, în martie 1919, Bullitt avea numai 28 ani. Făcuse studii universitare la Yale și Harvard, era jurist și ziarist, atașat al delegației Statelor Unite la Conferința de pace de la Paris. „Strălucitor, cu vederi libe-

tem politico-social, și condamnă drept „nebulie” perspectiva unui conflict nuclear.

Dintre lucrările lui G. Kennan, apărute în limba engleză, cităm: *Diplomația americană 1900-1950; Relațiile americano-sovietice 1917-1920; Atomul și Occidentul; Politică externă sovietică 1917-1945; Rusia și Occidentul; Memorii 1925-1950; Democrația și mișcarea studențească de stînga; Din Praga după München; Documente diplomatice 1938-1940, ultima fiind* Noti de primejdie: realități actuale ale politicii externe americane.

rale, plin de temperament și lipsit de experiență" — scrie Kennan despre tânărul diplomat din acea vreme.

Bullitt a revenit la Moscova la 11 decembrie 1933, în calitate de ambasador după ce, în noiembrie același an, relațiile sovieto-americane fuseseră stabilite la nivel de ambasadă. De aici, ca de altfel și de la Paris, în calitate de vechi prieten al lui Roosevelt, a transmis direct președintelui o serie de informații confidențiale. Secretarul de Stat Cordell Hull nota în memoriile sale publicate în 1948: „Unii dintre ambasadorii americani, în special Bullitt, de la Moscova și apoi de la Paris, Kennedy [Joseph, tatăl viitorului președinte John Kennedy — n.r.] de la Londra, Davies, de la Moscova și apoi de la Bruxelles, care erau vechi prieteni ai președintelui Roosevelt, aveau obiceiul să-i scrie direct, peste capul meu"... Una din primele comunicări confidențiale făcute de Bullitt președintelui suna astfel: „Stalin mi-a spus: «În orice moment, ziua ori noaptea, dacă vrei să mă vezi, este de-ajuns doar să-mi dai de știre și vei fi primit imediat»“.

tuirea Axel Roma-Berlin (noiembrie 1936), intervenția armată — alături de Italia fascistă — în războiul civil din Spania, pregătirea anexării Austriei etc.

Conjunctura internațională care urmasse crizei economice mondiale capitaliste exprima o puternică intensificare a contradicțiilor fundamentale ale capitalismului. În primii ani după ascensiunea nazismului la putere, cercuri conducătoare din Anglia și, mai apoi, din Franța, au ignorat sau le-a fost mai comod să ignoreze pericolul planurilor agresive urzite de Hitler, preferind unor măsuri ferme împotriva „ciurmelor brune" o politică conciliantă. Când Franța și Marea Britanie au fost în mod tacit de acord cu reocuparea militară a Renaniei de către Hitler în 1936 — scrie istoricul englez Arnold J. Toynbee — ele au lăsat în felul acesta Europa de Răsărit în mâinile lui Hitler până la lichidarea regimului nazist din Germania. Care a fost cauza acestui acord tacit? În ciuda invătmintelor trase după primul război mondial, în 1936, Anglia se mai legăna încă în iluzia că ar putea să se dezintereseze — fără ca această atitudine să aibă urmări care să o implice — de soarta Europei continentale. În același timp, atât în Anglia cât și în Franța exista o rețineră firească, dar nerealistă — de a privi în față posibilitatea îngrozitoare a unui al doilea război mondial¹. În această perioadă, Statele Unite nu erau nici ele dornice să reacționeze prea activ la problemele internaționale — mai ales europene — care nu le angajau imediat și direct. Accentuarea unei vechi mentalități izolaționiste caracterizase în special administrațiile republicane dinaintea lui Franklin Roosevelt.

Care este poziția lui Bullitt față de evenimintele politice care agită Europa acelor ani? În scrisorile trimise președintelui, de la Moscova și apoi de la Paris, ambasadorul american, pe lângă unele aprecieri lucide ale evenimentelor relatate, se manifestă ca izolaționist convins și, din această convingere, susține pozițiile cercurilor conciliatoare din democrațiile occidentale față de pretențiile tot mai amenințătoare ale naziștilor. În această privință, poziția lui se deosebește net de atitudinea antihitleristă a colegului său de la Berlin, ambasadorul William Dodd, dar și de aceea a ambasadorului american la Londra, Joseph P. Kennedy, pe care cercurile diplomatice britanice îl considerau „defetist" și „adversar" al intereselor Angliei.

Deosebit de prețioase în corespondența lui Bullitt cu Roosevelt sînt aprecierile ambasadorului american cu privire la remarcabila personalitate a lui Nicolae Titulescu și la rolul de prim rang avut de marele diplomat român în viața politică a Europei acelor ani.

¹ Din nota introductivă scrisă de cunoscutul istoric englez, prof. Arnold J. Toynbee, în acea perioadă director la Royal Institute of International Affairs, pentru ediția a II-a a cărții *România și Antanta Balcanică* de dr. Cristian Popișteanu.

În urma Tratatului de pace de la Versailles (iunie 1918), Germania a fost obligată să distrugă artileria grea din dotarea forțelor sale armate...

Perioada 1935-1937 — la care se referă fragmentele din corespondența lui Bullitt cu Roosevelt, pe care le prezentăm în paginile ce urmează cititorilor Magazinului istoric — s-a caracterizat printr-o intensificare a politicii agresive duse de Hitler: denunțarea clauzelor militare ale Tratatului de la Versailles și trecerea fățișă la reconstituirea unor forțe armate amenințătoare, prin introducerea serviciului militar obligatoriu (martie 1935), încălcarea Tratatului de la Locarno prin remilitarizarea Renaniei (martie 1936), consti-

Deși situat pe o poziție conciliatoare, opusă celei a lui Titulescu, Bullitt îl considera pe acesta un mare om de stat. „Titulescu a fost inițiatorul acțiunii de apropiere între ruși și francezi”, îl scrie ambasadorul, la 7 aprilie 1935, președintelui Roosevelt. Fapt este că, la 30 martie 1935, la două săptămâni după ce Hitler reintrodusese serviciul militar obligatoriu, ministrul de Externe al Franței, Pierre Laval — continuând pregătiri începute sub predecesorul său, Louis Barthou — remitea lui Potemkin, ambasadorul sovietic la Paris, textul proiectului de tratat de asistență mutuală între Franța și U.R.S.S. Titulescu transmitea textul, în aceeași zi, strict confidențial, la București. A doua zi, ministrul de Externe român a stat șapte ore la Quai d'Orsay, discutând cu Laval. În însemnările făcute de Bullitt pentru Roosevelt, ambasadorul american notează că Titulescu a insistat ca Laval să plece la Moscova pentru a semna un tratat clar, angajant. Un an mai târziu, în martie 1936, Bullitt îl scria președintelui S.U.A. că la Moscova exista convingerea că va fi încheiat un pact sovieto-român. Ambasadorul american considera că Titulescu și Litvinov, comisarul pentru Afaceri Externe al U.R.S.S. „se cunosc perfect unul pe altul” fiind mențiți să se înțeleagă în fața iminenței agresiunii naziste. Pentru acel an, observațiile lui Bullitt constituie una din principalele referințe din sursa diplomatică Nord-americană despre acțiunile titularului diplomației românești în 1935-1936.

În timpul crizei renane din martie 1936, Bullitt informa Washingtonul că perspectivele erau „îngrijorătoare pentru francezi și ruși”. El observa cu luciditate că remilitarizarea Renaniei nu era doar o simplă acțiune simbolică de ridicare a prestigiului naziștilor, ci o bază pentru crearea unei linii de fortificații germane împotriva Franței. Concluzia pe care o tragea însă Bullitt nu avea în vedere sprijinirea eforturilor pentru securitatea europeană, împotriva pregătirilor agresive ale Germaniei hitleriste. Dimpotrivă, el nu vedea cu ochi buni apropierea franco-sovietică și comenta defavorabil acțiunile din sinul Ligii Națiunilor, care încercau să promoveze securitatea colectivă în Europa.

În vara anului 1936, Bullitt a părăsit Moscova devenind ambasador la Paris. Mai înainte, în luna mai, el se întâlnise, la Berlin, cu baronul Konstantin von Neurath, ministrul de Externe nazist. Afectind o „atitudine sinceră”, demnitarul hitlerist i-a declarat lui Bullitt că Germania va sta liniștită până cînd „Renania va fi digerată” iar fortificațiile de la granița franceză vor fi terminate. După aceea, a continuat von Neurath, Austria și Cehoslovacia „vor începe să-și dea seama că politica lor externă trebuie să fie cu totul alta decît pînă acum și se va forma o nouă conste-

lație”. Nelăsînd nici o îndoială că Germania hitleristă va fi centrul acestei noi „constelații”, ministrul nazist i-a asigurat cu ipocrizile pe Bullitt că „dorința cea mai profundă a lui Hitler era să ajungă la o reală înțelegere cu Franța”.

Bullitt a susținut pozițiile conciliatorilor, sugerînd președintelui Roosevelt că „logica faptelor economice” cerea expansiunea dominantă a Germaniei în Europa Centrală și de Răsărit. El propunea președintelui ca ambasadorii americani de la Paris (Bullitt însuși, deci) și de la Berlin (William Dodd) să exercite presiuni „discrete” și „să dea sprijin” politiciii lui von Neurath de așa-zisă conciliere cu Franța, în dauna acțiunilor de securitate colectivă. Mai târziu, în decembrie 1936, conform concepțiilor sale izolaționiste, s-a pronunțat împotriva „visului” premierului francez Léon Blum, liderul socialiștilor, care avansa ideea unei strînse colaborări între Franța, Anglia și S.U.A. Un an după aceea, în noiembrie 1937, ambasadorul american a avut o convorbire cu Goering, care i-a vorbit cu cinism despre planurile de anexare a Austriei și despre „so-

... dar, după 21 ani, la 15 martie 1939, Germania hitleristă, înarmată pînă în dinți, ocupa Praga

luția finală” a conflictului cu Cehoslovacia, pe baza încorporării la Reichul nazist a unor teritorii din Boemia. Deși declarațiile lui Goering indicau clar obiectivele hitleriste pentru anul 1938, Bullitt tragea o concluzie cu totul falsă: „Germanii sînt dornici să se înțeleagă cu francezii”.

Publicăm, în continuare, fragmente din lucrarea citată, în care Bullitt dezvăluie momente semnificative din istoria diplomatică interbelică. Textul subliniat aparține comentatorului.

(Ambasada de la Paris)
Încă de pe vremea când era ambasador la Moscova, Bullitt l-a expeditat președintelui Roosevelt cîteva scrisori de la Paris. Printre acestea este și cea datată 7 aprilie 1935, în care diplomatul american releva rolul lui Nicolae Titulescu în realizarea Tratatului de asistență mutuală franco-sovietic.

„Premierul francez Flandin nu dorește să fie încheiat tratatul cu Uniunea Sovietică. Pierre Laval, ministru de Externe (după asasinarea lui Louis Barthou de către teroriști) ușași în atentatul de la Marsilia împotriva regelui Alexandru I al Iugoslaviei, la 9 octombrie 1934 — n.r.)¹ nu vrea nici el încheierea acestei alianțe. Flandin este dispus să-l lase pe germani să se extindă spre Răsărit, în scopul evitării răz-

Quai d'Orsay² a pregătit un proiect de acord, pe care rușii l-au considerat însă absolut nesatisfăcător. Ambasadorul Potemkin i-a transmis lui Laval o declarație foarte dură a lui Stalin.

Atunci a intervenit Titulescu³ care a început să facă o adevărată navetă între francezi și ruși. «Reprezentăm Franța față de ruși și pe ruși față de francezi», mi-a spus Titulescu. Acum, la Quai d'Orsay, se pregătește un proiect care prevede că, în caz de agresiune — fie împotriva Franței, fie împotriva Uniunii Sovietice — situația să fie mai înțel dezbătută în Consiliul Ligii Națiunilor. Dacă Consiliul se pronunță în unanimitate împotriva agresorului, atunci, fie Franța, fie Uniunea Sovietică — în funcție de care dintre ele va fi atacată — va pune pe deplin forțele sale la dispoziția celeilalte părți. Dacă Consiliul Ligii Na-

ța și Uniunea Sovietică se obligă, fără nici o rezervă, să-și pună forțele reciproc la dispoziție împotriva agresorului... O prevedere adițională permite ca aderarea la acest acord să fie deschisă tuturor statelor continentului, inclusiv Germaniei. La Paris există convingerea că Cehoslovacia va încheia imediat un pact asemănător cu Uniunea Sovietică. Italia ar putea preda la fel. Se speră că România și Iugoslavia, și chiar Polonia, ar putea fi convinse pînă la urmă să adere.

Ministrul de Externe Laval a promis să plece la Moscova la 20 aprilie — și și va trebui să semneze acolo un angajament în fel echivoc. Cetele convenții mai înalte reprezintă un minimum inevitabil. Cîț de nemulțumit este Laval de această obligație rezultă din faptul pe care mi l-a povestit chiar ieri Titulescu: doamna Laval l-a reproșat mereu diplomatului român, săptămîna trecută, «dumneata îl împingi pe soțul meu la distrugere»...

Tratatul franco-sovietic a fost semnat la 2 mai 1935. Ratificarea a avut loc abia în martie 1936. Tratatul, în urma refuzului lui Laval, nu a fost completat printr-o convenție militară, care ar fi fost strict necesară.

La 16 mai 1935, între Uniunea Sovietică și Cehoslovacia a fost semnat, la Praga, un tratat de asistență mutuală, asemănător celui franco-sovietic. Un protocol anexă prevedea că măsurile de asistență mutuală vor intra în vigoare numai dacă Franța acordă ajutor părții atacate. În scrisoarea către președintele Roosevelt, din 4 martie 1936, William Bullitt arăta:

„Pactul sovieto-cesloslovac va intra în vigoare după ratificarea Tratatului franco-sovietic. Sovieticii sînt convinși că va urma încheierea unui tratat romano-sovietic... Am surprins esența amănărilor în privința realizării Pactului sovieto-român. Nu altă Titulescu, cît și Litvinov, folosesc tehnica negocierilor orientale... Se înțelege perfect unul pe altul și amîndoi știu că tratativele sînt în curs de încheiere“⁴.

(Moscova, 30 martie 1936)
(După intrarea trupelor naziste în zona demilitarizată a Renaniei⁵ — n.r.)
„Acțiunea germană a produs, aici la Moscova, o mare îngrijorare. După

(Cristian Popișteanu, *România și Italia Balcanică*, ed. II, Editura Politică, 1971). Cu privire la rolul important al ministrului român în această chestiune vezi și I.M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura Științifică, 1966; Eliza Campus *Nicolae Titulescu și politica pentru menținerea integrității teritoriale a României*, în *Studii*, nr. 2/1966.

⁴ *Magazin istoric*, nr. 1/1967.
⁵ Între 5-16 octombrie 1923 a avut loc o conferință internațională în localitatea eiviană Locarno, cu participarea Germaniei, Angliei, Franței, Belgiei, Italiei, Poloniei și Cehoslovaciei. Cu acest prilej, au fost adoptate acordurile privind garanțarea granițelor din 1919; acordurile au fost semnate la Londra la 1 decembrie 1925. Dintre acestea, cel mai important era Pactul de garanții renan, privitor la inviolabilitatea granițelor franco-germane și germano-belgiene și la zona demilitarizată

Nicolae Titulescu a fost unul dintre principalii inițiatori ai apropierii franco-sovietice...

bolului în Europa Occidentală. Cu toate acestea, guvernul francez va fi probabil aliat să încheie alianța cu sovieticii sub forma unui pact de asistență mutuală împotriva agresiunii, inclus în mecanismul Ligii Națiunilor. Nicolae Titulescu a fost principalul inițiator al acțiunii de apropiere între ruși și francezi. Cu cîteva săptămîni mai înainte, rușii au cerut francezilor să se pronunțe absolut clar — pentru sau contra pactului. Dacă Franța nu-și clarifică atitudinea, Uniunea Sovietică a arătat că este ferm hotărîtă să înceapă să dezvolte relații cît mai bune cu putință cu Reichwehrul, care a fost dintotdeauna, cum știți, pro-ruș și antifrancez. Drept răspuns

țiunilor nu se va pronunța în unanimitate, puterile semnatare își vor recăpăta libertatea de acțiune; Fran-

¹ În sensul de Ministerul Afacerilor Externe, al cărui sediu se afla pe Quai d'Orsay.

² Contribuția lui Titulescu la cauza apropierii franco-sovietice poate fi înțeleasă în întreaga ei valoare din simplul fapt al participării sale nemijlocite la redactarea textului Tratatului de asistență mutuală dintre cele două mari puteri. Rolul său reiese și dintr-o declarație făcută de ministrul de Externe francez ziarului *Adevărul*: «Eminentul dv. ministru de Externe, prin politica sa atît de judicioasă față de marele dv. vecin, mi-a arătat temelia apropierii noastre de Soviete... și, după ce am conferit cu domnia-sa, am pîșit la negocierile noastre cu Rusia»

¹ *Magazin istoric*, nr. 6/1975.

cum știți, ambasadorul francez Charles Alphand a fost unul din principalii arhitecți ai Tratatului de asistență mutuală dintre Franța și Uniunea Sovietică. Alphand este acum extrem de deprimat, vede lucrurile în negru — și trebuie să spun că și gadele noastre, aici, sînt pesimiste.

Iată despre ce este vorba. Zona demilitarizată renană, e drept, nu garanta Franței și Belgiei o securitate prea mare față de un atac german. Într-adevăr, dacă Germania se hotără să atace Franța și Belgia, nu avea nevoie decât de o zi și jumătate pentru ca forțele ei să traverseze zona demilitarizată. În schimb, această regiune oferea Franței un foarte mare avantaj în cazul cînd forțele ei ar fi acționat împotriva Germaniei pentru a lua apărarea Aliaților și asociaților Franței din Europa Centrală și de Est. Perspectiva care îi îngrijorează acum atât de mult pe francezi și pe ruși este următoarea: în cel mult un an, Germania va construi, la frontierele ei cu Franța și Belgia, fortificații comparabile cu «Linia Maginot». După ce aceste fortificații vor fi gata, Franța nu va mai putea ataca Germania decât acceptînd o pierdere inițială de un milion de oameni; un atac belgian va fi absolut exclusiv.

Lipsită de posibilitatea de a acționa eficient, Franța ar fi slăbită, în acest caz, să renunțe la influența și prestigiul ei în Europa Centrală. Sau, în caz contrar, să-și asume riscul celor mai grele pierderi umane. Sîmțim însă cu toții conștiența că poporul francez va fi profund ostil unor asemenea pierderi, în cazul unor crize legate de Austria, Cehoslovacia, Polonia sau Uniunea Sovietică.

În concluzie, dacă Germania își realizează fortificațiile de la frontiera franceză, Reichul va fi, practic, asigurat împotriva intervenției Franței în cazul unor acțiuni ale lui Hitler în Austria sau Cehoslovacia (ca să nu mai vorbim de țările situate mai la Răsărit). Germania va putea să obțină astfel o poziție absolut dominantă în Europa Centrală¹.

Față de această perspectivă, Bullitt nu a făcut decât o singură recomandare: înțelegerea cu Hitler.

(Moscova, 20 aprilie 1936)
„Trebuie să dăm instrucțiuni reprezentanților noștri diplomați din Europa să folosească, în contactele lor personale, toate prilejurile pentru a scoate în evidență pericolul pe care îl reprezintă pentru continent continuarea dușmăniei între Franța și Germania. Trebuie să încurajăm reconcilierea franco-germană²”.

Proiectul Pactului de asistență mutuală româno-sovietic, discutat de Titulescu și Litvinov, nu viza nici o țară anume, dar era în deosebită măsură ostil oricărei agresiuni. După îndepărtarea lui Titulescu din guvern, la 29 august 1936, evenimentele politice, care au urmat au blocat definitivarea documentului, adnotat la Montreux, la 21 iulie, cu Litvinov. Unul din adversarii permanenți ai politicii de securitate a fost colonelul Jozef Beck, șef de cabinet și consilier al dictatorului Piłsudski. Ministrul de Externe al

a Renaniei. La 7 martie 1936, Germania hitleristă denunță Tratatul de la Locarno și ocupă zona demilitarizată renană.

Poloniei între 1932-1939 [după invazia nazistă s-a refugiat în România — n.r.]. Jozef Beck a intrat în „cîmpul vizual” al lui Bullitt în octombrie 1936, cînd acesta, devenit ambasador la Paris, transmitea lui Franklin Roosevelt:

(Paris, 24 octombrie 1936)
„Vizita lui Beck la Paris n-a produs acea creștere a încrederii franceze în el, pe care o dorea. Francezii nu pot uita că pe vremea cînd era atașat militar al Poloniei la Paris [1922-1923 — n.r.] au fost nevoiți să-l expulzeze, pentru divulgarea către Germania a unor documente ale Marelui Stat Major francez”.

În iulie 1936, rebeliunea generalilor francezi împotriva guvernului legal republican a declanșat războiul civil din Spania³.

...în urma căreia, la 2 mai 1935, a fost încheiat Tratatul de asistență mutuală franco-sovietic, semnat de Potehin, ambasadorul U.R.S.S. la Paris, și Laval, pe atunci, ministrul de Externe al Franței

La 1 august, guvernul francez prezidat de Léon Blum a lansat inițiativa „politicii de neintervenție”, care s-a întors în avantajul lui Franco, sprîmînt de mari unități militare italiene și germane. William Bullitt a văzut în evenimentele din Spania un argument în favoarea politicii de conciliere și a adresat președintelui Roosevelt următoarea scrisoare:

(Paris, 8 noiembrie 1936)
„Problema principală a păcii în Europa continuă să fie — așa cum este de atîta vreme — problema reconcilierii între Franța și Germania. De la venirea la putere a lui Hitler, în Franța s-a ajuns la convingerea că reconcilierea a devenit cu neputință... Nu cred că lucrurile pot fi conside-

rate chiar așa. Esențialul satisfacțiilor pe care germanii ar trebui să le capete constă în dezvoltarea relațiilor lor economice cu Europa Centrală și cu Balcanii. Din acest punct de vedere, francezii (cel puțin premierul Blum și ministrul de Externe Yvon Delbos) nu au nimic împotriva. De fapt, este absolut evident că, indiferent dacă francezii le convine sau nu, situația va evolua în acest sens. Logica faptelor economice cere, de pildă, ca România să schimbe cerealele și petrolul ei pe mașinile și materialele de construcție germane. În chip similar, germanii au nevoie de produsele iugoslaveli, Ungariei, Bulgariei și Turciei, iar aceste țări au nevoie de mărfurile germane. Nu văd nici un motiv legitim pentru a încerca să oprești această dominație economică a Germaniei. Dacă, totuși, ațiția oameni

politici se tem de ea, explicația este următoarea: amenințarea că această dominație economică va duce la supremația politică germană în această zonă și, de aici, la înfăptuirea vechiului proiect al blocului «de la Berlin pînă la Bagdad»⁴. Eu nu cred

¹ Încă din primii ani de domnie, împăratul Germaniei Wilhelm II (1888-1918) a dat o nouă orientare politicii externe — „Weltpolitik”, o politică mondială întemeiată pe forță. Din 1891, a fost ajutat în acest sens de Liga pangermană, care reprezenta interesele capitaliștilor și militaristilor germani. Politica pangermană a însemnat o gravă amenințare a păcii în lume. Ea preconiza dominația asupra Europei Centrale și apol., prin așa-zisul „Drang nach Osten” — marșul spre Răsărit — să-și impună supremația în Peninsula

¹ Magazin istoric, nr. 7/1976.

că dominația politică rezultă, în mod necesar, din dominația economică. De aceea, sînt de părere că ar fi posibil să-l împacă pe francezii cu germanii, pe baza unei înțelegeri economice care să ofere Germaniei puțința de a folosi din punct de vedere economic Europa Centrală și Balcanii... Acest proiect poate să pară ambițios — și este într-adevăr.

La 1 noiembrie 1936, Mussolini, vorbind la Milano, a proclamat: „Axa Berlin-Roma”. În jurul acesteia propunea să se realizeze celelalte state europene. Pe baza experienței intervenției în Spania, naștii lui Hitler și fasciștii lui Mussolini pregăteau noi lovituri. Exprimînd temerile de război ale cercurilor oficiale franceze, Georges Bonnet, care urma să plece ca ambasador la Washington, i-a făcut o comunicare lui Bullitt — retransmisă de acesta la Departamentul de Stat, cu comentarii defavorabile.

(Paris, 16 decembrie 1936)
„Georges Bonnet a avut recent lungi convorbiri cu premierul Léon Blum. Ei au ajuns la convingerea că pericolul izbucnirii unui război în Europa este iminent. Perioada de răscruce este cea a următoarelor 18 luni. Acest răstimp îl este necesar Angliei ca să se poată reînarma. După aceea, Germania va ezita să atace Franța. Pentru a menține pacea în următoarele 18 luni, Léon Blum «visa» la fărîmarea unei strînse colaborări între Franța, Anglia și Statele Unite. Dacă Germania va fi făcută să înțeleagă că marile democrații sînt umăr la umăr, ea nu va îndrăzni să atace în următoarele 18 luni.

„Am spus domnului Bonnet că, dacă am înțeles bine cele comunicate, nu cred că există nici cea mai mică șansă pentru participarea Statelor Unite la o asemenea acțiune. I-am explicat că, deși sîntem profund interesați în menținerea păcii, nu numai în emisfera vestică, ci și în Europa și în Extremul Orient, există anumite limite peste care nu putem trece. Toți oamenii de stat francezi trebuie să înțeleagă că Statele Unite nu vor mai trimite trupe, nave de război și bani în Europa, pentru a sprijini Franța și Anglia. Trebuie, de asemenea, să se știe că Statele Unite nu se vor lăsa antrenate în dificultățile politice ale Europei”.

În sprijinul poziției sale, Bullitt i-a expus președintelui Roosevelt o variantă a teoriei „echilibrului terorii” — în „edifiu 1936”.

(Paris, 20 decembrie 1936)
„Pe zi ce trece devin tot mai convins că singura șansă de a menține pacea rezidă în posibilitatea înțelegerii — pe o anumită bază — între francezii și germanii. Există un element nou, care a creat această posibilitate: faptul că avionul de bombardament a fost perfecționat pînă la o asemenea culme a eficienței încît guvernul francez știe că germanii pot distruge Parisul în 24

—
Balcanici, Ucraina, Caucaz, pînă în Orientul Apropiat, lănsînd sîgovanul agresiv „de la Berlin pînă la Bagdad”.

ore, iar guvernul german știe că francezii pot nimici Essen și toate orașele din Ruhr tot în 24 ore”.

Începutul anului 1937. Premierul francez Camille Chautemps (vlitor membru al guvernului Pétain, după dăzstrul din 1940 — n.r.) îl comunica, lui Franz von Papen, ambasadorul lui Hitler în Austria, care pregătise „Anschluss-ul”, „Spunîndu-l că, dacă ar reuși să reia politica europeană pe o bază nouă, mai sănătoasă, evenimentul acesta ar avea o importanță mondială”. Cum urma să fie „reclădită” Europa în concepția conciliatorilor? Bullitt i-a redat președintelui Roosevelt cîteva din sugestiile motorilor „împăcării” cu Hitler.

(Paris, 10 ianuarie 1937)
„Am vorbit mereu despre modalitățile și mijloacele de a opri dăzstrul care se apropie. Sînt și acum convins că unica metodă de a-l evita este cea a negocierilor directe între Paris și Berlin. Dar nu sînt deloc convins că aceste negocieri vor reuși, fiindcă știu că frontierele răsrîtine ale Germaniei, stabilite prin Tratatul de la Versailles în 1919, continuă să fie tot atît de inacceptabile pentru Germania ca și în ziua cînd au fost impuse. Philip Kerr (marchiz de Lothian), cu care m-am întîlnit alaltăseară, are relații strînse cu germanii și îl cunoaște personal pe Hitler. (Lothian va fi ambasador al Marii Britanii la Washington între 1939-1940 — n.r.). Kerr este absolut convins că Hitler nu va accepta menținerea păcii decît cu prețul dominației politice asupra regiunii Balcanilor... Kerr, personal, dorește să vadă Germania obținînd această dominație — și se opune categoric oricărei intervenții armate a Angliei care ar încerca să o împiedice.

Aseară am avut o convorbire extrem de interesantă cu ministrul Cehoslovaciei la Paris (dr. Štefan Osuský — n.r.), care este mina dreaptă a președintelui Eduard Beneš. Ministrul s-a întors chiar acum de la Praga. El mi-a comunicat în modul cel mai confidențial că Beneš încearcă să convingă România și Iugoslavia să-l sprijine în cererea față de Franța, ca această țară să încerce o înțelegere directă cu Germania. Ministrul a mers pînă acolo încît mi-a spus că Beneš a decis că, dacă Franța nu face acest pas, Cehoslovacia va negocia direct cu Germania și că nu va aștepta să fie zdrobită”.

În mai 1937, Neville Chamberlain, vlitor „mînenchea”, a devenit prim-ministrul al Marii Britanii. Bullitt i-a manifestat încredere în Chamberlain, dar nici în adversarul acestuia, Winston Churchill, pe care îl considera, în mod eronat, „un om depășit”. O scrisoare trimisă de Bullitt președintelui Statelor Unite sugerează acestuia că Anglia duce o politică de duplicitate.

(Paris, 28 mai 1937)
„Ministrul de Externe Anthony Eden și premierul Neville Chamberlain i-au spus ministrului de Externe francez Yvon Delbos că, după cîvingerea lor, este absolut imposibil să se realizeze o înțelegere cu Ger-

mania. După el, marea problemă era doar cum să se cîstige timp preînzînd — în contacte cu Germania — că reconcilierea între britanici și germani ar fi posibilă. Dar, pe de altă parte, tot Eden i-a spus ministrului de Externe polonez Beck, pe care îl considera — pe bună dreptate — în stare să povestească germanilor aproape tot ce află de la el, că Marea Britanie își propune ca principala aspirație realizarea unei înțelegeri cu Germania. „Iată deci, că, dacă britanicii nu doresc război pe continentul Europei, ei rămîn totuși preocupăți, așa cum au fost întotdeauna de-a lungul istoriei lor, de a împiedica Franța și Germania să ajungă la o înțelegere reală. Cît timp britanicii păstrează această stare de spirit, nu cred că putem reuși să reconciliem continentul”.

O pagină aparte în corespondența ambasadorului Bullitt este întîlnirea cu Goering, la Berlin, în noiembrie 1937:

„Am văzut mai întîl trei fotolii, de proporții unor mamuți... Erau atît de mari încît pînă și Goering arăta, prin comparație, de proporții normale — deși, după cum știți, seamănă foarte bine cu partea finală a unui elefant. Pofit, să iau loc în fotoliul meu, cred că arătăm ca o musculică”. Goering a spus că nu există actualmente nici un conflict direct între Germania și Franța. Germania a renunțat definitiv la ideea de a redobîndi Alsacia și Lorena. Mai mult, trebuie spus că sistemele economice ale Franței și Germaniei sînt absolut complementare... Francezii au contribuit atît de mult la cultura Germaniei, și germanii atît de mult la cultura Franței încît, ca două popoare civilizate vecine, ele nutresc o profundă stimă reciprocă... A fost apreciat faptul că guvernul francez a făcut cunoscut că este dispus, în ceea ce îl privește, să restituie coloniile germane care au fost transferate Franței prin Tratatul de la Versailles. Din păcate, francezii nu pun condiția că vor restitui coloniile numai dacă și Marea Britanie se declară dispusă să facă la fel...”

Goering mi-a spus că era în mărșă să declare, cu toată răspunderea, că Reichul era gata, chiar în momentul de față, să încheie de îndată o alianță ofensivă și defensivă cu Franța. L-am întrebat apoi dacă Germania era absolut decisă să anexeze Austria. Goering mi-a răspuns: Aceasta este hotărîre fermă a guvernului german. Reichul nu va adăuga nimic o altă soluționare a problemei. Dacă deci integrarea în statul german. Goering a adăugat: Există actualmente proiecte avansate pentru o uniune între Austria, Ungaria și Cehoslovacia — fie sub un Habsburg, fie fără... Să se știe că o astfel de soluție este absolut inacceptabilă pentru noi; încheierea unei asemenea înțelegeri ar reprezenta pentru Germania un imediat casus belli. L-am întrebat, de asemenea, pe Goering dacă guvernul german era tot atît de ferm în privința germanilor sudeți din Boemia, ca în problema Austriei. El mi-a răspuns că, în această chestiune, nu va exista decît o singură soluție: arna. Sudeții germani trebuie să facă parte integrantă din Reich”.

Cuvînt introductiv, comentariu și traducere de Florin HERA

UN COMANDANT DE ARMATĂ ÎȘI AMINTEȘTE...(I)

K. S. MOSKALENKO

mareșal al Uniunii Sovietice

Simultan cu acțiunile de lichidare a grupării forțelor hitleriste încercuite la Stalingrad (10 ianuarie-2 februarie 1943), Comandamentul suprem sovietic a declanșat ofensiva pentru nimicirea grupării germane din raionul Voronej, formată din aproximativ 30 divizii. Operația, la care au participat Fronturile de Sud-Vest, Voronej și o parte din trupele Frontului Briansk, a început la 12 ianuarie, prin acțiunea de încercuire a unui grup de forțe germane situate în sectorul Ostrogojsk-Rossoș, și a fost continuată cu aceea de împresurare a unor alte unități hitleriste aflate în zona Voronej—Kastornoe. În cursul acestor lupte, care s-au încheiat la 17 februarie, ostașii sovietici au zdrobit principalele forțe ale Grupului de armate „B”, fiind nimicite în totalitate 26 divizii inamice.

Comandant de mari unități de-a lungul întregului război antihitlerist, K.S. Moskalenko, mareșal al Uniunii Sovietice, și-a publicat memoriile în cartea Pe direcția Sud-

Vest. Amintirile unui comandant de armată. 1941-1945, în care, între numeroase alte bătălii la care a participat, descrie și acțiunea de încercuire și distrugere a trupelor germane din sectorul Ostrogojsk-Rossoș.

K.S. Moskalenko s-a născut în anul 1902, în satul Grișino, actualmente în raionul Krasnoarmeisk, regiunea Donețk. A intrat în armata roșie în 1920, participând la războiul civil. Alegând cariera armelor, în anii interbelici a urmat diferite școli militare. În timpul războiului a deținut rînd pe rînd funcția de comandant de corp de armată, locțiitor de comandant de armată, după care a comandat succesiv Armatele 38, 1 de tancuri, 1 de gardă, 40 (între 1942-1943), iar din octombrie 1943 pînă la sfîrșitul marii conflagrații Armata 38. După război a ocupat importante funcții militare, printre care și aceea de locțiitor al ministrului Apărării a U.R.S.S. Pentru merite deosebite i s-au decernat titlurile de Erou al U.R.S.S. și Erou al R.S. Cehoslovace, a fost decorat de cinci ori cu Ordinul

Lenin și cu alte înalte ordine. Mareșalul K.S. Moskalenko este membru al C.C. al P.C.U.S. și deputat în Sovietul Suprem al U.R.S.S.

În toamna anului 1942, K.S. Moskalenko a fost numit comandant al Armatei 40, aflată în compunerea Frontului Voronej. Pe baza amintirilor și a cercetării unui vast material de arhivă, în mare parte inedit, el descrie contribuția armatei pe care o conducea la pregătirea și desfășurarea operației Ostrogojsk-Rossoș, în ansamblul Frontului Voronej. În paginile ce urmează, reproducem câteva fragmente condensate din acest episod relatat de K.S. Moskalenko în cartea amintită.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

I. D.

Pe Frontul Voronej liniștea e doar aparentă

Avionul a sosit la Moscova noaptea. Dimineața, la Hotelul Arhangelskoe, unde mi se rezervase o cameră, a telefonat A.M. Vasilevski, șeful Marelui Stat Major.

— Vino la mine!, mi-a spus el. Trebuie să mergem la comandantul suprem.

Am plecat imediat. Nici Vasilevski nu s-a lăsat mult așteptat, astfel că, în scurt timp, ne aflăm în anticameră la comandantul suprem. Aici, șeful Marelui Stat Major m-a rugat să aștept puțin, iar el a intrat în cabinet la I.V. Stalin.

În anticameră era liniște. Telefoanele suau în surdina. Încăperea era plină. Așteptând să fie chemați, unii discutau în șoaptă între ei, alții parcurgeau cine știe ce documente, continuând, probabil, să se pregătească pentru raport.

Și eu mă pregăteam, dar fără nici un fel de hirtii. Reluam pur și simplu, în minte, evenimentele ultimelor săptămâni, petrecute la Nord de Stalingrad, gândindu-mă că s-ar fi putut întimpla să trebuiască să vorbesc despre ele.

La câteva minute după plecarea lui A.M. Vasilevski, în anticameră a apărut G.K. Jukov.

— De ce ai fost chemat?, m-a întrebat el cu mirare.

Aflând că habar n-aveam de motive, Jukov mi-a promis că se va interesa și a intrat în cabinetul lui I.V. Stalin. A revenit după vreo 15 minute și mi-a comunicat:

— În ce te privește, totul e decis. Comandantul suprem te-a numit comandant al Armatei 40, din compunerea Frontului Voronej. Deci, imediat într-acolo! Pe aerodrom s-a și dat ordin în acest sens.

Am zburat în aceeași zi spre destinație. Frontul Voronej mi se părea liniștit, calm. Și nici măcar nu se întrevedea a se trece foarte curând la acțiuni de luptă. În schimb, se contura tot mai clar perspectiva declanșării, în raionul Stalingrad, a ofensivei în pregătire.

Dar, să fac o mențiune: pregătirea operației ofensive de la Stalingrad a Fronturilor

de Sud-Vest, Don și Stalingrad se desfășura în cel mai strict secret, încît știau de ea doar acei care participau nemijlocit la organizarea ei.

Dar eu, ca „fost stalingrădean”, sesizam cu deosebită acuitate tot ceea ce, într-un fel sau altul, avea tangență cu măsurile care vizau gruparea inamică de la Stalingrad. Și deduceam multe lucruri, fără să-mi imaginez însă amploarea ofensivei care se pregătea...

Cînd am sosit eu, Frontul Voronej se afla sub comanda generalului-locotenent N.F. Vatutin; membru în Consiliul Militar era generalul-locotenent F.F. Kuznețov; șef al Statului major — generalul-maior M.I. Kazakov. În compunerea frontului intrau Armatele 38, 60, 40 și 6. Acestora li se opuneau șapte divizii germane — șase de infanterie și una de tancuri, precum și Armata 2 ungară, compusă din opt divizii de infanterie. În afară de acestea, inamicul mai avea în apropierea imediată a Voronejului, în fișia aripilor stîngi a Frontului Briansk, nouă divizii de infanterie.

În cadrul Armatei 40 intrau patru divizii de infanterie — 100, 159, 206, 141 — Brigada 14 tancuri, două brigăzi antitanc și o serie de regimente de artilerie și de aruncătoare — de întărire. Firește că, la o asemenea componență a armatei, apărarea ei pe un front de 60 kilometri era liniară, neavînd adîncime. De aceea, lucrările de apărare pe limita dinainte căpătau o deosebită importanță.

Am trecut la treabă, începînd cu elaborarea în fiecare divizie a unui plan și cu stabilirea termenelor pentru încheierea lucrărilor de apărare, pentru înlăturarea lipsurilor în amenajarea punctelor de sprijin și a nodurilor de apărare.

Rezultatele s-au văzut foarte curînd. Astfel, la începutul lunii noiembrie, lucrările de apărare erau, în linii generale, încheiate.

În continuare, trebuia să simulăm amenajarea unor puncte de trecere peste riul Voronej, regrouparea trupelor, concentrarea infanteriei și artileriei, precum și a corpului de tancuri la flancul drept al armatei. Evident, toate acestea aveau menirea de a convinge comandamentul inamic că, în sectorul nostru, se pregătește o ofensivă. Personal, îmi era, foarte clar că, în curînd, avea să înceapă ofensiva, undeva, prin apropiere. Dar unde anume?

Răspunsul la întrebare l-a dat ofensiva începută la 19 noiembrie de forțele Fronturilor de Sud-Vest și Don în scopul încercării și nimicirii grupării inamice de la Stalingrad. În ziua următoare, împotriva inamicului acționau cu succes trupele a trei Fronturi — de Sud-Vest, Don și Stalingrad.

Acum, principalul consta în aceea că gruparea inamică de la Stalingrad era încercuită, lichidarea ei fiind o chestiune de timp. În acest context, era normal să avem în vedere că evenimentele din raionul Stalingrad modificau substanțial și sarcinile Frontului

Voronej, care nu mai putea rămâne pasiv. Ce-i drept, știam că începuse pregătirea unei operații ofensive la flancul său stîng, în fișia Armatei 6 (vecinul nostru) însă consideram că aceasta era insuficient, că acțiunile ei trebuiau să fie urmate și de o lovitură a forțelor armatei noastre — Armata 40.

Comandantul suprem aprobă inițiativa

Potrivit aprecierilor mele, trupele Frontului de Sud-Vest și ale flancului stîng al Frontului Voronej trebuiau să înainteze și să ajungă foarte curînd în adîncimea cotelui mare al Donului. În cazul acesta, ele s-ar fi găsit și mai departe decît acum de liniile de cale ferată și, la ducerea ofensivei în direcția Donbassului, puteau să apară serioase dificultăți în aprovizionarea materială a trupelor. Pentru preîntîmpinarea unei asemenea situații era nevoie ca linia ferată de rocădă Voronej — Rostov să fie la dispoziția noastră. Dar cum un sector al ei, de la stația Svoboda pînă spre Sud, se afla în posesia inamicului, se impunea eliberarea acestuia printr-o lovitură dată asupra localităților Ostrogojsk — Rossos, Kantemirovka, adică să se acționeze în întîmpinarea trupelor Frontului de Sud-Vest aflate în atac, lucru pe care putea să-l facă numai Armata 40.

Cînd planul operației mi s-a conturat în minte, l-am expus membrilor din Consiliul militar:

— E limpede că Armata 40 va trebui să atace pe direcțiile Sud-Vest și Sud pentru curățirea de inamic a sectorului de linie ferată cuprins între stațiile Svoboda — Millerovo.

Krainiukov și Grușetki mi-au împărtășit părerea:

— Raportează-i direct comandantului suprem, au încercat ei să mă convingă. Telefonază-i și propune-i o operație pentru armata noastră...

Stăteam ca îndoială... Dar, în fond, de ce nu aș fi telefonat? Era clar că o asemenea operație ofensivă avea să devină foarte curînd necesară. Prin urmare, era mai bine să ne pregătim din timp pentru ea! La data respectivă, comandantul trupelor Frontului Voronej, generalul-locotenent F.I. Golikov, (care îl înlocuise între timp pe Vatutin — n.t.), se afla la flancul stîng, în fișia Armatei 6, ce se pregătea de ofensivă pe cursul mijlociu al Donului, împreună cu trupele Frontului de Sud-Vest.

După ce am reflectat încă o dată la propunerea mea, m-am apropiat de telefon și am cerut legătura cu comandantul suprem. Alături de mine stăteau Krainiukov și Grușetki. Mă așteptam ca, mai întîi, să-mi răspundă cineva din anticamera comandantului. Cînd, deodată am auzit în receptor:

— La telefon Vasiliev.

Știam că Vasiliev era pseudonimul comandantului suprem. În plus, mai avusesem ocazia să vorbesc la telefon cu Stalin. Și, apoi, nici nu era greu să-i recunoști vocea gravă și calmă, cu intonațiile-i caracteristice. Emoționat, m-am prezentat și i-am

adresat salutul cuvenit. Stalin mi-a răspuns, adăugînd:

— Te ascult, tovarășe Moskalenko.

Krainiukov și Grușetki, emoționați și ei, au desfăcut iute în fața ochilor mei harta operativă a situației Frontului Voronej. Am reușit pe loc să formulez concis propunerea privind necesitatea unor acțiuni ferme din partea Armatei 40 în scopul zdrobirii grupării inamice și a eliberării aceluia sector de cale ferată, atît de necesar pentru aprovizionarea trupelor pe parcursul ofensivei Fronturilor Voronej și de Sud-Vest, pe direcțiile Harikov și Donbass.

Stalin m-a ascultat fără să mă întrerupă, fără să pună întrebări.

— Am înțeles propunerea făcută. Vei primi răspuns peste două ore.

Exact peste două ore, a sunat Moscova. Am ridicat receptorul și, din nou, m-am prezentat:

— La aparat, Moskalenko.

De la celălalt capăt al firului, am auzit vocea de mai înainte:

— Vorbește Vasiliev. Aprob și sprijin inițiativa dumitale. Se permite efectuarea operației. Pentru realizarea ei, Marele Cartier General întărește Armata 40 cu următoarele forțe: trei divizii de infanterie, două brigăzi de infanterie, o divizie de artilerie, o divizie de artilerie antiaeriană, trei brigăzi de tancuri, două-trei regimente de gardă de aruncătoare; iar mai tîrziu veți primi un corp de tancuri. Vă sînt suficiente aceste forțe pentru desfășurarea cu succes a operației?

— Ne ajung, tovarășe comandant suprem! am răspuns eu. Vă mulțumim pentru întărirea armatei cu efective atît de importante. Vom justifica încrederea acordată.

— Vă urez succes!

Am pus receptorul la loc și, întorcîndu-mă spre Krainiukov și Grușetki, am înțeles după expresia luminoasă a feței lor că deduseseră esențialul: aprobarea propunerii de către Marele Cartier General. Le-am confirmat presupunerea și le-am comunicat apoi tot ce-mi spusese Stalin precizînd:

— În curînd și Armata 40 va trece, în compunere întărită, de la apărare la ofensivă.

Convorbirile telefonice cu comandantul suprem avuseseră loc la 23 noiembrie. După citeva zile, din însărcinarea lui Stalin, a sosit la punctul de comandă al Armatei 40 generalul de armată G.K. Jukov. Acesta mi-a confirmat că Marele Cartier General nu numai că se interesa de posibilitățile desfășurării operației ofensive în sectorul nostru de front, dar îi și acorda o mare importanță.

Spre mirarea mea, Jukov era întrucîtva sceptic. Neobiectînd împotriva ideii însăși a ofensivei proiectate, el considera, totuși, că vom întîmpina dificultăți foarte mari în executarea ei.

— Ți-a trebuit operația asta ofensivă!, mi-a reproșat el, examinînd încruntat harta desfășurată sub ochii săi. Oare nu știi că ai în fața importantelor forțe ale inamicului, o apărare adînc eșalonată, cu un dezvoltat sistem de lucrări și baraje genetice?

— Dificultăți, firește, vom întâmpina. Și încă mari, am replicat eu. Dar, cu toate acestea, vom rupe apărarea inamică, îl vom zdrobi pe dușman.

Încrederea mea se întemeia, în primul rând, pe faptul că, pentru desfășurarea operației ofensive, aveau să fie afectate forțele necesare. Dar existau și alți factori nu mai puțin importanți. Studiindu-se minuțios apărarea inamică pe toată adâncimea fișiei ei principale, ajunseseam la concluzia că eram în stare să neutralizăm punctele de foc din prima linie chiar în perioada pregătirii de artilerie. Apoi, în cazul reușitei ofensivei care se pregătea în fișia vecinului din stînga, Armata 6 sovietică, trebuia să se înrăutățească foarte mult și situația trupelor care ni se opuneau nouă. În sfîrșit, cea mai mare parte a acestora din urmă o constituia Armata 2 ungară, iar în rîndurile ei se aflau mulți soldați și ofițeri care nu doreau să lupte pentru interesele Germaniei hitleriste. Și acest lucru facilita, într-o bună măsură, îndeplinirea misiunii.

Jukov își schimbă părerea

Probabil, nu am reușit să spulber îndoielile generalului de armată G. K. Jukov, care, după ce m-a ascultat, s-a ridicat spunîndu-mi:

— Să mergem la trupele din prima linie. Să vedem la fața locului...

Am străbătut tranșeele din prima linie a capului de pod. De aici pînă la fortificațiile inamicului erau cam 150-200 m. Pe alocurea, am reușit să ne apropiem tîrîș chiar și mai mult. Culcați în spatele vreunei ridicături de pămînt sau al vreunei tufe, la 80-100 metri de dușman, cercetam cu atenție barajele, examinam căile de acces spre limita dinaintea și spre sistemul de foc.

Lămuriri ne dădea comandantul Diviziei 25 infanterie de gardă, generalul Șafarenko; el cunoștea bine nu numai sectoarele de tragere ale armamentului, ci și punctele de odihnă pentru personal, locurile posturilor de observare, dispunerea depozitelor dușmanului. La întoarcere, G. K. Jukov a stat de vorbă cu soldați și ofițeri, interesîndu-se de cele mai mici amănunte referitoare la comportamentul trupelor adversarului: regimul

de foc, orele de primire a hranei, de schimbare a santinelelor.

La fel a procedat Gheorghi Konstantinovici și puțin mai la stînga, în fișia Diviziei vecine, 107 infanterie, a colonelului P. M. Bejko. După aceea, am vizitat Divizia 141 infanterie de la flancul drept, pe care o comanda colonelul N. I. Șpilev.

Trupele care ni se opuneau se găseau pe malul de Vest al Donului încă de la începutul lui iulie și, în cele peste cinci luni de zile, își amenajaseră o bună apărare. Limita ei dinainte trecea pe malul vestic al Donului, mai înalt cu aproape o sută de metri față de cel pe care îl ocupam noi. Acest lucru îi permita inamicului să examineze dispunerea trupelor noastre pe o mare adîncime și să creeze un sistem de foc de flancare de-a lungul albiei rîului și pe versantul abrupt.

Comandamentul inamic concentrase în prima linie cea mai mare parte a armamentului automat.

Pe Jukov îl interesa, de asemenea, cea de-a doua linie a apărării inamicului, unde terenul abunda în viroage, piraie și crînguri. Toate aceste obstacole naturale fuseseră folosite pentru consolidarea apărării.

Cele mai trainice puncte de sprijin erau amenajate în localitățile Storojevoe și Uriv-Pokrovskoe, precum și în așa-zisa Pădurice de nuci — cota 185. I-am atras atenția lui Gheorghi Konstantinovici asupra lor și mai ales asupra celei din urmă. Jukov a fost de acord că punctul de sprijin dispus aici reprezintă o poziție cheie.

— Da, fără îndoială, acesta trebuie cucerit în primul rînd! Altfel, vor spori dificultățile de rupere a apărării în ansamblu.

Ne-am întors la Statul major al armatei noaptea tîrziu. Aici se adunaseră deja comandanții de divizii, comandanții de arme și șefii serviciilor, convocați anume. Mai întîi, reprezentantul Marelui Cartier General a ascultat raportul șefului cercetării armatei, colonelul S. I. Cernîh, privind starea apărării inamicului, intențiile și forțele lui. Datele cercetării completau substanțial imaginea pe care Jukov și-o făcuse pe parcursul vizitei făcută trupelor.

Apoi, Jukov le-a propus comandanților de divizii să-și spună părerea în legătură cu proiectata operație ofensivă. Toți s-au exprimat în favoarea desfășurării ei.

Jukov asculta cu răbdare și multă atenție. Era evident că își schimbase părerea pe care

În p. 43: pușcași sovietici dintr-o unitate a Armatei 40 iau cu asalt pozițiile dușmane
Trupe hitleriste încercuite la Stalingrad încearcă fără succes să iasă din împresurare

o avusese la sosire. Probabil, experiența sa vastă îl ajutase să aprecieze pe loc și în mod corect situația și să renunțe la atitudinea sceptică față de ideea unei operații ofensive în fișia Armatei 40.

Jukov le-a ordonat celor doi comandanți de divizie, generalul Șafarenko și colonelul Bejko, în sectorul cărora avea să aibă loc lovitura principală, să se prevadă totul pînă la cel mai mic amănunt. Timp pentru pregătire veți avea suficient. Despre tot ceea ce am văzut și am auzit pe parcursul vizitei mele la Armata 40 — a spus el în încheiere, adresîndu-se tuturor celor de față — voi raporta comandantului suprem. Voi sprijini propunerea de a se desfășura operația ofensivă. Vă doresc succes, tovarăși, în viitoarele lupte!

După ce l-am condus pe reprezentantul Marelui Cartier General la Statul major al frontului, de unde urma să decoleze spre Moscova, ne-am apucat cu înflăcărare de pregătirea ofensivei. Sigur, nu putea fi vorba de grabă, întrucît din discuția cu G.K. Jukov dinaintea plecării sale înțelesesem că aveam la dispoziție cel puțin o lună. Termenul se datora atît situației în ansamblu la aripa de Sud a Frontului sovieto-german, cît și măsurilor care urmau să fie luate prin înțărirea Armatei 40.

Încă de la 23 noiembrie 1942, trupele sovietice desăvîrșiseră la Stalingrad încercuirea grupării principale a inamicului. 22 divizii inamice și alte numeroase unități afectate se găseau strînse într-un inel, pe un teren bătut cu foc din toate direcțiile. Armata germano-fascistă era în pragul catastrofei. Încercînd să o preîntîmpine și, totodată, să mențină în minile sale raionul Stalingrad, comandamentul hitlerist a încercat să rupă dinafară inelul încercuirii. În acest scop, a creat concomitent două mari grupări de izbire. Una, în raionul Kotelnikovo, cealaltă la Tormosin. Gruparea de la Kotelnikovo a trecut la ofensivă la 12 decembrie și a fost zdrobită de trupele Frontului de Sud-Vest la sfîrșitul acelei luni. Cum concentrarea grupării de la Tormosin trena, trupele Frontului de Sud-Vest au primit ordinul de a o zdrobi. Acestora, comandantul suprem le-a fixat misiunea de a prinde în clește gruparea din raionul Bokovskaia — Morozovsk, de a pătrunde în spatele ei și de a o lichida printr-o lovitură concomitentă cu Armatele 5 tancuri și 3 de gardă dinspre Est, precum și cu Armata 1 de gardă dinspre Nord-Vest.

Așadar, trupele Frontului de Sud-Vest trebuiau să atace pe direcția Sud-Est, și nu Sud-Vest, cum se prevăzuse anterior. Zdrobirea grupărilor deblocate ale inamicului a amînat înfăptuirea planului de ofensivă al Armatei 40, la care se putea proceda numai după curățirea de inamic a marelui cot al Donului și, de aceea, după plecarea lui Jukov, multă vreme încă nu a fost vorba de data începerii ofensivei. Declanșarea ei a fost stabilită prin Directiva din 21 decembrie a Marelui Cartier General.

**În românește de
Margareta MIHĂILESCU**

Cărți sosite la redacție

● **Lucrătu Pătrășcanu — STUDII ECONOMICE ȘI SOCIAL-POLITICE. 1925-1945** (sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.).

Editura Politică, București, 1978, 232 pp., 14 lei: volumul reunește lucrările Reforma agrară în România mare și urmările ei (1925); Anglia și Statele Unite (1927); Procesul feroviarilor din București după masacrul de la Grivița (1933); Sarcinile P.C.R. în situația economică și politică actuală din România (1934); Ion al Babei — deputat clăcaș în Divanul ad-hoc al Moldovei (1945).

● **Nicolae N. Birdeanu — MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN PORTURILE ROMÂNIEI.**

Editura Politică, București, 1978, 168 pp., 5 lei: pagini de istorie a proletariatului din a doua jumătate a sec. XIX și începutul sec. XX.

● **Sergiu Columbeanu, Radu Valentin — VLAD DRACUL.**

Editura Militară, București, 1978, 127 pp., 4,25 lei: viața și domniile (1436-1442, 1443-1447) unui urmaș al lui Mircea cel Bătrîn.

● **Nicolae Edroiu — HOREA'S UPRISING.**

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 86 pp., marea răscălad din 1784 a țărănilor români din Transilvania, ridică la luptă pentru libertate și dreptate socială și națională.

● **Ion Dobocan — CONVINGERE ȘI DEVOTAMENT.**

Editura Politică, București, 1978, 168 pp., 5 lei: episoade din lupta comunistilor în perioada interbelică, evocate de un participant direct.

● **MANUSCRIPTUM.**

București, 1978, 192 pp., 10 lei: numărul 2(31)/1978 al publicației Muzeului Literaturii Române, comemorînd 130 ani de la revoluția din 1848.

● **George Săsărman, George David, Sanda Voiculescu — ȘAPTE CETĂȚI SUB SOARELE GLORIEI.**

Editura Militară, București, 1978, 148 pp., 5 lei: străvechile așezări de la Severin, Hunedoara, Deva, Poenari, Bran, Neamț și Suceava, martore ale îndelungatului drum de luptă a românilor pentru libertate și independență.

● **Stelian Neagoe — TRIUMFUL RAȚIUNII ÎMPOTRIVA VIOLENȚEI.**

Editura Junimea, Iași, 1977, 544 pp., 22 lei: Universitatea ieșeană între cele două războaie mondiale, angajată în lupta antifascistă a întregului popor, din inițiativa și sub conducerea Partidului Comunist Român.

La 12 iulie 1904, la Parral, în Chile, se naște Nefteli Ricardo Reyes Basoalto, iar, la 23 septembrie 1973, înceta din viață, la Santiago de Chile, Pablo Neruda. Între cele două date s-a consemnat una dintre cele mai pasionante existențe umane ale secolului nostru. Viața acestui om a trecut nu numai în istoria culturii mondiale, ci și în conștiința omenirii.

Cel care avea să rostească acel năvalnic Să se trezească pădurarul a început să scrie primele versuri la 7 sau 8 ani. Vreme de 65 ani, Pablo Neruda (pseudonim luat în adolescență, de teama de a nu-și atrage minia tatălui dornic să-l vadă mai degrabă îmbrățișând medicina sau ingineria) a cîntat prin scrisul său pămîntul natal și neamul araucanilor¹, a cîntat omul de pretutindeni și lupta sa pentru dreptul la viață, la dragoste, la demnitate. A cîntat, mai presus de orice, marea împotrivire a popoarelor față de iazma otrăvitoare a fascismului, care, în deceniul 1930-1940, se întindea amenințătoare peste lume.

„Am avut acel sentiment al istoriei care este, cit de cit, conștiința poetului” — așa își definește vocația Pablo Neruda. Istoria tragică a incașilor², ca și istoria omului de pe întreg pămîntul se regăsesc unite în poezia sa. Cîntarea sărbătorii și Douăzeci de poeme de dragoste și o cîntare de deznaștere, Cîntec de dragoste pentru Stalingrad și Un cîntec pentru Bolivar, Tentativa omului infinit și Reședințe pe pămînt, Ode elementare și Navigări și întoarceri, Pietrele din Chile și Cîntece de vitejie se adună în biblioteca de aur a veacului. În ele și, mai presus de toate, în Cîntecul general³ răzbată conștiința poetului înfrățit în toate cu destinul omenirii.

¹⁻³ Magazin Istoric, nr. 1/1975; 7/1970.

¹ În limba română au fost traduse din opera nerudiană, printre altele: *Poeme*, în românește de Constantin Varta, București, 1950; *Poeme*, traducere de Eugen Jebelceanu, București, 1951; *Strugurii și vîntul*, *Poem*, în românește de Maria Banus, București, 1956; tot Maria Banus semnează tălmăcirea *Poezii noi*, București, 1963; *Poeme*, traducere de Radu Bouraeanu, Mătasea și metalul. *Poeme de dragoste*, în românește de Aurel Covați, București, 1973.

Laureat, în 1971, al premiului Nobel pentru literatură, Neruda este definit, în ultima ediție a Enciclopediei britanice (Chicago, 1977, vol. VII, p. 264), drept „unul dintre cei mai fertili și mai originali poeți care au scris în limba spaniolă”.

Fiu al unui muncitor de la căile ferate, trăind viața celor umiliți și obidiți, deseori în surghiun, Pablo Neruda a intrat în lupta cea mare de partea forțelor binelui. „Am început să devin comunist în Spania, în timpul războiului civil”, avea să spună mult mai târziu

poetul, care declarase odată că „Marele Partid Comunist este unicul partid al Omului”. Fermitatea convingerilor sale l-a opus fascismului, oriunde se manifesta el, de la agresiunile lui Hitler și Mussolini pînă la dictaturile din America Latină. Muncitorii de la minele de cupru și salpetru l-au ales senator al Republicii Chile, la 4 martie 1945. La 15 iulie, același an, a devenit membru al Partidului Comunist din Chile, pentru ca, un sfert de secol mai târziu, în septembrie 1970, să fie candidatul acestui partid la președinția republicii. Ca unul din liderii Unității Populare — alianța forțelor de stînga din Chile — a renunțat să mai candideze, în favoarea socialistului Salvador Allende. Iată cum descrie poetul campania electorală a candidatului stîngii: „Luînd cuvîntul la adunări imense, la

care participau mii și mii de chileni, schimbînd automobilul cu trenul, trenul cu avionul, avionul cu vaporul și vaporul cu calul, în lunile acelea epuizante, Allende și-a dus misiunea la bun sfîrșit, fără să șovăie”.

Neruda și-a început cariera diplomatică în Birmania, în 1927, în calitate de consul onorific al țării sale la Rangoon. Au urmat Ceylon, Singapore, Indonezia, Malaysia, Argentina, Spania, Franța, Mexic. Peste tot Neruda și-a făcut prieteni dar și dușmani, pretutindeni a lăsat, mai ales, versurile sale, înfrățite cu oamenii acelor pămînturi.

Ambasador al țării sale în Franța (1970-1973), Neruda scria: „Cînd am ajuns la Paris pentru a prelua conducerea ambasadei noastre, mi-am dat seama că trebuia să plătesc un tribut greu propriei mele vanități. Acceptasem postul fără să mă gîndesc prea mult,

SENTIMENTUL ISTORIEI LA PABLO NERUDA

lăsându-mă din nou dus de valul vieții. Îmi suridea ideea de a reprezenta un guvern popular victorios [prezidat de Allende], ajuns la putere după atîția ani de guvernări mediocre și mincinoase. În fond, poate că ceea ce mă încetase cel mai mult era să intru cu un nou prestigiu în clădirea Ambasadei chilene, acolo unde înghitisem umilințe atunci cînd organizasem emigrația spaniolilor republicani în țara mea. Fiecare dintre ambasadorii dinaintea mea contribuise la persecutarea, la denigrarea și la rănirea mea. Prigonitul avea să ia loc pe scaunul prigonitorului, să mînnice la masa sa, să doarmă în patul său și să deschidă ferestrele vechii ambasade pentru ca înăuntru să pătrundă noul aer al lumii”.

Poet, militant, diplomat. Iată ipostazele cele mai cunoscute ale identității lui Pablo Neruda, omul lungilor călătorii, prietenul lui Federico Garcia Lorca¹ și Ilia Ehrenburg², al lui Rafael Alberti³ și Louis Aragon⁴ al atîtor și atîtor mari artiști ai veacului nostru. Într-una dintre aceste călătorii, în 1960, a poposit și în România — la București și în Carpați — s-a împrietenit cu Mihai Beniuc, Radu Bouréanu, Eugen Jebeleanu și a scris despre poezii române, „cu lunga lor istorie” că „sînt cei mai curajoși și, în același timp, cei mai veseli din lume. Grupul acela de trubaduri, tot atît de români ca și păsările de pe meleagurile lor împădurite, tot atît de fermi în patriotismul lor, de hotărîți în revoluția lor și

de îmbătător îndrăgostiți de viață au constituit o revelație pentru mine. În puține locuri mi-am făcut atît de repede, atît de mulți frați”.

Aceste gânduri, ca și noianul celorlalte pe care i le-a zămislit propria-i viață, sînt adunate în volumul memorialistic *Confieso que he vivido* memorias, apărut la Barcelona în 1974. Versiunea românească, Mărturisesc că am trăit..., semnată de Nina Ecaterina Popescu, cu o prefață de Eugen Jebeleanu, se află sub tipar, la Editura Politică.

Redactarea memoriilor lui Pablo Neruda, a fost, din nefericire, întreruptă de moartea autorului. De ordonarea definitivă a materialului s-au ocupat soția sa, Matilde Neruda, și poetul Miguel Otero Silva.

Episodul, pe care-l prezentăm în avanpremieră editorială cititorilor noștri, relatează eforturile lui Neruda, în 1939, pe cînd era consul la Paris, pentru a organiza imigrarea în Chile a refugiaților spanioli.

Subtitlurile, notele, ca și explicațiile cuprinse între paranteze drepte aparțin redacției revistei Magazin istoric.

I. W.

¹ Federico Garcia Lorca (1899-1936), poet și dramaturg spaniol. Director, din 1931, al teatrului universitar itinerant, „La Barraca”, s-a dăruit cu pasiune misiunii de a face cunoscut, plină și în cătunele cele mai îndepărtate, teatrul clasic spaniol. Multe din piesele sale au văzut lumina rampei pe scenele românești: Mariana Pineda (scrisă în 1927), Nuntă însingurată (în 1933), Casa Bernardi Alba (în 1936). Despre poetul Garcia Lorca, criticul spaniol Angel del Rio spunea: „Modern și în același timp tradiționalist, cultivat și în aceeași măsură primitiv, Lorca a fost, pe bună dreptate, numit esența poeziei vii.” (Vida y Obras de Federico Garcia Lorca, Saragossa, 1952).

² Ilia Grigorievici Ehrenburg (1891-1967), scriitor și ziarist sovietic. Civilizația europeană contemporană, realitățile sovietice, ca și momente din cel de-al doilea război mondial, sînt surprinse, cu acuitate, în vasta și complexă sa operă.

³ Rafael Alberti (n. 1902), poet spaniol. Membru al Partidului comunist, participă, în 1936, la războiul civil, emigrează la Moscova și apoi la Buenos Aires; vizitează în repetate rânduri România, traducînd, în limba spaniolă, versuri de Eminescu și Arghezi.

⁴ Louis Aragon (n. 1897), poet și romancier francez; *Tralé du style*, apărut în 1928, mărturisește nădejdile autorului într-o revoluție totală, nu numai estetică ci și morală și politică. Ca membru al Partidului Comunist Francez, Aragon afirmă un nou crez artistic în valoarea renasterii morale a omului. Angajat în viața politică, devine directorul ziarului comunist *Le soleil*. Impresiile păstrate din lupta în rîndurile Rezistenței au fost transpuse în versuri de factură, în același timp, clasică și populară. După Eliberare a fost unul din animatorii Comitetului național al scriitorilor și director al săptămînalului *Les Lettres françaises*. În perioada următoare va aborda romanul istoric. La semnele sale apare ca subiect „cele 100 zile” cuprinse între 20 martie 1815 — reîntrirea lui Napoleon în Paris, și 22 iunie 1815 — data celei de-a doua abdicări.

«Consider că omul trebuie să trăiască în patria în care s-a născut și că dezrădăcinarea ființei lui înseamnă o frustrare care, într-un fel sau altul, îi umbrește sufletul. În ceea ce mă privește, nu pot viețui altundeva decât în patria mea. Nu pot trăi dacă picioarele, mâinile și auzul meu nu se află aici, dacă nu-i presimt zvonul apelor și umbrele ei, dacă nu caut prin rădăcinile mele în țărîna ei, substanța maternă».

MĂRTURISESC CĂ AM TRĂIT... (I)

PABLO NERUDA

Din nou m-am înapoiat în patria mea cu clasa a treia a unui vapor. Deși în America Latină nu s-a întimplat ca scriitori eminenți să devină trădători, să se pună în slujba fascismului, cum a fost cazul lui Céline¹, Drieu la Rochelle² sau Ezra Pound³, totuși nu se poate spune că nu a existat un puternic curent întretinut cu subsidii financiare sau pe altă cale de hitlerism. Peste tot apăreau mici grupuri, care te întîmpinau cu salutul fascist, ridicînd brațul, și care se ascundeau sub numele de gărzi de asalt. Nu era însă vorba numai de mici grupuri. Vechile oligarhii feudale de pe continent simpatizau (și încă mai simpatizează) cu orice fel de anticomunism, indiferent dacă provine din Germania sau din partea cercurilor reacționare autohtone. Nu trebuie uitat nici faptul că anumite regiuni din Chile, Brazilia și Mexic sînt populate, aproape în întregime, de urmași ai germanilor. Aceste sectoare au fost captivate cu ușurință de meteorica ascensiune a lui Hit-

ler și de povestea sa despre mileniul de măreție germană [Hitler promisese că al treilea Reich va dura 1 000 ani].

Artileria literară împotriva naziștilor

Pe vremea cînd Hitler obținea victorii zgomotoase, am fost nevoit, nu o dată, să străbat vreun sat sau vreun oraș din Sudul țării trecînd pe sub adevărate păduri de steaguri cu crucea încirigată. Odată, aflîndu-mă într-o mică localitate din Sud și vrînd să dau un telefon, m-am văzut obligat să-i fac Führerului o nedorită reverență. Proprietarul localului unde se afla singurul telefon din localitate, un neamț, se străduise să așeze astfel aparatul, încît fără să vrei rămîneai cu brațul ridicat în aer, în chip de salut, în fața portretului lui Hitler.

Am condus revista *Aurora de Chile*. Întreaga artilerie literară (căci alta nu aveam) era îndreptată împotriva naziștilor, care cotropeau țară după țară. Ambasadorul hitlerist din Chile a dăruit Bibliotecii Naționale cărți reprezentînd așa-numita cultură neogermană. Am răspuns acestui gest cerînd tuturor cititorilor noștri să ne trimită adevăratele cărți germane, ale adevăratei Germanii, interzise de Hitler. Am trăit o experiență deosebită. Am fost amenințat cu moartea; am primit multe pachete, frumos ambalate, cu cărți ce conțineau tot felul de porcării; am primit, de asemenea, colecții întregi din *Stürmer*, ziarn pornografic, sadic și antisemit, condus de Julius Streicher, spînzurat pe

¹ Louis-Ferdinand Destouches, zis Louis-Ferdinand Céline (1894-1961), medic și prozator francez; colaboraționist în perioada ocupației naziste, fapt pentru care a fost condamnat la moarte în contumacie, în 1944. Cititorul român al cărții *Voyage au bout de la nuit*, apărută recent sub titlul *Călătorie la capătul nopții*, ar fi meritat o traducere mai corespunzătoare valorii ridicate a originalului, dar și o prefață mai pertinentă și mai explicită privind nefasta activitate hitleristă a scriitorului francez.

² Pierre Drieu la Rochelle, poet, romancier și eselist (1893-1945); colaboraționist al ocupațiilor germane, s-a sinucis cîteva luni după eliberarea Franței, în ziua primirii mandatului de arestare, pentru a se sustrage procesului ce i se întentase pentru colaboraționism.

³ Ezra Loomis Pound (1885-1972), poet american cu simpatii profasciste.

drept la Nürnberg¹, după ani de zile. Încetul cu încetul însă timid, au început să ne sosească ediții, în limba germană, din Heinrich Heine², Thomas Mann³, Anna Seghers⁴, Einstein⁵, Arnold Zweig⁶. După ce am strîns circa 500 volume, ne-am dus să le dăruim Bibliotecii Naționale.

Dar, surpriză! Pentru noi ușile Bibliotecii Naționale erau ferecate cu lacăt.

Atunci am organizat un marș. Am intrat în salonul de onoare al Universității purtînd portretul pastorului Niemöller⁷ și cel al lui Karl von Ossietzky⁸. Nu-mi mai amintesc care era prilejul, dar chiar atunci avea loc o sedință prezidată de don Miguel Cruchaga Tacornal, ministrul Afacerilor Externe. Am așezat cu grijă cărțile și portretele pe estrada prezidențială. Bătălia a fost cîștigată. Cărțile au fost primite.

Intenționam să mă dedic muncii mele literare cu și mai mare dăruire și forță. Contactul cu Spania mă fortificase și mă maturizase. Trebuia să pun capăt orelor amare ale poeziei mele. Subiectivismul melancolic din *Douăzeci de poeme de dragoste* sau patetismul dureros din *Reședințe pe pămînt* erau epuizate. Am intuit existența unui filon ascuns nu în adîncuri, sub stînci, ci sub filele cărților. Oare, poezia nu poate sluji semenilor noștri? Nu ar fi nimerit să însoțească oamenii în luptă? Mersesem destul pe drumul iraționalismului și negativismului. Trebuia să mă opresc și să caut calea umanismului, ocolit de literatura contemporană, dar adînc înrădăcinat în aspirațiile ființei omenesci.

Mă pregăteam să lucrez la *Cînt general*. Aveam însă nevoie de un loc potrivit; am găsit o casă de piatră pe malul oceanului, într-un loc neștiut de lume, numit *Insula Neagră*. Proprietarul casei, don Eliadio So-brino, vechi socialist spaniol, era căpitan de vas. Deși construise casa pentru familia lui, s-a învoit să mi-o vîndă. Dar cu ce s-o cum-păr? Am oferit proiectul volumului *Cînt general* Editurii Ercilla, unde îmi publicam pe atunci lucrările; mi-a fost respins. Cu sprin-jul altor editori, care i-au plătit direct pro-prietarului, am reușit, în cele din urmă, să am, în anul 1939, propria mea casă de crea-ție, în *Insula Neagră*.

Ideea unui poem central reunind evenimen-tele istorice, condițiile geografice, viața și lupta popoarelor noastre îmi apărea ca o sar-

cină ce nu suferea amîinare. Tărîmul sălbatic al insulei, cu tumultuoasa frămîntare a va-lurilor oceanului, mă îmbia să mă dăruiesc cu pasiune noului meu cînt.

Misiune nobilă în Franța

Viața însă m-a obligat curînd să părăsesc acelu loc.

Îngrozitoare vestii despre emigrația spa-niolilor ajunseseră pînă în Chile. Peste cîni sute de mii de bărbați și femei, atît militari cît și civili, trecuseră granița în Franța. Sub presiunea forțelor reactoare, guvernul lui Léon Blum⁹ i-a dus în lagăre, i-a împrăș-tiat prin fortărețe și închisori, i-a îngrădît în regiunile africane din apropierea Saharei.

În Chile avuseseră loc o schimbare de guvern. Forțele populare chilene se întăriseră toc-mai datorită suferințelor prin care trecuse po-porul spaniol. Guvernul Frontului Popular din Chile¹⁰ a hotărît să mă trimită în Franța, încredințîndu-mi cea mai nobilă misiune pe care am avut-o în viața mea: aceea de a-i scoate pe spanioli din închisori și de a-i aduce în Chile. Poezia mea putea astfel să iradieze, ca și razele de lumină din America, asupra acestei mulțimi de oameni, împovărați, ca nimeni alții, de suferință și plini de eroism. Versurile mele s-ar fi împletit astfel cu sprin-jinul material pe care-l acorda spaniolilor America, continent care, adăpostindu-i, își plătea o foarte veche datorie.

Aproape invalid (cu puțin timp înainte fusesem operat și aveam un picior în ghips), am ieșit din birlog și m-am prezentat preșe-dintelui Republicii. Don Pedro Aguirre Cer-da m-a primit cu simpatie.

— Da, adu-mi mii de spanioli! Avem de lucru pentru toți. Adu-mi pescari, adu-mi oameni din Țara Bascilor, din Castilia, din Extremadura.

Cîteva zile după aceea, cu piciorul încă în ghips, am plecat spre Franța, pentru a trimite spanioli în Chile.

Aveam o sarcină concretă. Eram consul însărcinat cu imigrarea spaniolilor, așa suna titlul funcției mele. M-am prezentat la Am-basada Republicii Chile, din Paris, etalîndu-mi titlul.

Deși în patrie situația și guvernul nu mai erau aceleași, la Ambasada din Paris nu se schimbaseră nimic. Perspectiva de a trimite spanioli în Chile i-a umplut de furie pe diplo-mați și sclivisiți. Mi-au dat un birou lîngă bu-cătărie persecutîndu-mă în fel și chip, ajun-gînd pînă acolo încît îmi refuzau chiar și hîrtia de scris. La ușa Ambasadei se strîngeau valuri de oameni; luptători răniți, ju-riști, scriitori, medici care-și pierduseră cli-nicile, muncitori de tot felul.

⁹ Léon Blum, om politic și scriitor francez (1872-1950). Lider al Partidului Socialist Francez; prim-mi-nistru în guvernele Frontului Popular (1936-1937 și martie-aprilie 1938). Deportat în Germania, în 1943, și eliberat, în mai 1945, a devenit, ulterior, liderul unui guvern socialist monocolor (1946).

¹⁰ În 1936, partidele chilene de centru și de stînga au constituit un Front Popular, care a întrunit majorita-țe voturilor la alegerile prezidențiale din 1938. În urma acestui succes, s-a constituit un guvern al Frontu-lui Popular condus de Pedro Aguirre Cerdá.

¹ *Magazin istoric*, nr. 9-12/1970.

² Heinrich Heine (1797-1856), poet german. Întîl-nirea cu K. Marx (1844) îl orientează spre o nouă fază de creație, aceea a literaturii cu conținut politic-social și cu pronunțat caracter polemic-satiric.

³ Thomas Mann (1875-1955), scriitor german, la-ureat, în 1929, al premiului Nobel; *Magazin istoric*, nr. 12/1971, 1/1972.

⁴ Anna Seghers (de fapt Netty Radvanyi, n. 1900), scriitoare germană, stabilită după un lung exil, în R.D.G. (1947).

⁵ Albert Einstein (1879-1955), fizician german, naturalizat cetățean american în 1940. Laureat, în 1921, al premiului Nobel. Autorul teoriei relativității, care a revoluționat, la vremea sa, științele fizico-matematice.

⁶ Arnold Zweig (1887-1969), prozator și dramaturg german, stabilit, din 1948, în R.D.G.

⁷ Martin Niemöller (n. 1892), teolog german din R.F.G., militant al mișcării mondiale pentru pace.

⁸ Karl von Ossietzky (1889-1938), publicist german; laureat al premiului Nobel pentru pace. *Magazin isto-ric*, nr. 11/1972.

Cum pînă la biroul meu de la etajul IV oamenii își croiau drum cu mare greutate, funcționarii Ambasadei au inventat ceva diabolic. Au oprit ascensorul. Mulți dintre spanioli fuseseră răniți în război sau erau supraviețuitori din lagărul de concentrare din Africa. Mi se rupea inima cînd îi vedeam urcînd anevoie scările pînă la etajul al patrulea, în timp ce funcționarii aceia odioși se distrau pe socoteala mizeriilor pe care le născociau.

Viața fiecărui om ce venea de acolo, de acolo de unde totul însemna înfrîngere și captivitate, constituia un roman, cu plînsesele, cu risetele, cu singurătatea, cu ideile lui. Cîteva din aceste povești m-au umplut de uimire.

Am cunoscut un general de aviație, înalt și sobru. Urmas Academiilor militare și avea tot felul de titluri. Umbla pe străzile Parisului asemenea unei umbre donquijotești a pămîntului spaniol, bătrîn și drept ca un plop din Castilia.

Cînd armata franchistă a împărțit zona republicană în două, generalul Herrera trebuia să patruleze într-un întineric dens, să inspecteze punctele de apărare, să dea ordine în cele două zone. Surlava zona inamică în nopțile cele mai întunecoase cu avionul complet neluminat. Din cînd în cînd, tirul franchist aproape îi atingea aparatul. Deoarece stătea mereu în întineric și se plictisea, generalul a învățat alfabetul Braille. După ce a învățat bine scrisul orbilor, a început să-și facă primejdioasele lui raiduri citind cu degetele, în timp ce sub el se consumau focul și durerea războiului civil.

O altă poveste de care-mi amintesc cu emoție este cea a poetului andaluz Pedro Garfias. Aflîndu-se în exil, ajunsese în Scoția, la castelul unui lord. Castelul fiind pustiu, Garfias — andaluzian fără astîmpăr — obișnuia să se ducă zilnic la cîrciuma din comitat, unde, în tăcere, căci nu știa englezește, iar spaniola lui dialectală nici măcar eu nu eram în stare s-o înțeleg, își bea berea singuratic și plin de melancolie. Clientul mut a atras atenția cîrciumarului. Într-o seară, după ce toți mușterii plecaseră, cîrciumarul l-a rugat să mai rămînă. Au bătut împreună, în liniște, așezați lingă soba în care focul arunca scînteii, invitatul vorbind pentru amîndoi.

Vizitele aveau să devină curînd un adevărat ritual.

În fiecare seară, Garfias era invitat de cîrciumar, și el singur, fără nevastă, fără familie. Încetul cu încetul, limbile s-au dezlegat. Garfias îi povestea cîrciumarului despre războiul din Spania, folosindu-se de interjecții, înjurături, imprecacții foarte andaluziene. Cîrciumarul îl asculta în tăcere, cu religiozitate, neînțelegînd, firește, nici o boabă.

La rîndul lui, scoțianul a început să-și povestească și el necazurile; poate că intimplarea cu soția care-l părăsise, poate că isprăvi de ale fiilor lui, ale căror portrete, în uniforme militare, decorau căminul. Spun poate, deoarece în timpul tuturor acelor luni cît duraseră ciudatele conversații, nici Gar-

fias nu a înțeles o iotă din ce îi povestea cîrciumarul.

Cu toate acestea, prietenia dintre cei doi bărbați singuratici, povestindu-și cu înflăcărare viața, fiecare în limba lui, inaccesibilă celuilalt, s-a strîns, iar faptul că se vedeau seară de seară și vorbeau pînă în zorii zilei a devenit o necesitate pentru amîndoi.

Garfias a trebuit să plece în Mexic. Au bătut și au stat de vorbă, iar la despărțire s-au îmbrățișat și au plîns. Emoția care-i stăpînea pe amîndoi și care-i unea atît de adînc, se datoră faptului că singurătățile lor aveau să se despărță.

— Pedro, l-am întrebat eu de mai multe ori pe poet, despre ce crezi tu că îți povestea?

— N-am înțeles niciodată, măcar un cuvîntel, Pablo, dar în clipa cînd îl ascultam aveam senzația, certitudinea chiar, că pricepeam. Iar cînd vorbeam eu, eram sigur că și el mă înțelege.

Cu Winnipeg spre America de Sud

Cînd am sosit într-o dimineață la Ambasadă, funcționarii mi-au înmînat o telegramă cu un text foarte lung. Zimbeau. Mi s-a părut ciudat că-mi zimbeau, ei, care nici măcar nu-mi dădeau bună ziua. Probabil că mesajul conținea ceva care-i umplea de bucurie.

Telegrama venea din Chile. Era semnată, nici mai mult nici mai puțin, de președinte, de don Pedro Aguirre Cerda, același din partea căruia promisem instrucțiuni atît de ferme în legătură cu îmbarcarea spaniolilor exilați.

Am citit cu stupeoare că don Pedro, bunul nostru președinte, luase cunoștință cu surprindere, chiar în aceeași dimineață, despre faptul că eu pregăteam plecarea emigranților spanioli spre Chile. Îmi cerea să dezmint imediat această știre.

Pentru mine, telegrama președintelui era stranie. Munca de a organiza, a examina, a selecționa emigranții fusese grea și o făcusem singur. Din fericire, guvernul spaniol aflat în exil înțelesese importanța misiunii mele. În fiecare zi însă se iveau piedici noi, neașteptate. Între timp, din lagărele din Franța și Africa, unde erau îngrămădiți mii de refugiați, plecau sau se pregăteau să plece spre Chile sute de oameni.

Guvernul republican din exil reușise să facă rost de un vapor, Winnipeg. Fusese transformat pentru a i se mări capacitatea de transport, iar acum aștepta la cheul micului Port Trompeloup, din apropierea orașului Bordeaux.

Ce era de făcut? Munca aceea intensă și dramatică, desfășurată chiar în ajunul celui de-al doilea război mondial, însemna pentru mine înconunarea sensului vieții mele. Mîna pe care o întinsesem luptătorilor persecutați însemna pentru ei salvarea și, în același timp, era o dovadă că patria mea este primitoare și combativă. Odată cu sosirea telegramelor președintelui toate visurile mele se năruiau.

Am hotărît să mă consult cu Negrin. Avusesem norocul să mă împrietenesc cu președin-

tele Juan Negrin¹, cu ministrul Alvarez del Vayo² și cu alți câțiva din cei din urmă lideri republicani. Negrin era cel mai interesant dintre toți. Avea un spirit universal, sau cel puțin european, își făcuse studiile la Leipzig, era profesor universitar. La Paris a reușit să mențină, cu toată demnitatea, acea umbră imaterială pe care o au de obicei guvernele în exil.

Am vorbit cu el. I-am povestit cum stăteau lucrurile, amintind despre ciudata telegramă a președintelui, care, de fapt, mă pune în situația de impostor, de șarlatan ce oferea unui popor exilat o găzduire inexistentă. Existau trei soluții posibile. Prima, abominabilă, consta pur și simplu în a anunța că emigrarea spaniolilor în Chile fusese suspendată. A doua, dramatică, era aceea de a face public faptul că nu eram de acord cu hotărârea de a-mi considera misiunea încheiată și de a-mi trage un glonte în timp. A treia, sfidătoare, era să umplu vaporul cu emigranți, să mă îmbarc împreună cu ei și să ne îndreptăm, fără nici o aprobare, spre Valparaiso, urmînd să vedem la fața locului ce avea să se întâmple.

Negrin s-a lăsat pe speteaza fotoliului trăgînd dintr-o voluminoasă țigară de foi. A zîmbit cu tristețe și m-a întrebat:

— N-ai putea folosi telefonul?

Comunicațiile telefonice între Europa și America erau, pe vremea aceea, aproape imposibile, necesitînd ore întregi de așteptare. Printre zgomote asurzitoare și întreruperi bruște am reușit totuși să aud vocea îndepărtată a ministrului nostru de Externe. În urma acestei convorbiri — care se întreprinse mai tot timpul, trebuindu-se să repetăm fiecare frază de cîte douăzeci de ori, fără a putea ști dacă celălalt înțelșese sau nu, scoțînd niște urlete fantastice, sau primind, drept orice răspuns, zgomotul de trîmbiță oceanică al telefonului — am crezut că reușisem să-l fac pe ministrul Ortega să înțelșească că nu mă supuneam contraordinului președintelui Aguirre Cerdas. Am crezut, de asemenea, că auzisem că ministrul lmi cerea să aștept pînă a doua zi.

Cum era și firesc, în micul meu hotel din Paris, am petrecut o noapte agitată. În după-amiaza zilei următoare am aflat că ministrul Afacerilor Externe chilian își prezentase demisia chiar în dimineața aceleiași zile. Nici el nu era de acord cu retragerea permisiunii care-mi fusese dată cu cîtva timp în urmă. Întreg cabinetul era alarmat, dar bunul nostru președinte, năcut pentru scurt timp de presiunile ce se făceau asupra lui de către cercurile forțelor ostile ajutorării refugiaților spanioli, și-a recăpătat în cele din urmă autoritatea. Am primit o a doua telegramă, prin care mi se indica să-mi continui activitatea în legătură cu emigrarea spaniolilor.

¹ Juan Negrin (1889-1956), om politic socialist spaniol, medie reputat și profesor la Facultatea din Madrid. Ministru de Finanțe (1936-1937) și prim-ministru (1937-1939) în timpul războiului civil din Spania. Între 1939 și 1945 a condus guvernul republican din emigrație.

² În 1963, Alvarez del Vayo a vizitat România, acordînd un interviu revistei *Lumea*.

Am îmbarcat în sfîrșit oamenii pe Winnie-pog. Soți și soții, copii și părinți venind din diferite colțuri ale Europei sau Africii, se reîntîlneau din nou, acum, la locul îmbarcării. Mulțimea celor care așteptau se arunca asupra trenurilor. Plîngeau și strigau, își recunoșteau din goana trenului ființele iubite, ca niște ciorchini vii pe ferestrele vagoanelor. Încet, încet, au reușit să urce cu toții pe vapor. Erau pescari, țărani, muncitori, intelectuali, o ade-vărată mostră de forță, eroism, putere de muncă. Lustind, poezia mea a reușit să le găsească o patrie. Și m-am simțit mîndru.

Am cumpărat un ziar. Mergeam pe o stradă din orașelul Varennes-sur-Seine. Treceam prin fața vechiului castel cu ruinele lui înfioșate de plante agățătoare, cu turnuri de ardezie înălțate spre cer. Vechiul castel, în care odinioară se adunaseră Ronsard³ și poeții Pleiadei⁴, avea în ochii mei prestigiul pietrei și al marmurei, al versurilor alexandrine scrise cu vechi litere de aur. Am deschis ziarul. Chiar în ziua aceea izbucnise cel de-al doilea război mondial. Așa anunța cu litere de-o șchioapă, scrise cu o cerneală neagră și murdă, ziarul care-mi căzuse în mînă în bătrînul tirg uitat de Dumnezeu.

Toată lumea se aștepta la așa ceva. Hitler înghițise treptat teritorii întregi, iar oamenii de stat englezi și francezi, cu nelipsitele lor umbrele, alergau oferindu-i mereu noi și noi orașe, țări și ființe omenești.

În mințile oamenilor domnea o confuzie teribilă. De la fereastra locuinței mele, din Paris, priveam spre Hôtel des Invalides, de unde ieșeau primele detașamente de flăcări-dri, îndreptîndu-se direct spre gura căscată a morții, fără măcar să aibă habar ce înseamnă uniforma militară.

Plecarea lor avea ceva trist. Nu se întrevădea nimic, războiul părea dinainte pierdut. Forțele sovine vinau pe străzi intelectuali progresiști. Pentru ei, dușmanii nu erau discipolii lui Hitler sau ai lui Laval⁵, ci floarea intelectualității franceze. L-am adăpostit din nou la Ambasadă, care, între timp, se schimbase mult, pe marele poet Louis Aragon. A petrecut aici patru zile și patru nopți, scriind neîncetat, în timp ce hoardele îl căutau pentru a-l lichida. Acolo, la Ambasadă chiliană, și-a terminat romanul *Pasagerii de pe imperi-ală*. În cea de-a cincea zi a îmbrăcat uniforma și a plecat pe front. Era al doilea război în care lupta împotriva germanilor.

Traducere de
Nina Ecaterina POPESCU

³ Pierre de Ronsard (1524-1555), poet francez.
⁴ Pleiada — în mitologia greacă, numele celor șapte fiice ale lui Atlas și Pleion; denumeste nu numai o constelație din emisfera boreală ci și un grup de poeți francezi, alcătuit în sec. XVI de Ronsard, du Bellay, Remy Belleau, Jodelle, Balf, Pontus de Tyard și J. Peletier du Mans, înlocuit, după moartea sa, de Dorat.

⁵ Pierre Laval (1883-1945), om politic francez. Prim-ministru (1931-1932, 1935-1936, 1942-1944) și ministru de Externe (1934-1935). A dus o politică de conciliere față de Italia fascistă și Germania hitle-ristă. Împreună cu mareșalul Pétain a condus regimul colaboraționist de la Vichy (1940-1944). După eliberarea Franței a fost condamnat la moarte și executat (1945).

GERMANIA ÎN TIMPUL RĂZBOAIELOR NAPOLEONEENE (I)

PIERRE GAXOTTE

Anul 912, cînd se stinge dinastia carolin-giană și este ales rege Conrad I (912-918), marchează întemeierea regatului german. Otto I cel Mare (936-973), din dinastia saxonă, reunește sub autoritatea sa și a membrilor familiei sale cea mai mare parte a ducatelor germane, încoronîndu-se, la 2 februarie 962, ca împărat. Statul său, denumit mai apoi Sfîntul Imperiu roman de națiune germană, cuprinde ducatele: Franconia, Suabia, Bavaria și Lotharingia (Lorena), precum și mărcile¹: Bilung, Lausitz, Meissen, Carintia, Nordmark; îi sînt vasele Regatul Italiei și Regatul Burgundiei. În secolele următoare, acest imperiu devine unul din statele cele mai puternice ale Europei. În timpul lui Carol Quintul (1519-1556), Casa de Habsburg stăpînește Germania și Austria, Spania, Țările de Jos, o parte din Italia, Boemia, Moravia, o parte din Ungaria etc. În secolul următor, războiul de 30 ani (1618-1648), o adevărată conflagrație europeană purtată pe teritoriul Germaniei între statele catolice și cele protestante, duce la pulverizarea imperiului în aproape 400 state și stătu-lefe, rămase după Pacea westfalică (1648) sub dominația formală a Habsburgilor.

În aceste condiții, din a doua jumătate a

secolului XVII, se ridică două state care își dispută dominația asupra lumii germane: Prusia și Austria. Statul modern prusian ia ființă la începutul sec. XVII, prin unirea domeniilor Casei de Hohenzollern: Brandenburg, Kleve, Mark, Ravensberg; la acestea se adaugă ducatul Prusiei (1618), precum și o serie de mici teritorii în Saxonia și Westfalia (1648). Sub electorul Frederic Wilhelm (1640-1688) și urmașul acestuia, electorul Frederic III (1689-1713), devenit rege al Prusiei în 1700, sub numele de Frederic I, sînt anexate Pomerania de Apus și alte teritorii germane; în 1745, este cucerită, de la austriaci, Silezia. Participînd la împărțirea Poloniei, alături de Austria și Rusia, Prusia anexează întinse teritorii poloneze. La sfîrșitul sec. XVIII, statul prusian era unul dintre cele mai puternice din Europa.

După Pacea westfalică, Habsburgii rămîn, formal, monarhi ai Sfîntului Imperiu roman de națiune germană. În urma unor îndelungate războaie cu turcii, duse de la finele sec. XVII pînă la jumătatea veacului următor, Austria anexează întreaga Ungarie, Transilvania, Croația, o parte a Serbiei, Slovenia etc.

¹ Marca era denumirea dată în evul mediu comitatelor de frontieră.

Intrarea trupelor lui Napoleon în Berlin (detaliu după o gravură de epocă)

După războaiele de succesiune la tronul spaniol, Habsburgii austriaci își extind stăpînirile asupra Belgiei, Regatului Neapolelui, Sardiniei etc.; ca urmare a participării la împărțirea Poloniei, Austria anexează o bună parte din această țară. În ultimii ani ai sec. XVIII, monarhia habsburgică stăpînește un teritoriu de 576 000 km², cu o populație de peste 20 milioane locuitori.

Revoluția franceză din 1789-1794, precum și evenimentele care îi urmează — instaurarea, rînd pe rînd, a Directoratului (1795-1799) și Consulatului (1799-1804), iar după aceea domnia lui Napoleon I ca împărat al Franței (1804-1815) — au implicații importante asupra întregii Europe și mai ales a statelor care compuneau Imperiul romano-german. Atît Frederic Wilhelm, regele Prusiei, cît și Leopold II, împăratul habsburgic, sînt mulțumiți, la început, de izbucnirea revoluției franceze: primul, dorind slăbirea Franței; cel de-al doilea, considerînd că reunirea Statelor generale la Paris, în mai 1789, este un pas important către constituționalism¹.

Radicalizarea mișcării revoluționare franceze îl determină pe cel doi monarhi să semneze „Declarația de la Pillnitz” (august 1791), prin care amenință Franța cu o intervenție europeană. Șase luni mai tîrziu, Austria și Prusia încheie un tratat de alianță împotriva Franței, care constituie baza primei coaliții antifranceze (Austria, Prusia, Anglia, Spania, Olanda). Dar, cum scrie istoricul vest-german Karl Dietrich Erdmann, „statele imperiului n-au acordat celor doi aliați [Austria și Prusia] decît un ajutor insuficient, plin de ezitări”. Micile state din zona Rinului interior n-au opus nici o rezistență francezilor. „La Mayenza și în alte locuri — scrie istoricul german K. Erdmann — au fost create regimente după modelul cuceritorilor, cluburi iacobine, o municipalitate revoluționară; s-au plantat arbori ai libertății, au avut loc manifestații. Populația acestor mici state n-avea nici un motiv să regrete vechea ordine. Burghezia

își dovedea în mod deschis simpatia pentru ideile venite din Occident [Franța]”.

Războiul dus de trupele republicane franceze împotriva forțelor monarho-feudale se încheie prin destrămarea coaliției și succesul deplin al Franței. Prin Tratatul de la Campo Formio (octombrie 1797), Austria renunță la stăpînirea Belgiei, consimte la ocuparea malului stîng al Rinului de către Franța și recunoaște influența acestuia în Italia.

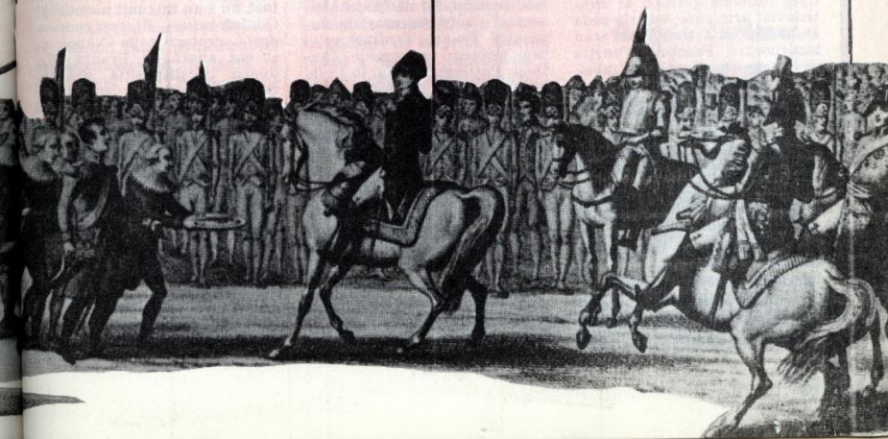
În anul 1798 se încheie o a doua coaliție antifranceză, alcătuită din Austria, Rusia, Anglia, Neapole, Turcia; luptele dintre cele două tabere iau sfîrșit tot cu victoria francezilor. Tratatul de pace franco-austriac (Lunéville, februarie 1801) confirmă statu-quo-ul existent, iar cel franco-englez (Amiens, martie 1802) stipulează unele cesiuni teritoriale reciproce.

Trei ani mai tîrziu, în 1805, se formează o a treia coaliție (Anglia, Rusia, Austria, Suedia, Neapole). Campaniile napoleonice vor continua, producînd mari prefaceri în lumea germană (afiată, formal, sub sceptrul lui Francisc II de Habsburg, pînă în 1806, cînd Sfîntul Imperiu roman de națiune germană este desființat de Napoleon), implicînd aproape toate statele Europei și sfîrșindu-se cu înfrîngerea Franței și abdicarea lui Bonaparte.

Expedițiile și cuceririle franceze au și cunoscut efecte pozitive asupra Europei, determinînd răspîndirea ideilor revoluționare: abolirea privilegiilor feudale, egalitatea civică, garantarea proprietății, desființarea sistemului perimat al breslelor medievale etc. În Prusia, în 1807, de pildă, „programul reformelor lui Hardenberg a fost alcătuit, în mod deliberat, după ideile Revoluției franceze” (Karl D. Erdmann).

Dar umilirea națională și exploatarea economică a țărilor subjugate determină apariția și creșterea rezistenței populare împotriva ocupanților. Cînd „Napoleon a creat Imperiul francez — scrie Lenin — cîmpînd o serie înfrîngă de state naționale mari și viabile din Europa, care se formaseră de mult, atunci

¹ Magazin istoric, nr. 5/1978.

războaiele franceze naționale s-au transformat în războaie imperialiste, care au generat, la rândul lor, războaie de eliberare națională împotriva imperialismului lui Napoleon¹. În 1809 are loc o răsccoală în Tirol, înăbușită de francezi. „În persoana conducătorului acestei insurecții populare, Andreas Hofer, în victoriile și înfrângerea ei, rezistența națională germană împotriva lui Napoleon își află un simbol strălucitor”, arată profesorul K. Erdmann. Mai târziu, au loc alte asemenea tentative în mai multe zone ale Germaniei. „Toate acestea demonstau că forțele naționale și populare, în numele cărora Napoleon își începuse acțiunile, se întorceau acum în Germania, așa cum mai înainte se întâmplase în Spania, împotriva dominației franceze” (K.D. Erdmann).

La 1 decembrie 1805, după ce alege el însuși pozițiile de luptă cele mai avantajoase, Napoleon își așază marea majoritate a trupelor (aproximativ 70 mii soldați) în fața platoului Pratzen din apropierea localității Austerlitz (120 km de Viena); flancul drept și-l acoperă doar cu forțe reduse. (La 20 octombrie 1805, după începerea ostilităților dintre armatele Coaliției și Franța, Napoleon împreună cu armata generalului austriac Mack, care capitulasă; 23 zile mai târziu, Bonaparte a intrat în Viena.) Oștile țariste și austriace (circa 90 mii oameni), comandate de țarul Alexandru I și de

împăratul Francisc II, sînt instalate pe poziții foarte puternice pe platou. Văzînd dispunerea armatei franceze, Aliații decid să atace flancul slab, pentru a-l străpunge și a înconjura adversarul, tăindu-i drumul de retragere spre Viena. În acest fel, ei cad în cursa întinsă de Napoleon, care urmărește să slăbească centrul inamic prin dislocarea trupelor de pe pozițiile puternice de pe platou, pentru a izbi cu toate forțele.

Primii care atacă, în dimineața de 2 decembrie, sînt Aliații, dar soldații mareșalului Davout (afiați în flancul drept) rezistă cu îndrăznie. La ora 9, Napoleon lovește cu impetuozitate centrul dușman și cucerește platoul; contraatacul adversarilor, lansat pe la orele 11, este zdrobit. După vreo două ore, oștile țariste și austriace sînt înfrînte definitiv și puse pe fugă.

După publicarea în nr. 5/1978 a relatărilor istoricului vest-german Karl Dietrich Erdmann despre evenimentele petrecute în Germania la sfîrșitul sec. XVIII, înfățișăm în viziunea academicianului francez Pierre Gaxotte perioada următoare din istoria acestei țări. Fragmentele ce urmează sînt extrase din cartea lui P. Gaxotte, *Histoire d'Allemagne*, apărută în Editura Flammarion, Paris, în 1975, care acordă un spațiu larg războaielor napoleoneene și implicațiilor lor în Germania acelei epoci. Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

Ioan DRAGOMIRESCU

Sfîntul Imperiu roman de națiune germană dispare

Lupta s-a încheiat cu o strălucită victorie a lui Napoleon. În aceeași seară, Francisc II de Habsburg i-a cerut învingătorului o întrevvedere. Armistițiul s-a semnat două zile mai târziu. La 26 decembrie a urmat Pacea de la Pressburg [numele german al Bratislavei] prin care Austria ceda Dalmația și Istria, care erau încorporate Franței; Venetia se unea cu Regatul Italiei. Alte teritorii austriace treceau în stăpînire a Württembergului și Bavariei.

Acum, Sfîntul Imperiu roman de națiune germană, constituit cu nouă secole în urmă, a dispărut. Francisc II „convins de imposibilitatea de a-și îndeplini mai departe îndatoririle sale de conducător al acestui imperiu”, declară că renunța la o coroană „care nu mai avea nici un preț în ochii lui, dar care inspira deplină încredere statelor, electorilor și prinților germani”. Pe aceștia îi absolvea de îndă-

toririle pe care le avuseseră față de el. El va domni de acum înainte sub numele de Francisc I, ca împărat ereditar al Austriei, titlu pe care și-l luase de fapt încă din 1804, anul cînd Napoleon se proclamase împărat al Franței.

Pacea de la Pressburg mai consfințește și alte schimbări teritoriale. Prusia anexa Hanovra, dar ceda Bavariei provincia Aurbach, iar lui Napoleon principatul de Neuchâtel; acesta era încredințat de împăratul Franței credinciosului său prieten, mareșalul Berthier. Puțin mai târziu, la 15 februarie 1806, Prusia a semnat un tratat de alianță cu Franța.

În urma aceleiași păci, ducii de Bavaria și Württemberg au căpătat rangul de regi; Bavaria își mărea teritoriul cu orașele Augsburg și Nürnberg și cu rămășițele fostelor episcopate Eichstätt și Passau. În sfîrșit, Württemberg și Baden se estindeau către Sud pînă la Lacul Constanța. Statele germane din Sud și din Vest: Bavaria, Württemberg, Baden, Hessa-Darmstadt, Berg, Nassau, Aren-

berg, Ratisbona și cîteva mici principate, în total 16 state s-au constituit, la 12 iulie 1806, în Confederația Rinului. Confederația era prezidată de electorul arhicancelar Dalberg, care își lua titlul de prinț-primat și denumirea de Alteță Serenissimă. Interesele comune ale confederației urmau să fie rezolvate la Frankfurt de o Dietă formată din două colegii, cel al regilor și cel al prinților, care însă nu s-au întrunit niciodată. Confederația îl recunoștea drept protector pe Napoleon și era aliată cu Franța. Ea punea la dispoziția Franței un contingent de trupe de 63 000 oameni (la o populație de șapte milioane și jumătate de locuitori). La rîndul său, Napoleon promitea 200 000 oameni pentru apărarea aliaților săi. Din fostul Imperiu, în afara confederației rămneau ducatele Turingia, Oldenburg, Brunswick, principatele Anhalt, Lippe și Reuss, Mecklenburgul, Saxa și statul brandenburgo-prusac.

Care au fost sentimentele germanilor în fața prăbușirii imperiului? Indiferență, resentiment? Furie reținută? Este

¹ V.I. Lenin, *Opere*, vol. 22, p. 303.

difficil de răspuns. În luna august 1806, francezii au împușcat un librar din Nürnberg, Johan Filip Palm, care editase și răspundea o broșură intitulată *Germania în cea mai profundă stare de umilire*. El a fost considerat primul martir al cauzei naționale. Execuția lui a avut loc la Braunau, la frontiera austriacă.

Nepotul lui Frederic II, regele Frederic-Wilhelm III al Prusiei (1797-1840), era un om timid, instabil, timorat, avid de mărire ca aproape toți cei din familia sa, dar copleșit de sistemul de guvernare pe care înaintașul său îl aplicase până la exces. În timp ce industria creată de stat nu reușea să-și desfacă produsele, țărani și muncitorii trăiau din ce în ce mai rău; numărul vagabonzilor, al cerșetorilor și al celor fără de lucru creștea neconștient. Se simțea nevoia înlocuirii vechilor reglementări cu altele noi; săracii puteau cumpăra mărfurile produse de industrie numai dacă i se creau venituri mai mari. Wilhelm a intuit acest lucru; de aceea, între 1799 și 1805, i-a eliberat de pe domeniile regale, dându-le pământ și creștind dintr-o dată 50 000 mici proprietari. El n-a îndrăznit însă să impună reforma aceasta și vasalilor săi, nici să le ceară să plătească impozite funciare, nici să abolească accizele¹, cu toate constrîngerile polițienești pe care acestea le implicau.

În războiul care s-a declanșat curînd între noua coaliție antinapoleoneană (formată în iulie 1806 din Prusia, Anglia și Rusia) și armatele franceze, oștirea prusiană, prost comandată și prost instruită, plătită și întreținută execrabil, angajată în luptă prematur, a fost zdrobită la Jena de Napoleon și la Auerstadt, de Davout (14 septembrie 1806). La 27 octombrie, Napoleon și-a făcut intrarea în Berlin.

¹ Accize taxate plătite pentru intrarea mărfurilor în orașe.

Prin Pacea de la Tilsit, din 9 iulie 1807, la negocierea căreia Frederic-Wilhelm nici măcar nu a fost admis, regatul condus de acesta a fost redus la Prusia propriu-zisă, Silezia și Pomerania. Din Hessa-Kassel, Brunswick-Wolfenbüttel și Nassau-Orania — ai căror prinți slujiseră în armata prusacă — Hanovra și posesiunile Prusiei de la Vest de Elba (inclusiv Magdeburgul), Napoleon a alcătuit Regatul Westfaliei, cu capitala la Kassel, fixîndu-i ca suveran pe fratele său, Jérôme Bonaparte. Comitatul Mark și orașele Dortmund, Essen, Werden, Münster au fost alipite marelui ducat Berg. Inginerul de mine Heron de Willefosse a lăsat o descriere amănunțită a acestei regiuni harnice și bogate, unde fabricile se îndesesc în văile înguste și își desfășoară „activitatea mai mult de cincizeci de ateliere”. Minele de cărbuni din zona Ruhrului alimentează industria metalurgică foarte prosperă; tot aici se desfășoară și un important comerț pe apa Rinului.

Războiul a supus populația civilă din Germania la grele încercări. În 1806 și 1807, rechizițiile, trecerea trupelor și bătăliile creaseră o mare miserie în Prusia. Ministrul de Război al Franței, generalul Clarke, îl informa pe Napoleon că funcționarii, neplătiți, au ajuns să trăiască din „ultimele expediente”. În seara bătăliei de la Jena, Goethe însuși a fost pe punctul de a deveni victima soldaților francezi beți, care s-au instalat în casa lui din Weimar. Christine Vulpius — cu care poetul se va căsători două zile mai târziu — a reușit să-i calmeze numai prin singele rece de care a dat dovadă. „Războiul, îi spunea Napoleon cancelarului Müller, este un meșteșug josnic, barbar, dar ce pot eu să fac? Sînt nevoit să-l port împotriva voinței mele”. Ordinea și calmul au fost de altfel restabilite la Weimar după

În cursul întrevederii pe care a avut-o, la Weimar, în 1808, cu Goethe, Napoleon i-a mărturisit că, în tot timpul campaniei din Egipt, citise Suferințele tinărului Werther...

trei zile. „După ce am văzut de aproape cît este de disciplinată această armată, scria soția ducelui de Saxa-Weimar care rămăsese în oraș, îi înțeleg succesele. Numai o asemenea organizare îi face posibilă victoriile”.

Regele Jérôme se descurcă destul de bine

În ceea ce privește atitudinea localnicilor, ea varia în funcție de diferitele zone ale țării. Iată, de pildă, situația din Renania. Cele patru departamente în care fusese împărțită făceau parte din Franța. Aici Bonaparte era considerat ca un despot luminat și comparat cu Frederic II, sub care apăruse mișcarea „Auf-

klärung"¹. Împăratul francez introna liniștea publică și o bună administrație. El păstra legile republicane, egalitatea civică, garanta libertatea proprietății, aducea scutirea de dijme și de celelalte servituți feudale, abolia sistemul perimat al breslelor, suprima vămile interne, unifica sistemul de greutate și măsurători. Guvernarea franceză garanta libertatea cultelor și respectul credinței; concordatul cu papa² îi satisfăcea pe catolici. O dovadă a spiritului novator introdus de codul civil napoleonean, care unifica legislația, este faptul că el a rămas în vigoare în această țară până în 1900.

În 1802, plebiscitul prin care se cerea populației să acorde lui Napoleon consulatul pe viață i-a adus în departamentele reșan o imensă majoritate. În 1804, pentru proclamarea lui Napoleon ca împărat, în departamentul Ruhr 94 565 cetățeni au votat „pentru” și numai 161 „împotriva”. Fără îndoială, aceste cifre nu pot fi considerate drept expresia cea mai fidelă a opiniei populației, votul făcându-se deschis, în fața reprezentanților administrației franceze, prin semnarea într-un registru în dreptul numelui fiecăruia. Unul din fruntașii politici reșani, Goerres, profesor la școala secundară din Koblenz, reproșa sistemului de guvernământ francez că era prea materialist, dar era silit să constate: „Comerțul și industria merg foarte bine; artele sînt încurajate”. În același timp însă prefectul departamentului Ruhr, Ladoucette considera în 1809, că nu conta pe „devotamentul absolut” al nici unei persoane. Dar adăuga: „Chiar dacă în unele familii oamenii gîndesc și vorbesc nefavorabil despre administrația franceză, totuși nu se împotrivesc legilor noastre”.

¹ Aufklärung — iluminism, mișcare ideologică antifeudală a burghezilor în ascensiune, desfășurată în perioada pregătirii și împlinirii revoluției burgheze.

² Concordat, convenție încheiată de papă cu diferite state pentru stabilirea statului și privilegiilor Bisericii catolice în acele țări.

Situația în marele ducat Berg și Regatul Westfaliei era oarecum diferită, cele două state fiind, teoretic, independente. În *Reisebilder* (Imagini de călătorie), Heinrich Heine a descris instalarea marelui ducat Berg, la Düsseldorf.

Un admirator al lui Napoleon: marele filozof Hegel, în ajunul bătăliei de la Jena, profesor la Universitatea din acest oraș

Într-una din zile, pe zidurile primăriei orașului a fost afișată o proclamație a fostului elector german, care, mulțumind fidelilor săi supuși pentru fidelunga și loiala lor supunere, îi dezlega de jurământul de credință pe care i-l prestaseră. Cît privește Regatul Westfaliei, Napoleon voia să introducă sistemul francez în întregime și cît mai repede posibil. Format din teritorii foarte diverse, care făcuseră parte din Brunswick, Hessa, Hanovra și Prusia, Regatul Westfaliei urma să fie în Germania napoleoneană un stat model, așa cum era conceput Regatul Italiei în Peninsula Italică. „Popoarele voastre, îi scria Napoleon fratelui său, Jérôme Bonaparte, instalat în Westfalia ca rege, trebuie să se bucure de o libertate, de o egalitate, de o bunăstare necunoscute popoarelor Germaniei... Această manieră de a guverna va fi o barieră mai puternică decît Elba, în stare

să vă separe de Prusia. Mai puternică decît fortărețele și decît protecția Franței”. Constituția statului, alcătuită la Paris după consultarea notabilităților germane westfalene, consfințea principiile statului modern, așa cum se nascuse el din răsturnările revoluționare: unitate a puterii publice, centralizare, uniformitate a administrației, egalitate civică, libertate religioasă. Regele era ajutat de patru miniștri, un secretar și un consilier de stat. Adunarea legislativă avea 100 membri, din care 70 proprietari funciari, 15 negustori și industriași, 15 reprezentanți ai liber-profesioniștilor, toți aleși de colegiile departamentale, ai căror membri urmau să fie desemnați de rege. Au fost introduse organizarea judiciară și sistemul de impozite francez, a fost impusă recrutarea în armată, a intrat în vigoare codul civil napoleonean cu toate consecințele sale: s-au abolit șerbii, privilegiile nobiliare și sistemul breslelor; bunurile bisericilor catolice, ale consilierilor de canonic și mănăstirilor au fost confiscate și vindute în folosul statului. Regele Jérôme s-a descurcat destul de bine.

Completînd și încoronînd practicile despotismului iluminat, opera napoleoneană a fascinat mințile cele mai strălucite ale Germaniei. În ajunul bătăliei de la Jena, Hegel se afla pe cale de a redacta ultimele pagini ale primei sale mari opere *Fenomenologia spiritului*. Era profesor la Universitate și, seara, de la feaestra sa, observa focurile bivacuțiilor trupelor franceze. Cîteva zile mai tîrziu, el l-a văzut pe Napoleon traversînd orașul. „L-am văzut pe împărat — acest spirit universal — scria filozoful, traversînd orașul călare. Încerci, într-adevăr, un sentiment ciudat să vezi o personalitate de talia lui concentrată într-un singur punct al spațiului... în timp ce gîndirea sa imperioasă strălucește asupra lumii întregi”.

În românește de
Gabriela GEROTA

DINCOLO DE CALELE VASELOR DE SCLAVI... (II)

PHILIP D. CURTIN

Exploatarea inumană a muncii sclavilor, datind din antichitate, capătă noi forme în lumea modernă. Cercetarea științifică a „Sistemului Atlanticului de Sud“, constituit din plantațiile de pe țărmurile oceanului, reprezintă o nouă încercare de a pătrunde în tainele, multe nedescifrate încă, ale acestei odioase instituții a sclaviei. În numărul de față publicăm partea finală a studiului Comerțul cu sclavi în Atlantic, semnat de Philip D. Curtin, într-o formă intrucitva prescurtată. Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

„Sistemul Atlanticului de Sud“ continuă să se extindă devenind din ce în ce mai diversificat. Plantațiile lucrate de sclavi din Insulele Caraibe, acum centrul Sistemului, au urmat modelul celor din Indiile Occidentale. În Virginia se cultiva tutun, în Carolina de Sud — orez și indigo, și ceva mai târziu teritiile aflate la Est de Mississippi intră în Sistem ca producătoare principale de bumbac.

La mijlocul secolului XVII, negrii îi depășeau ca număr pe europenii din cele două Americi, luate la un loc. Sclavii munceau în agricultură sau în casa stăpînului, ca slugi, sau în minele de argint (Bolivia, Mexic), mai târziu în cele de aur și diamante (Brazilia). Transportarea celor lipsiți de mijloace se efectua printr-un sistem care făcea din ei sclavi temporari. Ca să-și achite biletul de drum, emigrantul semna un contract fie cu comandantul vasului, fie cu proprietarul acestuia, fie cu una dintre companiile comerciale

care aveau interese în Lumea Nouă (America și Oceania). Contractul prevedea obligația semnatarului de a lucra o anumită perioadă (de la unul pînă la șapte ani) pe o plantație sau într-o altă întreprindere din America, fără nici un salariu, adică exact în condițiile în care lucrau sclavii africani. Contractul era negociabil, trecind din mînă în mînă, pentru un preț din ce în ce mai ridicat, astfel că, cel mai adesea, emigranții nu știau unde vor lucra, ce anume vor face, și cine va fi vremelnicul lor stăpîn.

O altă categorie de „sclavi“ albi o formau, mai ales în Anglia, deținuții închisorilor deportați peste ocean. Nu era vorba numai de tîlhari, asasini, falsificatori, ci și de autori ai unor delictes mult mai mărunte: vagabonzi, prostituate, ba chiar, așa cum știm de la Dickens, debitori rămași în urmă cu plata datoriei. Adresîndu-se autorităților polițienești, plantatorii puteau obține ca deportații să lucreze pe domeniile lor.

Virusuri fără prejudecăți

Revoluția tehnică în materie de navigație maritimă a înlesnit aducerea peste Atlantic de oameni noi, dar și de boli noi. Majoritatea populației băștinașe din zonele depresionare de la Tropice a fost exterminată, în mai puțin de un secol, de boli importate din Europa și Africa. Ravagiile flagelului au determinat o nevoie imediată și stringentă de oameni. În Indiile Occidentale Olandeze (grup de șase insule din Antilele Mici, numite și Antilele Olandeze),

boli africane ca malaria și frigurile galbene ucideau de zece ori mai mulți albi decât media din Europa, la aceeași grupă de vîrstă. În regiunea tropicală a Americii, numărul africanilor morți era doar de două ori mai mare decât pe continentul lor originar. Venind dintr-un mediu unde băștinașii deveniseră rezistenți nu numai la bolile locale, tropicale, ci și la celea aduse, de o bună bucată de vreme, din Europa și Asia, africanii dobîndiseră o oarecare imunitate. Statisticile de care dispunem azi arată că proporția mortalității era de aproape trei ori mai scăzută la africani decât la europeni.

Achiziționînd contractul unui emigrant european, plătînd autorităților forța de muncă a unui pușcăriș deportat, sau cumpărînd un sclav din Africa, riscurile investiției de capital variau în funcție de rezistența la boală a celui achiziționat, de la caz la caz. Dacă luăm în considerare faptul că muncitorii europeni mureau într-o proporție de trei ori mai mare decât semenii lor din Africa, preferința plantatorilor pentru cei din urmă devine explicabilă. Băștinașii americani costau cel mai mult, deoarece se credea că erau familiarizați, din copilărie, cu maladiile locale. Secerați de boli importate din Europa și Africa, ei au rămas în număr foarte mic, ceea ce făcea ca prețurile de pe piața de sclavi americană să fie determinate de sumele plătite pentru cei aduși din Africa. Care era „tehnologia” procurării lor?

Într-o primă fază, sclavul trebuia capturat — proces ce echivala cu producerea unui bun de larg consum și cu desfacerea lui ulterioară. La început, europenii îi „vinaseră” ei înșiși dar, foarte curînd, au constatat că terenul era mult prea periculos pentru viața lor. Astfel, au fost găsiți amatori chiar printre localnici, care să alimenteze comerțul cu sclavi. Mulți dintre prinși proveneau din războaie pornite și purtate din cu totul alte rațiuni decât aceea

de a-i captura pentru vânzare. Nu se cunosc prea bine prețurile achitate pentru sclavii din Africa; în orice caz vinătorul primea doar o fracțiune foarte mică din suma obținută pentru vânzarea sclavului în Lumea Nouă.

O a doua parte mai importantă, din prețul final de vânzare, revenea celor ce adunau sclavii într-un punct de pe litoralul Africii, creînd acolo o piață atrăgătoare pentru căpitani europeni ai corăbiilor specializate în asemenea transporturi.

Arareori sclavii erau achiziționați și vinduți, prin intermediul unui singur neguțator african, negustorului european. De obicei, prizonierii treceau prin mai multe mîini, pînă ce ajungeau la stăpîn definitiv. Se pare că sefi unor triburi erau implicați, dar în moduri și grade foarte diferite. Unele triburi profitau de pe urma acestui comerț impunînd taxe și percepînd o cotă-parte de la caravanele și transporturile care treceau pe teritoriul lor.

Cea de-a treia parte a prețului — cam jumătate din el — revenea armatorilor europeni care efectuau transportul pe mare în direcția celor două Americi. Negustorii înregistrau profituri enorme, dar societatea europeană contribuia la prețurile plătite pentru sclavi și cu pierderi importante de vieți omenești. Cel puțin jumătate din albi angajați în acest comerț au pierit din cauza bolilor tropicale. Au fost decimate și echipajele corăbiilor. Între anii 1748 și 1792 aproape 600 corăbii au plecat de la Nantes cu direcția Africii; pierderile per echipaj se cifrau, în medie, la circa 170 oameni la mie, pentru fiecare călătorie, mortalitate care depășea pînă și pe cea a sclavilor din calele vaselor: în aceeași perioadă referitoare tot la Nantes, mortalitatea africanilor, în fiecare călătorie, a fost de 152 la mie. În continuare, proporția mortalității a scăzut în rîndurile sclavilor și a rămas relativ constantă pentru echipajele de albi.

Arme pentru sclavi, sclavi pentru arme

În ciuda numărului mare de oameni care cîștigau de pe urma acestui comerț, prețul unui sclav livrat în Lumea Nouă era extrem de scăzut. Să luăm de pildă anul 1695: un sclav putea fi cumpărat în Jamaica cu 20 lire sterline ceea ce echivala aproximativ cu prețul a 600 livre! de zahăr sau a 16 arme de foc. Preț scăzut și din alt punct de vedere, căci un sclav bun putea presta, încă în primul său an de activitate, o muncă în valoare de 600 lire sterline.

Prin 1680, un pușcăriș european condamnat să muncească în colonii era vîndut cu 10-15 lire; cumpărătorul trebuia să mai plătească transportul în America și să-și asume riscul unei evadări sau al unui deces, survenite pe drum, riscuri pe care nu le avea cu africanii.

În jurul anului 1695, pe țărmurile Africii un sclav costa echivalentul a circa 140 kg fier². Din perspectiva actuală, pare nevero-

¹ Livră: măsură de greutate egală, în Anglia, cu 453 g. Se mai folosește uneori, greșit, pentru jumătate de kilogram.

² Magazin istoric, nr. 1/1977.

similă cu un om putea fi capturat și vândut la un preț atât de scăzut. Una dintre explicații este următoarea: pe când Europa se angajase pe calea revoluției industriale, tehnologia africană rămăsese înapoiată. Multe colecții vest-africane puteau produce unele părți componente ale uneltelor, ca lame și tășuri de bună calitate, dar nu în cantități mari, și la preț de cost foarte ridicat. În funcție de tehnologia africană a prelucrării metalului, cele 140 kg de fier atât de necesare pentru confecționarea săpăligilor sau vîrfurilor de sulită, reprezentau efectiv contravaloarea unui sclav capturat de curînd. Și mai căutate în Africa erau armele de foc de calibru redus, fabricate în Europa și care ofereau mari avantaje tribului ce reușea să le cumpere înaintea altora.

Răspunzînd cererii, negustorii de sclavi importau de două ori mai mulți bărbați decît femei. Instabilitatea vieții de familie, solicitările constante impuse de munca cîmpului, greutatea de a-i crește și educa pe copii au dus la o scădere a ratei natalității în rândurile sclavilor. Astfel, prețul redus al minii de lucru africană a făcut ca „Sistemul Atlanticului de Sud” să consume oameni în același fel în care producția industrială consuma materia primă. În colonia Santo Domingo, între anii 1680 și 1791, s-a importat un total de 860 000 sclavi, dar în 1791 totalul africanilor de acolo era de 480 000.

În Jamaica, au venit din Africa, de-a lungul întregii perioade de negoț cu sclavi, aproximativ 750 000 oameni; cu toate acestea, în 1834 nu mai existau decît 350 000 negri. Cînd, către sfîrșitul sec. XVIII, prețurile sclavilor au crescut, unii dintre planșatori au căutat să restabilească echilibrul între numărul de bărbați și femei ca mijloc de auto-susținere a populației înrobite.

Primii africani liberi în Lumea Nouă

Unul dintre aspectele cele mai puțin cunoscute din istorie este cel al statelor întemeiate de foștii sclavi africani în Lumea Nouă.

Sclavia a născut dorința de răzvrătire sau de fugă, și una și alta avînd uneori, sorti de izbîndă. Ca urmare, începînd cu anul 1570, au început să apară ici-colo, pe teritoriul celor două Americi, regiuni dominate, de fapt, de către africani.

În 1804, după terminarea războaielor napoleoneene, Haiti s-a proclamat republică independentă și a obținut recunoașterea de către puterile europene, devenind primul stat suveran din Marea Caraibilor. Pe de altă parte, această situație reprezintă continuarea unei stări de lucruri care exista, de secole, în Lumea Nouă. În Brazilia, africani evadați „quilombos” — cum erau denumiți în limba portugheză — au întemeiat cel puțin zece asemenea state, stabilind relații cu coloniștii europeni. Multe dintre acestea nu au avut o viață prea îndelungată, dar Palmares, cel mai binecunoscut dintre ele, a dăinuit aproape tot sec. XVII.

Unele așezări africane de pe continentul american au recunoscut suzeranitatea de formă a coloniștilor europeni, păstrîndu-și autonomia. Unul dintre cele mai reușite acorduri de acest fel s-a încheiat, în sec. XVII, pe teritoriul Mexicului de azi.

Micile grupuri de sclavi fugiți, care, începînd din 1560, au sălășluit în împrejurimile Portului Veracruz, au devenit, cu timpul, mai stabile, iar în 1609, o ceată a rezistat cu succes forțelor de represiune. Conflictul s-a soldat cu un tratat de pace oficial, păstrat și acum în arhivele mexicane. Rebelii și-au cîștigat libertatea și dreptul de autoadministrare, promițînd în schimb să ajute Spania în vreme de război. Orașul San Lorenzo de los Negros prospera la sfîrșitul sec. XVII. Dar treptat, negrii din San Lorenzo s-au asimilat cu populația mexicană. Colonii similare au existat, din cînd în cînd, pe mai toate insulele.

În Jamaica, unele grupuri au avut relații oficiale cu autoritățile coloniale pînă în 1795-1796. Alte grupuri au supraviețuit în munții care despărțeau partea franceză de cea spaniolă din Santo Domingo, pînă în 1791, cînd

au participat la răscoala generală a sclavilor împotriva francezilor. Alte formații statale s-au păstrat pînă în momentul eliberării generale a sclavilor.

În jurul anului 1840, aproximativ 10% din populația celor două Americi era, măcar parțial, de origine africană. Negrii formează o mare majoritate în Haiti, Jamaica, Barbados și alte insule din Marea Caraibilor. Împreună cu mulatrii, ei alcătuiesc circa 37% din populația Braziliei. Cei mai numeroși descendenți ai sclavilor africani se găsesc azi în Statele Unite, unde constituie aproximativ 10% din totalul populației.

Traducere de
Nadia PANDREA-CUTCUTACHE

AUTORUL PRECIZEAZĂ

Prof. dr. docent M. PETRESCU-DIMBOVIȚA precizează că în articolul despre descoperirea arheologică de la Mawanglu (Magazin istoric, nr. 8/1978), rîndurile 2-3 de sus de la pagina 37 se vor citi „Mawanglu, localitate aflată lângă orașul Changsha (provincia Hunan) în Sud-Estul Republicii Populare Chineze”.

PENTRU CAUZA NAȚIUNII ÎNTREGI

În completarea articolului De la Pronunțământ la Partidul Național Român (nr. 6/1978), prof. VIRGINIA ARDELEAN, din Caransebeș, evocă activitatea unuia dintre fruntași politici români transilvăneni pasiviști. Generalul Traian Doda (care, în 1872, se retrăsese din armata austro-ungară) a fost de cîteva ori deputat în Parlamentul ungar, ca reprezentant al românilor din cercul electoral Caransebeș. În 1887, fără a renunța la mandatul de deputat, el a refuzat să mai participe la lucrările Parlamentului, în semn de protest față de politica de dezaționalizare a românilor, practică de guvernul de la Budapesta. La 12 octombrie 1887, într-o scrisoare adresată alegătorilor săi spunea: E vorba de o luptă mare și anevoioasă, că astăzi nu mai e vorba de un scaun sau un vot în Parlamentul maghiar, nu de oarecare mici conșcunții naționale [...] astăzi cauza națiunii întregi ba, mai mult, onoarea națională a poporului român este în joc. Pentru atitudinea sa a fost condamnat la 2 ani închisoare și 1000 florini amendă. Într-un comentariu din 13/25 noiembrie 1887, Tribuna scria, printre altele: Din zi în zi, tot mai multe sînt semnele care atestă că se destăpăie românii, că aud glasul patrioticului, că-l înțeleg cuvințele [...] Dacă totuși zgometul făcut de alții ar fi atît de mare ca glasul generalului Doda să nu fie înțeles, vom striga cu toții, ca să răsună împărăția [...] caransebeșenii merg înainte cu alesul lor și noi trebuie să mergem cu toții după dînsii. Autorul acestui articol se numea Ioan Slavici. El a fost, de asemenea, condamnat la un an închisoare și 200 florini amendă.

FARĂ DEOSEBIRE DE NEAM...

Despre constituirea Gărzii Naționale Române din Sălile ne scrie STOIAN DUMITRESCU, din Sibiu, care ne trimite și textul emoționantului jurămînt deosebire de membrii acesteia: Eu, membru voluntar al Gărzii Naționale din Sălile, jur [...] pe sfîșinta steagului național, că voi apăra cîntecul, demnitatea și interesul bine primit al națiunii române, prin la cea din urmă răsuflare, fiind pururea prieten credincios prietenilor ei și dușman dușmanilor ei, jur că voi apăra viața, cîntecul și averea fiecăruia cetățean, fără deosebire de neam și că voi respecta drepturile și libertățile fiecărei națiuni, întocmai cum doresc să fie respectate de toți drepturile și libertățile națiunii mele [...].

ÎNALTĂ VOIE PENTRU POPA ȘAPCĂ

Prof. ION BĂLA, din Alexandria, ne scrie că preotul Radu Șapcă, revoluționar de la 1848, s-a întors din exil în 1855 și nu 1856, cum se credea pînă acum. Correspodentul nostru se bazează pe două documente din Arhivele Statului București, cota Int. Dir. Adr. nr. 2032/155 din 1855, filele 94, 101-102.

Îaltă, mai înaltă, adresa secretarului de Stat A. Plagino, din 9 iunie 1855, către Ministerul de Interne: Onorabilului Departament din Năuntru. Preotul numit Popa Șapcă, dobîndind înaltă voie de a se întoarce în principat, se face de aceasta cunoscut onorabilului Departament ca să binevoiască a lua cuvenitele măsuri pentru sloboda intrare a mai sus numitului preot prin punctul Islaz.

Celălalt document, din 20 iunie 1855, e un raport al lui D. Ștefanopol, administratorul districtului Teleorman: Domnul Comandir al punctului Turnu Măgurele [...] permite intrarea în principat a preotului numit Popa Șapcă prin punctul Islaz, dar fiindcă vapoarele n-au stație acolo, ci la cel de la Turnu, s-a văzut silit a-l lăsa sloboda intrare în punctul acestui oraș, unde sosind vineri de dimineață a și plecat la locuința sa, din districtul Romanși.

LUGOJ 1918

La vîrsta de 19-20 ani eram martor ocular al evenimentelor istorice din 1918-1919, relează IOSIF POPESCU, din Lugoj. În grădina Concordia din orașul nostru a avut loc, la 21 octombrie 1918, o adunare la care au participat 5000 români. Au luat cuvîntul dr. Valeriu Brăneș, redactor-șef al ziarului Drapelul, Victor Bîrlie, Gheorghe Gîrda, Gheorghe Dobrin. A fost ales C.N.R. din Lugoj. În frunte cu Valeriu Brăneș și s-a hotărît formarea Gărzii Naționale, pentru finanțarea căreia a fost organizată o colecție. Printre participanți se aflau și mulți foști ostași în armata austro-ungară, care purtau la chipul, în locul rozelor cu pajura habbursgică, cocarde tricolore. În încheiere, s-a cîntat *Deșteaptă-te, române*. Pîlîngea și firea cu noi de bucurie și fericire, nota conicrular ziarului Drapelul.

LOCUITORI DE ACUM 4 500 ANI

Cîteva descoperiri arheologice făcute pe raza satului Săcalu de Pădure, com. Brîncovenesti, jud. Maramureș, ne sînt semnalate de ROMULUS TODEA. Sînt obiecte din piatră și fragmente de ceramică, aparținînd, spune specialiștii Muzeului Județean Mureș, epocii de tranziție între neolitic și bronz, deci, culturii *Cojofeni* (2500-1800 î.e.n.). După opinia directorului muzeului amintit, Valeriu Lazăr, aceste mărituri arheologice au o importanță valoare documentar-istorică, dovadă o continuitate milenară de locuire.

NOUĂ SĂBII

VASILE E. COJOCARU, din com. Comarna, jud. Iași, ne solicită date suplimentare privind sabia lui Ștefan cel Mare aflată la Istanbul, despre care a citit în nr. 2/1978.

În 1934, Marcu Beza, a semnalat existența unor săbii românești în fosta capitală a Imperiului otoman. Printre ele se afla și una de 1,30 m lungime, care a aparținut, probabil, lui Ștefan cel Mare, numele său fiind gravat pe mînerul învelit în strîm de argint; se afla expusă în sala de arme a Muzeului Topkapı, laolaltă cu alte două săbii moldovenești și gaze din vremea lui Constantin Brîncoveanu (Vezi Magazin istoric, nr. 6/1967, 10/1972).

O ÎNTREBARE DIN OPT

Emoționante cuvinte de apreciere și interes pentru revista noastră ne adresează DÎRJA GEORGETA, din com. Mihoreni, jud. Suceava, care ne măriturisește: Tin să vă mulțumesc din suflet pentru revista din care cunosc, fiică cu fiică, trecutul neamului nostru și al altor popoare, de-a lungul unei îndelungate și zburcinate istorii.

Totodată, tîndra cititoare ne adresează opt întrebări, amînuindu-ne pentru luna următoare alte opt. (În trecută fte spus, ai cititor, STOIAN ENESPAS, din Oltenița, ne adresează... zece întrebări, cu aceeași promisiune de a reveni cu altele zece). După cum am precizat, în repetate rînduri, nu răspundem decît întrebărilor formulate pe marginea articolelor apărute în revistă. Dacă am răspunde tuturor întrebărilor pe care ni le pun toți corespondenții noștri, nu ne-ar mai rămîne nici timp, nici spațiu pentru revista propriu-zisă. De aceea, îi sfătuiam pe cei interesați să se adreseze surselor curente de informare istorică (manuale, enciclopedii, dicționare, monografii etc.).

Depr pentru care, din cele opt întrebări ale tovarăsei Dîrja Georgeta am reținut una pricind un termen des înțîlnit în Magazin istoric: *capucheheia*. Cuvînt turcesc, el desemna pe reprezentantul diplomatic (consul, ministru, ambasador etc.) al unui stat independent, pe lîngă Poartă. Bucurîndu-se de un statut aparte în relațiile cu Imperiul otoman, Tara Românească și Moldova aveau cîte o capucheheia atît la Istanbul, cît și în cetățile dundrene stîpînite de turci (Brăila, Giurgiu etc.).

Articolul 7 din Capitalița încheiată în 1511 între Moldova și Sublima Poartă precedea: Moldovenii vor putea întîreține și cumpără o casă la Constantinopol, ca reședință a agenților lor. Ei vor putea avea acolo, de asemenea, și o biserică.

SPAIMĂ, TULBURARE, APROAPE APOPLEXIE

O jalbă din 29 aprilie 1812 a prințesei Zoe Ghica, adresată președintelui Dînanului Moldovei, zugrăvește un moment critic în înalta societate țeană de acum 166

ani. Documentul, comunicat de E. PARASCHIV, din București, pare a fi, pe alocuri, bunicul celebrilor procese verbale și reclamații ieșite de sub pana lui Caragiale. Si-lită mă grăesc peste voința mea a alerga cu jalobă sus-părind auzul înalt Exceleței Voastre și cerind satisfacție pentru călcarea cinstei mele ce-au îndrăznit a-mi face stolnic Dimitrichi Beldiman în casa dumi-sale, spaț[ar] Ioan Neculec.

Că în ziua prăznuirii sfintei Invieri, sara după veece-nie, mergend eu la d-lui spatar ca la o rudenie, față fiind și spat, i [și] d-lui polcovnic Ghidoneov și d-ei logofeteasa Mavrocordat, m-au ocărat și m-au batjocorit cum au voit, care ocări și batjocuri huloitoare în scris nu pot a să arăta, viind încă pînă la punct că-mi va ridica viața eu un scaun, socotită fiind înaintea lui mai rău decît o [robă] a sa [...]. Și eu intr-acei ceas cum mi-ar fi venit careta, gata eram să viu cătră înalt Exceleția Voastră cu plingere să arăt întimplarea și să-mi cer cinstea. Dar d-lui doftorul Magirov nu m-au lăsat, spunindu-mi că vă aflați cam bolnavă și poate să vi se pricinuiască mare tulburare. Și așa am trecut cu tăcere aceste zile și cu mare tulburare a sufletului meu, înct de spaimă și de tulburare puțin de nu mi-au venit apoplexie. Acum dar [...] cer a nu rămîne cinstu mea călcată de un barbar grobian, care și pînă astăzi neamurile sale se află în bir ca țărani, utind că ei, familia sa, precum să află astăzi, este ridicată de răposatul părintele meu, Matei Ghica Voevod; aflindu-se moșu-său și părintele său slugi la părintele meu. Și eu acum să mă văd batjocurit de însuși acela ce are plinea părintelui meu în gura lui, nu pot suferi și cer ca această pricină să fie orlinduită în cercetare Obșteii adunări [...].

BAȘCAUȘ

DUMITRU STANCIU, din București, dorește să cunoască semnificația mai multor termeni, înținuți în articolele publicate în Magazin Istoric și care desemnează cauzile dreptății și funcții de pe lîngă curțile domnești ale Țărilor române. Pentru vornic, sluger, pitar, armas și hatman de divan am dat lămuririle cuvenite în nr. 1 și 6/1971. Iată cum era prezentat bașcaușul într-un document din 1810: Bașcauș. Dator a păzi todeauna în vreme de noapte fânările [felinarele] de pe uliți și fanarașii ca să fie destepți. Căreă și pe slujitorii ce urmează pază. Face zapazile [execuție, silire] de a îndeplini o datorie, de a plăti dările și dughengilor ca să aibă pu-țini cu apă, cămgi, funii deasupra și cum si topoare [...] iar venitul cu leașa împreună cuprinde într-un an pînă la 213 lei.

Nicolae MINEI

CERERI ȘI OFERTE

BIRÓ LASZLO, căsuța poștală, nr. 46, Odorheiu-Se-culesc, jud. Harghita, solicită: nr. 2/1978.
ION CECILIA, str. Spinuș, nr. 4, bl. 104, sc. B, et. I, ap. 19, București, oferă colecția completă.
LAKATOS STEFAN, str. Pavlov, nr. 43, ap. 4, Cluj-Napoca, oferă colecția completă.
SILVIU NEGULESCU, str. Dimitrie Marinescu, nr. 1A, ap. 53, București, solicită: nr. 5/1977; oferă: nr. 10/1967; 6/12/1968; 1/2/1970; 10/1971; 5/12/1972; 1/1975; 1/1977.
LONGIN UNGURELU, str. Eliade Rădulescu, nr. 14, Curtea de Argeș, oferă colecția 1967-1977.
T. PREDETEANU BRASOVĂTU, Drumul Taberei, nr. 97, bl. PD 12, ap. 51, București, oferă: nr. 12/1972; 2-12/1975; 1-12/1977.
GHEORGHE MARINESCU, str. Enăchită Văcărescu, nr. 1, București, oferă colecția completă.
CÎNDEA MOISE, str. Muncitorilor, nr. 3, Săcele, jud. Brașov, oferă colecția 1971-1977.
CONSTANTIN C. POPESCU, B-dul Păcii, nr. 52-54, bl. 4, sc. A, ap. 6, București, oferă colecția 1967-1977.
VASILE DRĂGOMIR, B-dul Dacia, nr. 6, bl. E-1, et. II, ap. 39, Piatra Neamț, oferă: nr. 8, 10/1972; 2-7, 9, 10, 15/1975; 3-12/1976; 1-12/1977.
ILIE IONEL, str. Progresului, nr. 3, bl. S-1, sc. B, et. II, ap. 12, Rimnicu Vilcea, solicită: nr. 1/1967; 2/1968; ofe-ră: nr. 2, 3/1967; 6/1968; 12/1972; 10, 11/1976; 1/1977.
BOHARIU GABRIEL, str. Eftimie Murgu, nr. 10, Ani-na, jud. Caraș-Severin, solicită: nr. 6, 7, 10, 11/1977; 1, 2/1978.
NICOLAE CONSTANTIN, str. Stadionului, bl. 50, sc. B, et. VI, ap. 70, Buzău, solicită: nr. 1, 2, 3/1967.

(Urmare din p. 13)

El luptase cu cuvîntul și cu condeii în timp de pace pentru libertatea patriei sale robite și acum, cînd timpul vorbelor trecuse și vene-se acela al faptelor, mîndria și simțul lui de datorie nu se împacău cu roluri șterse și prudente.

Ca Ion Grămadă au procedat mii de ro-mâni din Bucovina și Transilvania, care au luptat cu arma în mînă pentru formarea sta-tului național unitar.

În vederea participării directe la luptă, în-cepînd în octombrie 1916, a urmat Școala de pregătire militară de la Botoșani. După absolvirea școlii, în luna martie 1917, cu gra-dul de elev plutonier, a cerut să fie repartizat la Regimentul 8 vînători, din cadrul Arma-tei II, cea dintîi unitate decorată cu Ordinul „Mihai Viteazul” pentru eroismul cu care ostașii săi s-au bătut în Valea Oltului. I s-a încredințat comanda unui pluton din Batalio-nul 1 al regimentului. În acest timp se des-fășura lupta de la Mărăști, Regimentul 8 vî-nători operînd în valea Cașinului. Într-una din zile, a venit ordinul de a se executa o re-cunoaștere pe Măgura Cașinului. I. Grămadă a cerut să fie trimis, împreună cu „flăcăii” lui. Dovedind multă abilitate, a reușit să se strecoare pînă în preajma liniilor inamice, aducînd informații deosebit de prețioase pentru comandamentul român. Apoi a ac-tionat în sectorul Vizantea, Vidra și Voloș-cani. Era permanent în mijlocul plutonului său, încurajîndu-l și mereu soldații.

După lupta de la Mărăști, Regimentul 8 vînători a fost trecut în rezervă la Tg. Tro-tușului, lîngă Tg. Ocna.

Marile bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz se încheiaseră cu o strălucită victorie a armatelor române. În august 1917 a urmat cea de-a treia bătălie de la Oituz, în timpul căreia a avut loc și dramatica înclăștare de la Cîrșeoșia.

În ziua de 12 august 1917 s-a dat asaltul; I. Grămadă se afla în fruntea plutonului său. În timpul atacului, a fost lovit mortal de un glonte dușman. Camarazii l-au înmormîntat în poiana Vrinceanu; în iunie 1926, rămă-șițele pămîntului ale patriotului bucovinean au fost reînhamate în Cîmîtîrul eroilor din Su-ceava, pentru a se odihni în pămîntul căruia i-a închinat întreaga-i viață.

„Adesea fac bilanțul vieții mele — scria el cu numai cîteva zile înainte de eroicul său sfîrșit — și mă întreb ce bine am făcut eu pe pămînt. Și totdeauna regret că n-am pu-tut lucra mai mult, spre a aduce mai multă fericire altora. Căci atît rămîne după fiecare pe lumea asta: binele ce l-a făcut altora. Încolo, totul e praf și cenușă, pe care le spu-lberă vîntul [...] Mă gîndesc foarte puțin la moarte și nu mă tem deloc de ea. Sînt pre-gătît s-o înfrunt”.

CONTENTS (Romanian History)

A. BORZA, V. BRANIȘTE, I. SCURTU, I. BULACU 1918 — The Great Union • **M. POP** Folklore and History • **N. STOICESCU** Office-Bearers in Both Romanian Principalities, 16th-17th Centuries • **A. BUSUIOCEANU** Ienăchiță Văcărescu (1740-1797), as a Diplomat • **M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA** Earthwork Strongholds on the Territory of Romania • **S. MARCUS** Mathematics and History

SOMMAIRE (Histoire roumaine)

A. BORZA, V. BRANIȘTE, I. SCURTU, I. BULACU 1918 — La Grande Union • **M. POP** Le folklore et l'histoire • **N. STOICESCU** Dignitaires des deux principautés roumaines, 16e-17e siècles • **A. BUSUIOCEANU** Ienăchiță Văcărescu (1740-1797), en tant que diplomate • **M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA** Fortereses en terre sur le territoire de la Roumanie • **S. MARCUS** Les mathématiques et l'histoire

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история)

A. БОРЗА, В. БРАНИШТЕ, И. СКУРТУ, И. БУЛАКУ 1918 — Великое Воссоединение • **М. ПОП** Фольклор и история • **Н. СТОИЧЕСКУ** Молдавские сановники в Вадахии и валахские сановники в Молдове (XVI-XVII вв.) • **А. БУСУИОЦАНУ** Енăчица Вăкăреску (1740-1797) — дипломат • **М. ПЕТРЕСКУ-ДЫМБОВИЦА** Земляные крепости на территории Румынии • **С. МАРКУС** Математика и история

INHALT (Rumänische Geschichte)

A. BORZA, V. BRANIȘTE, I. SCURTU, I. BULACU 1918 — Die Grosse Vereinigung • **M. POP** Folklore und Geschichte • **N. STOICESCU** Walachische Herrscher in Moldau und moldauische Herrscher in Walachei (XVI-XVII Jahrhunderte) • **A. BUSUIOCEANU** Ein Diplomat — Ienăchiță Văcărescu (1740-1797) • **M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA** Erdfestungen auf rumänischen Boden • **S. MARCUS** Mathematik und Geschichte

SUMARIO (Historia rumana)

A. BORZA, V. BRANIȘTE, I. SCURTU, I. BULACU 1918 — La gran Unión • **M. POP** El folklore y la historia • **N. STOICESCU** Dignatarios comunes para ambos Principados rumanos, sig. XVI-XVII • **A. BUSUIOCEANU** Ienăchiță Văcărescu (1740-1797) — diplomata • **M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA** Fortalezas de tierra en el territorio de Rumania • **S. MARCUS** Matemáticas e historia

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana-Maria Șerbănescu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

